

ลิลิตแห่งกระบวนความร้อยแก้วในหนังสือกามนิคม

ปริญญานิพนธ์
ของ
สุชาดา ลาววัลย์กุล

28 ส.ค. 2536

เสนอทอมมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

กรกฎาคม 2532

ลิขสิทธิ์ เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

171631

อัตราแห่งกระบวนการร่ายแก้วในหนังสือกามนิคม

บทคัดย่อ

ของ

สุรชทา ลาวชัยกุล

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประชานิยม

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

กรกฎาคม 2532

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาลักษณะกระบวนการความร่อยแกว่ในกามนิต โดยแบ่งการศึกษาดังต่อไปนี้ การสรรคำใช้ การสร้างประโยค กลวิธีเล่าเรื่อง และโวหาร การเขียน

การสรรคำใช้ มีการสรรคำใช้ เพื่อแสดงระดับคำ ซึ่งผู้ประพันธ์เลือกคำใช้ได้เหมาะสมกับบุคคล โอกาส สถานการณ์ การสรรคำใช้เพื่อแสดงการหลอกลวง เป็นการหลอกลวง การใช้คำซ้ำ ๆ และการสรรคำใช้เพื่อให้เกิดจินตภาพ มีจินตภาพรวม 6 ด้าน ได้แก่ จินตภาพด้านการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การสัมผัส การเคลื่อนไหว และความรู้สึก ซึ่งจินตภาพด้านต่าง ๆ เหล่านี้นำไปสู่การเห็นภาพที่มีชีวิตชีวาอย่างแจ่มชัด

การสร้างประโยคมี ประโยคขนาดสั้น ประโยคขนาดยาว และประโยคขนาดยาวแบบโวหาร ประโยคขนาดสั้นมีใช้น้อยมักปรากฏในบทสนทนาโต้ตอบ ประโยคขนาดยาวมีใช้ 3 ลักษณะ ได้แก่ ประโยคขนานความ ประโยคสมมูลในเนื้อความ และประโยคติดความ ประโยคขนาดยาวแบบโวหารเป็นประโยคที่พบมากที่สุด มีใช้ 5 ลักษณะ คือ ประโยครวมเนื้อความจำแนกแล้วสรุปความ ที่ความ หวีความ และประโยคคำถามที่รู้คำตอบที่อยู่แล้ว

กลวิธีเสนอเรื่องมี 2 แบบ คือ ผู้ประพันธ์เล่าเรื่องเอง และตัวละครเอกในเรื่อง เป็นผู้เล่า ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีทั้ง 2 แบบนี้สลับประสานกันอย่างแนบเนียน

ส่วนโวหารการเขียนมีใช้ทั้ง การบรรยาย การพรรณนา การอธิบายและการอภิปราย ซึ่งโวหารลักษณะต่าง ๆ จะไม่ปรากฏตามลำพังแต่จะมีลักษณะที่เหลื่อมล้ำกันโดยตลอด

จากการศึกษาพบว่า ผู้ประพันธ์พิถีพิถันในการใช้ภาษา เลือกสรรถ้อยคำ และข้อความที่ไพเราะงดงาม แสดงความหมายลึกซึ้ง เรียบเรียงประโยคและข้อความได้สอดคล้องกับเนื้อเรื่อง ช่วยให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพได้อย่างแจ่มชัด องค์ประกอบต่าง ๆ ของกระบวนการความร่อยแกว่ในกามนิต จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้วรรณคดีเรื่องกามนิต เป็นที่ซาบซึ้งจับใจผู้อ่านเสมอมา

AN ANALYSIS OF THE PROSE DICTION IN KAMANIT

AN ABSTRACT

BY

SUCHADA LAWANKUL

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree
at Srinakharinwirot University

July 1989

The purpose of this thesis is to analyse the style of the Prose Diction in Komanit. The study is divided into 4 main categories of techniques : diction, sentence building, narrative techniques, and figurative languages.

The narrator selects appropriate words for various characters occasions and situations to show hierarchy or levels. Variations are used to avoid repetition. As for the images, there are 6 ones : sight, hearing, smelling, touch, movement and senses, all of which contribute to the lively and clear images.

The study indicates that there are three characteristics of sentence building : attic sentences, isocratic sentences and ciceronian sentences. Attic sentences are rarely found, most of which are found in conversation. Isocratic sentences are found in three styles, that are paralleled sentences, balanced sentences and antithesis. Ciceronian sentences are mostly found. There are five characteristics of ciceronian sentences : complex, definition, figurative, comparative and rhetoric sentences.

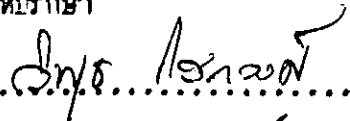
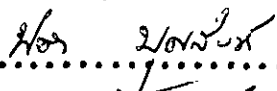
There are two techniques of presentation : the presentation through the omniscient point of view and first person point of view. Many kinds of literary techniques appear all through the story such as Narration, Description, Exposition and Argumentation; each of which never appears alone, but always overlaps.

The result of the study indicates that the narrator was careful with his techniques. The Prose diction is beautifully illustrative. Furthermore, the narrator's choice of words is tactful.

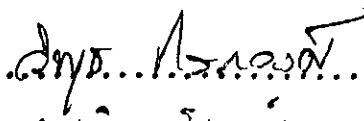
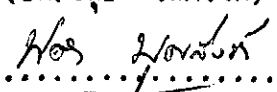
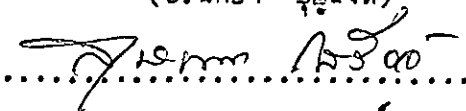
It created clear images through various esind of sentences which are well composed in order to fit in the content of the story. These are the characteristics that impress all the readers.

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำทวินิสิตและคณะกรรมการสอบแก้พิจารณาปริญญาโท
ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปริญญาการศึกษาบัณฑิต
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณะกรรมการที่ปรึกษา

.... ประธาน
(อ.วิฑูร โสภวงศ์)
.... กรรมการ
(อ.นิศยา บุญสิงห์)

คณะกรรมการสอบ

.... ประธาน
(อ.วิฑูร โสภวงศ์)
.... กรรมการ
(อ.นิศยา บุญสิงห์)
.... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(อ.สุนันทา ไสร์จักษ์)

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒให้ปริญญาโทฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตร
ปริญญาการศึกษาบัณฑิตของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.... คณบดีมหาวิทยาลัย
(อ.ดร.สมพร บัวทอง)

วันที่ ๒๒ เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๒

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้เพราะผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก
ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิฑูร โสภวงศ์ ประธาน อาจารย์บัณฑิตยา บุญสิงห์ กรรมการ ท่านทั้งสอง
ได้กรุณาให้คำแนะนำอันมีค่า และตรวจแก้ไขข้อบกพร่องด้วยความเอาใจใส่เป็นอย่างดียิ่งตลอดมา
ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง 4

ขอกราบขอบพระคุณ รศ. สุนันทา โสรัจจ์ กรรมการเพิ่มเติมที่กรุณาให้คำแนะนำที่เป็น
ประโยชน์แก่งานวิจัยนี้ กราบขอบพระคุณ ผศ. สิริมา วรยิ่งยง ที่กรุณาให้คำแนะนำในการเขียน
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ และครูอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาท
วิชาความรู้ อบรมสั่งสอน และเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด และขอขอบพระคุณ คุณศิรินทร์ และ
คุณณทาสีทิพย์ ภรรยาและพี่สาว ตลอดจนญาติ ๆ และเพื่อน ๆ ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในเรื่องต่าง ๆ
เป็นอย่างดี

สุชาดา ลาวัลย์กุล

สารบัญ

บทที่

หน้า

1	บทนำ	1
	ภูมิหลัง	1
	ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	5
	ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	5
	ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	5
	นิยามศัพท์เฉพาะ	5
	วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	7
	เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า	8
2	วิเคราะห์การสรุปรายชื่อ และการสร้างประโยค	26
	การสรุปรายชื่อ	26
	การสรุปรายชื่อเพื่อแสดงระบิลคำ	34
	การสรุปรายชื่อ	34
	การสรุปรายชื่อเฉพาะ	40
	การสรุปรายชื่อเพื่อแสดงการหลีกคำ	44
	การหลีกคำเรียงนามบุคคล	44
	การหลีกคำนามเพื่อเรียงบุคคล สิ่งของ	55
	การหลีกคำเชื่อมแสดงการเปรียบเทียบ	59
	การสรุปรายชื่อทำให้เกิดจินตภาพ	60
	จินตภาพด้านการเห็น	60
	จินตภาพด้านการได้ยิน	61
	จินตภาพด้านการได้กลิ่น	62

จินตภาพด้านการสัมผัส	62
จินตภาพด้านการเคลื่อนไหว	63
จินตภาพด้านความรู้สึก	64
จินตภาพลักษณะผสมผสาน	64
การสร้างประโยค	73
ประโยคชนากสั้น	73
ประโยคชนากยาว	76
ประโยคชนากยาวแบบโวหาร	81
3 วิเคราะห์กลวิธีเสนอเรื่องและโวหารการเขียน	95
กลวิธีเสนอเรื่อง	95
โวหารการเขียน	97
การบรรยาย	97
การพรรณนา	109
การอธิบาย	122
การอุปมา	134
4 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	144
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	144
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	144
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	144
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	144
สรุปผลการศึกษาค้นคว้าและอภิปรายผล	145
ข้อเสนอแนะ	152
บรรณานุกรม	153
ประวัติของผู้นิพนธ์	158

บทนำ

หนังสือกามนิทเป็นหนังสือที่มีคุณค่าหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านภาษา ซึ่งผู้ประพันธ์ใช้ถ้อยคำได้อย่างไพเราะงดงามมาก และควบคู่คุณค่าด้านภาษานี้เอง จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้หนังสือกามนิทได้รับเลือกให้เป็นแบบเรียนวิชาภาษาไทยระดับมัธยมตั้งแต่ พ.ศ. 2486¹ แต่เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นหนังสือวาทศิลป์ตามรื้อนางเอกของเรื่องและคงใจเรื่องมา จนกระทั่งเมื่อ พ.ศ. 2524 มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรใหม่ กระทรวงศึกษาธิการมีความประสงค์จะให้ผู้เรียนได้มีโอกาสอ่านหนังสือหลากหลายเรื่องหลายรส หนังสือกามนิทก็ยังคงได้รับเลือกให้เป็นหนังสืออ่านประกอบนอกเวลาเรื่องหนึ่งจนถึงปัจจุบัน

เกี่ยวกับคุณค่าของหนังสือกามนิทนี้ จะพบว่าผู้กล่าวถึงเสมอ ๆ คงปรากฏในคำแนะนำการใช้แบบเรียนภาษาไทยเรื่องวาทศิลป์ ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ² ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 34 พ.ศ. 2522 ว่า จุดมุ่งหมายสำคัญในการอ่านเรื่องนี้ก็คือ การเข้าใจจรตรรสของเรื่อง เข้าใจห้วงนองแห่งความรอยแฉ่ว วิธีการใช้คำ การจัดประโยค นอกจากนี้ผู้เรียนจะโคพบสำนวนโวหารที่ ๆ ในเรื่องอย่างมากมาย เช่น โวหารเชิงพรรณนา เชิงเทศนาชี้ชวน เชิงโต้เถียงอภิปราย เชิงบรรยายอย่างครบถ้วน ซึ่งจะเป็นแบบอย่างในการพูด และการเขียนโคเป็นอย่างดี

นอกจากนี้คำร่าค่าง ๆ เกี่ยวกับการเขียนหรือการประพันธ์ มักอ้างถึงหนังสือกามนิทว่าเป็นแบบแผนในการเขียนโวหารประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโวหารเชิงพรรณนา เกี่ยวกับเรื่องนี้ชนะ เวชกุล³ อธิบายไว้ในหนังสือการเขียนสร้างสรรคว่า พรรณนาโวหารเป็นการให้รายละเอียด

¹ ราชบัณฑิตยสภา ที่ 112/2492. ขอแนะนำหนังสือกามนิทภาคสรวท. 13 มกราคม

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ. วาทศิลป์. หนา 1 - 5.

³ ชนะ เวชกุล. การเขียนสร้างสรรค. หนา 30 - 31.

ทาง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์คล้อยตามและรู้สึกซาบซึ้ง เกิดจินตภาพหรือจินตภาพ เช่น การพรรณนา ตอนจบปึงคงศาสดาในหนังสือกามนิเทศว่า

กามนิเทศว่าถึง ลอมาถึงที่ร้านแห่งหนึ่ง ดูราวกับทะเล มีแต่ภูเขาตาม คำเดียวเป็นพง
ดัดไปข้างหน้าเป็นป่าทึบ แลดูเป็นรูปโลงอยู่ระกะ เห็นเป็นพิศไป ลอมาถึงข้านั้น รู้สึก
ว่ามีเงาขึงครึ้มขึ้นทุกที ลอคนตาอมแสงคล้ายโลหะ ทยอยมีเสียงคล้ายโลหะกระทบกัน
มองไปข้างหน้า เห็นแสงสว่างลุกขึ้นเป็นลำ ๆ พุ่งปลายนแหลมเทินสายอยู่ปลายแปลบ
จนเกือบนัยน์ตาของลอมีประกาย คล้าย ๆ กับว่า ที่โน้นมีเสาเงินมีเสาทองแสงสุริยใน
ตอนเช้าแม้มากกระทบแล้วกระดอนแสงแพ่งตามแปลบ ๆ ภายหลังเมื่อทั้งสองตั้งใจเปิดหน้า
ก็เห็นคนกำลังเลื้อยลอบออกจากเขตป่าทึบมาแล้ว เห็นคงศาสดาอยู่ข้างหน้า มีกระแสด
น้ำแผ่ไปคังเงินยวงจนจกขอบฟ้า ริมฝั่งมีระลอกนอย ๆ เป็นประกายราวกับดาวร่วงลอยมา
ติดบนผาทราย ฉายแสงพร่างพรายเป็นประพาศ ส่วนท้องฟ้านั้นเล่าตามปรกติควรจะมีเมฆใส
ขึ้นเมื่อจวนจะถึงขอบฟ้า แต่ในคืนทรงงาม ในชั้นบนเป็นสีครามอ่อนแล้วแซมเขาทุกที จน
ในที่สุดถึงตอนขอบฟ้าเรียบเป็นสีครามสนิทกับสายน้ำซึ่งมีแสงขาวเป็นแนวขั้ว¹

จะเห็นได้ว่าผู้ประพันธ์เลือกใช้ถ้อยคำและให้เกิดจินตภาพหลายด้าน เช่น จินตภาพทางด้านการเห็น
และได้ยิน

กามนิเทศ² เป็นหนังสือที่ Karl Adolph Gjellerup ชาวเดนมาร์ก แต่งไว้เมื่อ
พ.ศ. 2449 เป็นภาษาเยอรมัน โดยให้ชื่อว่า Der Pilger Kamanita และ John E. Logie
แปลจากภาษาเยอรมันเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2454 ให้ชื่อว่า The Pilgrim Kamanita
เสรีบุรโกเศศ แปลเป็นภาษาไทยและให้มาดะประทีป เป็นผู้ตรวจแก้สำนวนอีกทอดหนึ่ง เมื่อ
พ.ศ. 2474 แล้วให้ชื่อว่า หนังสือกามนิเทศ เกี่ยวกับความเป็นมาของหนังสือกามนิเทศนี้ เสรีบุรโกเศศ
กล่าวไว้ว่า

¹ เสรีบุรโกเศศและมาดะประทีป (นามแฝง). วาลัญญ์. (ภาคสวรรค์) พิมพ์ครั้งที่ 9.

² สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช. กามนิเทศ. (ภาคพื้นดิน พิมพ์ครั้งที่ 1). หน้า คำนำ.

เมื่อเหตุที่ข้าพเจ้าจะแปลเรื่องกามนิทเป็นภาษาไทยนั้น ก็เนื่องด้วยเมื่อแรกได้อ่านหนังสือ กามนิทมาอ่านใหม่ ๆ อ่านด้วยความเพลิดเพลิน และรู้สึกประทับใจ เล่าเรื่องให้พระสาร พระเลริฐ (ศรี นาคะประทีป) หลวงสรรพสารกิจ (เคลา คุชันท) และฉันวัน หึง หึงสามคนก็ขอร้องให้แปล แต่ก็ไม่ไ้แปลเพราะหนังสือเรื่องนั้นเกี่ยวกับวรรณคดี อินทีย และของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งเวลานั้นยังมีความรู้เรื่องเหล่านี้ไม่พอ แต่เป็นเรื่องที่สนใจไว้แล้วว่าจะต้องแปล ระหว่างนั้นศึกษาคำไทยไ้เหมาะสมกับ คำภาษาอังกฤษคำใดที่มีอยู่ในหนังสือกามนิท ก็จดคำนั้นไว้ เช่น Gateway ก็จด ไว้ว่า ทวารภณ เป็นคน เมื่อทำเรื่องลัทธิของเพื่อนไ้ความรู้เรื่องมหายาน และ เรื่องอื่น ๆ ระหว่างมาจนถึงปี พ.ศ. 2474 หลวงสรรพสารกิจ จะมีอายุครบสามรอบ คำมิ่งงานทำบุญอายุเป็นพิเศษ เห็นว่ามีความรูปร่างแล้ว พอจะทำได้จึงตกลงแปล เรื่องกามนิทออกจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย ลงในหนังสือไทยเชรมก่อนแล้วยก เรื่องทั้งหมดให้เป็นของขวัญแก่หลวงสรรพสารกิจ ในวันเกิดนั้น¹

เสฐียรโกเศศ เป็นนักภาษาที่มีความสัมพันธ์ทางด้านภาษาอังกฤษ ส่วนนาคะประทีปมีความรู้ แรกทางด้านในทางภาษาบาลีสันสกฤต เมื่อรวมความสามารถเฉพาะด้านของนักภาษาทั้งสองหันมาไว้ในหนังสือกามนิทแล้ว จึงทำให้กามนิทเป็นหนังสือแปลที่ประทับใจผู้อ่านเป็นอย่างยิ่ง เสฐียรโกเศศ ตีพิมพ์และเรียบเรียงเองยังกล่าวถึงหนังสือกามนิทไว้ว่า

การที่หนังสือกามนิทสำเร็จเป็นภาษาไทยไ้ได้อย่างงดงาม ตามที่มีผู้ชมว่าไ้เพราะเป็นสำนวน ไทยแท้ อ่านราบรื่นเหมือนไ้คนนำเ็นที่ไ้แจ้ว ไม่มีสิ่งอันมันเมาเขาเจือปน ก็เพราะ นาคะประทีป ไ้พยายามรักเกลาสำนวนภาษาไทยของข้าพเจ้าอย่างเต็มฝีมือ ไ้เลือกคำ มาใช้ไ้เหมาะสม เป็นอย่างภาษาอังกฤษว่าคำเหมาะอยู่ไ้ที่เหมาะ²

¹ เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป. กามนิท. หน้า คำนำ.

² พระยาอนุมานราชชน. รวมคำนำของศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชชน. โดย เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). หน้า 11 - 12.

เนื่องจากความสามารถในการใช้ถ้อยคำภาษาของนาคะประทีป จึงทำให้กานนิกเป็นแบบอย่างในการสรรคำใช้ได้อย่างเหมาะสมกับบุคคล โอกาส สถานการณ์ และยังคงให้เกิดจินตภาพตามไปด้วย ซึ่งเสฐียรโกเศศ ได้ชี้แจงไว้ในคำนำกานนิกฉบับจัดพิมพ์เป็นบรรณาการเนื่องในงานฉลองนิสิต นายฉนวน พัทธินอง ๗ วัดแก้วฟ้า ตำบลคลองรัชพระ อำเภอคลองวัน จังหวัดธนบุรี 31 มีนาคม 2511 ว่า

นาคะประทีปสนใจเป็นพิเศษในการคิดศัพท์และแปลศัพท์ เป็นที่น่า การแปลกานนิกนิตินก่อนกานนิกโตกอนกับพระพุทธรเจ้า ขาพเจ้าจงใจแปลเป็นคำคำๆ ง่าย ๆ ให้เป็นคำศัพท์แสดงนัยที่สุด และขอรองไม่ไห้พระสารประเสริฐ แก่เป็นคำศัพท์ นอกจากที่จำเป็นจริง ๆ ส่วนนาคะประทีปจะใช้ศัพท์สูง ๆ อย่างไรก็ได้ เพราะฉะนั้นจะเห็นข้อความก่อนนาคะประทีปแพร่พรไปด้วยศัพท์เพราะ ๆ ง่าย ๆ ¹

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าหนังสือกานนิกเป็นหนังสือที่ไวยากรณ์เป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะพระสารประเสริฐผู้เรียบเรียงรวมนั้นเป็นผู้ที่ไวยากรณ์อย่างคล่องแคล่ว โดยใช้ถ้อยคำน้อย แต่มีความชัดเจน ส่วนเสฐียรโกเศศ ผู้แปลและเรียบเรียงรวมอีกท่านหนึ่งนั้นก็ไวยากรณ์อย่างไพเราะสละสลวยและอีกสิ่ง จึงเป็นเหตุให้กานนิกเป็นที่จับใจแก่ผู้อ่าน กานนิกเป็นงานประพันธ์ชั้นเอกของเสฐียรโกเศศ และนาคะประทีปที่ได้พิมพ์แพร่หลายมาก ดังปรากฏในคำนำเรื่องกานนิกฉบับสมบูรณ์ของ มุนินิเสฐียรโกเศศและนาคะประทีป² ว่าหนังสือเล่มนี้พิมพ์มาหลายสิบครั้ง เท่าที่รวบรวมได้จากรายใหญ่ ๆ ที่ขอไปจัดพิมพ์เมื่อท่านผู้เรียบเรียงทั้งสองยังมีชีวิตอยู่ได้ถึง 23 ครั้ง กระทั่งวงศศึกษาธิการได้นำกานนิกมาพิมพ์ขึ้นใหม่ไปพิมพ์ถึง 34 ครั้ง³ ส่วนนาคะประทีปนั้น พิมพ์ 14 ครั้ง⁴ นอกจากนี้ยังมีรายย่อย ๆ ขอไปตีพิมพ์ทางหาก โดยไม่ปรากฏหลักฐานอีกมาก

¹ เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป. กานนิก. หน้า คำนำ.

² มุนินิเสฐียรโกเศศและนาคะประทีป. กานนิก. ฉบับสมบูรณ์ หน้า ง.

³ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. วาทิต. หน้า ปกใน

⁴ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. วาทิต. หน้า ปกใน

ทวนเหตุผลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กานนิกเป็นหนังสือที่มีคุณค่าด้านการใช้ภาษาเป็นอย่างมาก ซึ่งประกอบไปด้วย การเลือกเฟ้นถ้อยคำมาใช้ การผูกประโยค และการใช้โวหารทาง ๆ อื่นทั้งยังเป็นหนังสือที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก/ทวนเหตุนี้จึงทำให้ผู้วิจัยเลือกศึกษาลีลาแห่งกระบวนการร้อยแก้วในกานนิกอย่างละเอียด เพื่อวิเคราะห์ลักษณะร้อยแก้วที่ดี อันปรากฏในเรื่องกานนิก และผลที่ได้รับจากการศึกษาวิเคราะห์ยังเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าด้านการใช้ภาษาร้อยแก้วในวรรณคดีอีกด้วย

ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า

ศึกษาลีลาแห่งกระบวนการร้อยแก้วในหนังสือเรื่องกานนิก

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้ทราบถึงลีลาแห่งกระบวนการร้อยแก้วในหนังสือเรื่องกานนิก
2. เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าด้านการใช้ภาษาร้อยแก้วในวรรณคดี

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ศึกษาหนังสือกานนิกภาคพื้นดินและภาคสวรรค์ ฉบับภาษาไทยที่แปลและเรียบเรียงโดย เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป มูลนิธิเสฐียรโกเศศและนาคะประทีป จัดพิมพ์เมื่อ 14 ธันวาคม 2520

นิยามศัพท์เฉพาะ

ลีลาแห่งกระบวนการร้อยแก้ว หมายถึง ระเบียบแห่งการเรียบเรียงความร้อยแก้ว ซึ่งประกอบด้วย การเลือกเฟ้นถ้อยคำมาใช้ การนำคำเหล่านั้นมาเรียงผูกเป็นประโยค การกำหนดขนาดสั้นยาวของประโยค และการลำดับประโยคหลาย ๆ ประโยคเข้าเป็นเนื้อความ¹

¹ เปื้อง ๗ นทร. ตำราเรียงความชั้นสูง. หน้า 27.

การสรรคำเพื่อให้เกิดจินตภาพ หมายถึง การใช้ถ้อยคำเพื่อให้ผู้อ่านยังเกิดภาพขึ้นด้วย
ใจคิด หรือความรู้สึก ประกอบด้วย จินตภาพ คำการเห็น การได้ยิน การสัมผัส การกลิ่น
การเคลื่อนไหว และความรู้สึก

ระคำคำ เป็นการใช้คำให้เหมาะกับบุคคล โอกาส และสถานการณ์

การหลាកคำ เป็นการใช้คำที่มีความหมายอย่างเดียวกัน ในรูปคำที่ต่างกันออกไป

ประโยคชนาสนัน เป็นประโยคที่มีใจความอย่างเดียว

ประโยคชนาถยาว เป็นประโยคที่มีส่วนขยายเป็นประโยคย่อย ๆ หรือประโยคที่ประกอบด้วย
หน่วยกริยาหลาย ๆ หน่วย

ประโยคชนาถยาวแบบโวหาร เป็นประโยคที่จะกองกล่าวถึงรายละเอียดต่าง ๆ ไปจนจบ
ประโยค จึงจะมีเนื้อความสมบูรณ์เป็นที่เข้าใจ หรือประโยคคำถามที่รู้คำตอบอยู่แล้ว หรือประโยค
พูดให้มีความเสียดทาน ไม่กล่าวตรงไปตรงมา¹

พรรณนาโวหาร หมายถึง การให้รายละเอียดเกี่ยวกับ บุคคล สิ่งของ ธรรมชาติ
สภาพแวดล้อม ตลอดจนความรู้สึกต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อ่าน มีส่วนได้เห็น ได้ยิน และมีความรู้สึก
เหมือนตัวผู้เขียน แต่ไม่มีพฤติกรรมเป็นการดำเนินเรื่อง²

บรรยายโวหาร เป็นการเล่าข้อเท็จจริง ประสบการณ์ เหตุการณ์ต่าง ๆ ของบุคคล
ตัวละคร ในผู้อ่านทราบ อาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ๆ หรือเป็นสิ่งที่สมมุติจินตนาการขึ้นก็ได้

อธิบายโวหาร หมายถึง การทำให้บุคคลอื่นเข้าใจในความจริง ความสัมพันธ์หรือ
ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และปรากฏการณ์ทางสังคม กลวิธีใน
การอธิบายที่ใช้กันอยู่เสมอ ๆ เช่น การอธิบายตามลำดับชั้น การใช้ตัวอย่าง การกล่าวซ้ำด้วย
ถ้อยคำที่แปลกออกไป การรู้สาเหตุและผลลัพธ์สัมพันธ์กัน การเปรียบเทียบความเหมือนและ
ความต่างกัน และการนิยาม³

¹ กุหลาบ มลลิกะมาส. วรรณคดีวิจารณ์. หน้า 133.

² กุหลาบ มลลิกะมาส และวิฑูร โสภางค์. การเขียน 1. หน้า 25.

³ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ. ภาษาวิจารณ์ 1. หน้า 88, 90.

อภิปรายโวหาร หมายถึง การเขียนเชิงชักจูงใจ ปลุกใจให้เห็นข้อดีและปฏิบัติ
 ตามโดยการโฆษณาและยอหวานลอม อีกทั้งยังเชิญชวนให้มาปฏิบัติตามคำสอนคำแนะนำนั้นด้วย¹

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

ศึกษาโดยวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และเสนอผลการศึกษาค้นคว้า
 แบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ดำเนินตามขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาของหนังสือเรื่องกามนิศ และประวัติผู้แปล
2. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาแห่งกระบวนการความรอบแวง
3. ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาแห่งกระบวนการความรอบแวงในหนังสือกามนิศ

3.1 การสรรคำใช้และการสร้างประโยค

3.1.1 การสรรคำใช้

- 3.1.1.1 การสรรคำใช้เพื่อแสดงระดับคำ
- 3.1.1.2 การสรรคำใช้เพื่อแสดงการหลอกลำ
- 3.1.1.3 การสรรคำใช้เพื่อให้เกิดจินตภาพ

3.1.2 การสร้างประโยค

- 3.1.2.1 ประโยคขนาดสั้น
- 3.1.2.2 ประโยคขนาดยาว
- 3.1.2.3 ประโยคขนาดยาวแบบโวหาร

3.2 กลวิธีเสนอเรื่องและโวหารการเขียน

3.2.1 กลวิธีเสนอเรื่อง

3.2.2 โวหารการเขียน

- 3.2.2.1 การบรรยาย
- 3.2.2.2 การพรรณนา
- 3.2.2.3 การอธิบาย
- 3.2.2.4 การอภิปราย

¹ ทอฉาย นิลฉิมมาส และวิฑูร โสภางค์. การเขียน 1. หน้า 27.

4. สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

กามนิทเป็นหนังสือที่ได้รับยกย่องว่ามีความรู้ค่าด้านการใช้ภาษาเป็นอย่างดี ทั้งนั้นในการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อไขกระจ่างในคุณค่าดังกล่าวจึงจำเป็นต้องใช้เอกสารต่าง ๆ หลายประเภท จำแนกได้ดังนี้

1. งานวิจัยตามแนววิชาแห่งกร ษวณควา ปรอยแกว

มัทนา นาคะบุตร¹ เขียนปฏิญานพนธ์เรื่อง ศิลปะการแต่งบุษณะสมบัติของยาขอบ ในกานหลวงท่านองแกงและกลวิธีเสนอเรื่อง กล่าวถึง หลวงท่านองแกงคานาษาของบุษณะสมบัติศวา การไรคำ มีการเลือกเสียงของคำ ซึ่งยาขอบนิยมใการเลนเสียง สัมผัส การเลนคำ การไรคำกลม การไรคำซอน การไรคำซ้ำ การหลากคำ การไรคำกระชับ การไรคำเหมาะสมกับตัวละคร ยาขอบ ไรคำเกาหลายชนิก เช่น คำสรรพนาม คำบุรพท คำสันธาน คำกริยา คำวิเศษณ์ นอกจากนั้นยังใ คำง่าย และคำสูงส่ง เพื่อใเหมาะสมกับฐานะของตัวละคร การไรคำทำให้เกิดความรู้สึก ยาขอบ ไรคำทำให้เกิดความรู้สึกในเชิงปลอมประโลม แสดงความออนโยนหรืออึงวอนออกออน การไรคำ ทำให้เกิดจินตภาพ ยาขอบใคำเพื่อให้ผู้อานไคเห็นภาพจากตบคำควยใจคิก และความรู้สึกของ ตนเองอย่างชัดเจน หังคานจินตภาพทางการเห็น ทางการไคยีน ทางการสัมผัส ทางการไคกลืน ทางการอิมรส ทางการเคลื่อนไหว และทางคานความรู้สึก การไรคำประทับใจ ยาขอบนิยมใ คำสมทิมหลังคานความหมาย คำทิมความหมายนัยประหวัด และไรคำทิมลักษณะขัดแย้ง

การไรประโยคใการบรรยายควา พรรณนาควา และบทสนทนา ยาขอบนิยมใ ประโยคยาวแบบโวหาร ซึ่งมีลักษณะเป็นประโยครวมเนื้อควา ประโยคทวีควา ประโยคผูกใ ทิควา ประโยคทิมการสรุปควาประโยคยารขึ้น ซึ่งมีลักษณะประโยคขนานควา ชักควา และ สรางควาสมทูลใเนื้อควา สวประโยคสั้น หรือเอดักตงประโยค ยาขอบนิยมใใการเลาเรื่อง

¹มัทนา นาคะบุตร. ศิลปะการแต่งบุษณะสมบัติของยาขอบ กานหลวงท่านองแกงและกลวิธี เสนอเรื่อง. 316 หน้า.

เพื่อบอกกิริยาอาการที่รวดเร็วทันทั่วทั้งของตัวละคร และใช้ในบทสนทนาของตัวละครที่เป็นบุคคล
ไม่ซ้ำเจรจา

การบรรยายความ ขาดข้อในการบรรยายความหลายลักษณะ คือบรรยายจาก
บรรยายเหตุการณ์ บรรยายลักษณะและนิสัยตัวละคร บรรยายความในใจ และพฤติกรรมของ
ตัวละคร การการใช้ภาษาในการบรรยายความนั้น ขาดข้อ นิยมใช้ภาษาง่าย ๆ ที่มีความไพเราะ
สละสลวยชวนอ่าน และมักมีการใช้โวหารเปรียบเทียบประกอบการบรรยายความ เพื่อช่วยให้
เนื้อความแจ่มชัด และช่วยให้ภาษาไพเราะสละสลวย

นัทธา นาคะบุตร มีความเห็นว่า ขาดข้อเป็นนักประพันธ์ที่ละเอียดลออ มีความประณีต
ในการใช้ถ้อยคำภาษาเป็นอย่างดี ภาษาที่ขาดข้อใช้ในการประพันธ์ จึงมีความไพเราะ สละสลวย
และราบรื่นเสมอ

วงศ์เรือน สุขบาง¹ เขียนปริทัศน์หนังสือเรื่อง การศึกษาปฐมสมโพธิกถา แนวสุนทรียะ
พบว่า สุนทรียะในคานรศาคานความหมายในปฐมสมโพธิกถา มี 2 ลักษณะ คือ คำที่มีความหมาย
ตรงตามอรรถ (Denotation) และคำที่มีความหมายโดยนัย (Conotation) ส่วนรศาคา
เกิดจากเสียงในปฐมสมโพธิกถา มีลักษณะเด่นมาก เรื่องเสียงสัมผัสสระ พยางค์
การเล่นคำ เล่นอักษร และการเขียนเสียงธรรมชาติ ในเรื่องเสียงของคำสัมพันธ์กับความหมาย
พบว่า ถิ่นนิมิตคำ ข้าวลี หลากคำ ใช้คำที่ก่อให้เกิดภาพ คำที่แสดงอาการเคลื่อนไหว คำที่มีลักษณะ
สูงส่ง คำที่ก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ

ส่วนคานทรวงท่วงท่อนการเขียน กวีเลือกสรรคำมาใช้ได้เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง
เหตุการณ์ บุคคล เวลา สถานที่ ส่วนคานการใช้ประโยคพบว่า มี 3 ลักษณะ คือประโยคยาว
ประโยคยาวแบบโวหาร ประโยคแบบข่าลี การบรรยายและการพรรณนาความ ให้รายละเอียด
ชัดเจน เป็นไปตามลำดับชั้นทอดทำให้เห็นภาพ และเกิดความรู้สึกสอซอซตาม

วงศ์เรือน สุขบาง เห็นว่า กวีมีท่วงท่อนการเขียนสูงส่ง เพราะเลือกคำ วลี
ประโยค โวหาร มาใช้ได้อย่างดีเยี่ยมสมกับเป็นรัตนกวีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

¹วงศ์เรือน สุขบาง. การศึกษาปฐมสมโพธิกถาแนวสุนทรียะ. 248 หน้า.

ประกิจ จันตะเคียน¹ เขียนปริณิพนธ์เรื่อง วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องสั้นของ อาจันทน์ บัญจพรภัก พบว่า การใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหารในเรื่องสั้นของ อาจันทน์ บัญจพรภัก มีการใช้คำ 11 ลักษณะ คือ คำแสดงภาพ คำแสดงอาการ คำที่มีเสียงทำให้เกิดความรู้สึก คำภาษาทางประเพณี คำเป็นทางการ คำภาษาถิ่น คำสร้างขึ้นใหม่ คำศัพท์เฉพาะ การยืมคำ คำที่มีความหมายโดยนัย และการเล่นคำ โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว อาจันทน์ บัญจพรภัก นิยมใช้คำง่าย ๆ สะดวกต่อการเข้าใจ ลักษณะเด่นในการใช้ถ้อยคำ คือการเล่นคำและการยืมคำ ซึ่งทำให้เรื่องสั้นของ อาจันทน์ บัญจพรภัก น่าอ่านขึ้น

✓ คำานสำนวนโวหารนั้น ผู้แต่งใช้สำนวนโวหาร 4 ลักษณะ คือสำนวนภาษาสัน กระชับ และสื่อความหมายตรงไปตรงมา สำนวนเปรียบเทียบ สำนวนที่สื่อให้เกิดจินตภาพ สำนวนที่กระชับ หรือย่นความคิดในตอนท้าย

2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรื่องกามนิท

เจริญ อินทรเกษตร² เขียนเกี่ยวกับกามนิทไว้ว่า เสรีบริโกเศศและนาคะประทีป แปลและเรียบเรียงออกจากกัมมภาษอังกฤษเป็นภาษาไทยได้อย่างดีถึงขนาดมีสำนวนโวหารไพเราะ เพราะหวัง มีจังหวะลีลาในการประพันธ์เหมาะสมกับเหตุการณ์ในเรื่อง เช่น ตอนที่พระพุทธเจ้า มาพบกามนิทในห้องโถงมณฑป และโคสนทนาโต้ตอบกัน กามนิทเล่าเรื่องของตนให้พระพุทธเจ้า ฟัง ก็มีจังหวะ ลีลา หาดทาง ในการประพันธ์เป็นไปอย่างสงวนเรียบร้อย เข้มข้นไม่โลดโผน ใช้ถ้อยคำ กัด ๆ ง่าย ๆ เป็นอย่างสามัญ เมื่อถึงตอนที่ถูกมัดมัดทั้งใหม่จึงหวะลีลารวดเร็วถูกมัดมัด ถึงภาคสวรรค์ ใช้ศัพท์สูงขึ้น สมกับเป็นเรื่องของเมืองสวรรค์จริง ๆ จึงเป็นที่ชวนซึ่งจับใจ ก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ แก่ผู้อ่าน นับว่าเป็นวรรณกรรมที่ถึงขนาด เป็นวรรณคดีไทยชั้นเยี่ยมของชาติในยุครัตนโกสินทร์ เรื่องหนึ่ง

สุกิจ นิมมานเหมินทร์³ เขียนเกี่ยวกับกามนิทไว้ว่า กามนิทเป็นหนังสือที่พระยาอนุมานราชชน และพระสารประเสริฐ แปลได้ยอดเยี่ยมมาก ภาษาที่ใช้นั้นไพเราะเพราะพริ้ง และเป็นถ้อยคำ

¹ประกิจ จันตะเคียน. วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องสั้นของ อาจันทน์ บัญจพรภัก. 192 หน้า.

²เจริญ อินทรเกษตร. กามนิทและอภิธานศัพท์. หน้า คำนำ.

³สุกิจ นิมมานเหมินทร์. พระยาอนุมานราชชนกกับคณะครูจัก. หน้า 67 - 68.

✓ ส่วนที่เปิดเผยแท้ ๆ จนกระทั่งกระทรวงศึกษาธิการนำไปเป็นแบบเรียน แต่เปลี่ยนชื่อหนังสือไปเป็นวาทศิลป์ ตามชื่อนางเอกของเรื่อง

เสาวภา เจริญชัย¹ กล่าวว่า กามนิทเป็นหนังสือที่มีคุณค่าในเชิงการประพันธ์เป็นเอกประการ เพราะความสามารถของผู้แปลในการเลือกสรรถ้อยคำมาใช้ให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง กล่าวคือ โคเทัวไปภาคพื้นดินจะใช้คำธรรมดาสามัญ ๆ หลีกเลี่ยงการใช้ศัพท์สูง แททาคณสวรค์ แพรวพรวไปควยศัพท์สูง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับฉากละคร เกี่ยวกับบทพรรณานักโคเรียบเรียงถ้อยคำให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพชัดเจน อีกทั้งยังแทรกความเปรียบอันไพเราะลงจนด้วยกวีโวหาร เข้าไปบางตอนเป็นการเพิ่มอรรถรสในการประพันธ์ประการหนึ่ง ด้วยความสามารถเป็นเลิศของผู้ประพันธ์ดังกล่าว จึงทำให้กามนิทเป็นวรรณคดีที่ยกย่องเป็นมรดกอันล้ำค่าของวรรณกรรมไทย

ส. ศิวรักษ์² เขียนถึงกามนิทไว้ว่า กามนิทเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นหนังสือแปลยอดเยี่ยม จนกระทั่งกระทรวงศึกษาธิการขอคัดคัดตอนเฉพาะภาคพื้นดินไปแปลเป็นชื่อวาทศิลป์ ใช้เป็นแบบเรียนประเภทหนังสือกวีนิพนธ์อยู่ ใครใคร่อ่าน แม้จนคนที่ถูกบังคับให้เรียนมา ก็ยอมรับกันหมดทุกคนว่าเป็นหนังสือดี มีความไพเราะตามภาษา อันสมควรจะหาหนังสือแปลและเรียบเรียงในชั้นหลังสู้ใครยังเรื่องที่ทำนายแต่งในภาษาเดิมดูไวกินใจ จนคนเป็นอันมากไม่รู้วาทนิพนธ์เดิมเป็นภาษาฝรั่งเสียความ

สำนักพิมพ์ศิริน³ กล่าวถึงกามนิทว่า หนังสือกามนิทของเสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป เป็นงานอันจักไ้ค่า เป็นวรรณคดีของชาติเล่มหนึ่ง แม้จะเป็นการแปลมาจากงานเขียนของนักเขียนชาวต่างประเทศ แต่ผู้แปลทั้งสองก็ทำงานแปลขึ้นอย่างมีศิลปะ มิได้เป็นเพียงการถ่ายทอดเรื่องราว จากภาษาหนึ่งเป็นอีกภาษาหนึ่งเพียงฉาบ หักอารมณ์และความรู้สึก ตรงกันข้ามหากได้ทำงานเขียนศิลป์ที่ปราณีและเรียบร้อยถ้อยภาษาอย่างงามวิจิตร คนไทยที่เคยผ่านการศึกษาระดับมัธยมศึกษามาแล้ว ไม่วาจะเป็นการศึกษาตามแผนเก่าหรือตามแบบใหม่ ล้วนเคยอ่านงานประพันธ์

¹เสาวภา เจริญชัย. "เสฐียรโกเศศกับงานแปลวรรณกรรมต่างประเทศ,"

ภาษาและหนังสือ. 1 - 2 ; 115 - 119 เมษายน 2531 - มีนาคม 2532.

²ส. ศิวรักษ์ (นามแฝง). กามนิท. หน้า คำปรารภ.

³สำนักพิมพ์ศิริน. กามนิท. หน้า ประกาศสำนักพิมพ์.

อันทรงคุณค่าทางวรรณศิลป์ไม่แพ้กัน ทั้งอ่านอย่างถูกบังคับ เบื้องต้น และอ่านด้วยความชื่นชมยินดี
หลงใหลในเบื้องปลาย

ม.ร.ว. สุนทราทิ สวัสดิศฤๅ ก้าวถึงกามนิทว่า กามนิทฉบับภาษาไทยมีรหัสไพบรา
ยิ่งนัก ทั้งนี้เพราะผู้แปลและผู้เรียบเรียงทั้งสองท่านมีความรู้ทุกด้านทั้งภาษาต่างประเทศ เรื่องราว
ของพุทธศาสนา ลีลาการประพันธ์ กวีโวหาร ตลอดจนความรู้ทาง ๆ อีกมากมาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนมี
ส่วนทำให้กามนิทเป็นหนังสือที่จับใจผู้อ่านเป็นอย่างยิ่ง

สุริวาทิกฤๅ² ไทกล่าวถึงกามนิทว่า เป็นหนังสือดีเนื่องจากผู้แต่งเป็นพหุภุๅไทยมีความรู้
ความสามารถทั้งทางวรรณคดีและศาสนา จึงทำให้กามนิทเป็นหนังสือที่มีส่วนรวมกลมกล่อมถึงขนาด
ในภาษาไทย

3. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับลีลาแห่งกระบวนความร้อยแก้ว

× เป็ลลิ่ง ๗ นคร³ ให้ความรู้เกี่ยวกับลีลาแห่งกระบวนความร้อยแก้วไว้ว่า คำว่า
ลีลา เป็นคำมาจากภาษาบาลี แปลว่า การเบี่ยงกราย พจนานุกรมให้ความหมายว่า ทำอันงกงม
การเลือกสรรจัดหรือแบบประพันธ์ให้เหมาะแก่ข้อความของเรื่อง

× คำว่า ลีลา ในหลักแห่งการเรียงความนี้ ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Diction
ลีลาแห่งกระบวนความร้อยแก้ว หรือ Prose Diction ซึ่งไคแก่ การเลือกเฟ้นถ้อยคำมาใช้
แสดงความหมาย การนำคำที่เลือกเฟ้นนั้นมารวมเข้าเป็นประโยค หมายถึง การบัญญัติประโยค
การกำหนดแบบประโยค และการเกิดประโยค หรือจัดประโยคต่าง ๆ ต่อเนื่องกันเป็นข้อความ
ลักษณะลีลาที่ดีของควมร้อยแก้ว

1. ความบริสุทธิ์แห่งลีลา (Purity of Diction) ไคแก่ การเลือกสรรคำ
ที่ถูกต้องเหมาะสม โดยละเว้นคำต่ำ (Vulgarism) คำสะแลง คำลลลล คำลลลล (Obsolete)
คำลลลล

¹ม.ร.ว. สุนทราทิ สวัสดิศฤๅ, "กามนิท," สืบมาและระสุกรไทย, หน้า 43.

²สุริวาทิกฤๅ (นามแปล), ไครวมกาสาพัลล, หน้า คำนำ.

³เป็ลลิ่ง ๗ นคร, คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูง, หน้า 160, 173.

2. ความถูกต้อง (Propriety of Diction) คือการใช้คำถูกต้อง ตามระเบียบนิยม ตามระเบียบของหลักภาษา

3. ความชัดเจน (Perspicuity of Diction) คือการใช้คำที่มีความหมายแน่นอนไม่คลุมเครือ ไม่ทำให้ผู้อ่านสงสัยหรืองง

4. ความง่าย (Simplicity of Diction) ได้แก่ การเลือกคำนั้น ๆ ที่เป็นคำไทยแท้ ไม่ผูกประโยคซับซ้อนยืดยาว ไม่ใช่โวหารฟุ่มเฟือย

5. ความกระชับ (Brevity of Diction) คือการเลือกสรรคำที่ทำให้เข้าใจทันทีและเป็นคำที่มีน้ำหนัก

6. ความกระการ (Elegance of Diction) คือการเลือกสรรคำที่มีเสียงร่าเริง ไพเราะหู เป็นคำที่มีศักดิ์ศรีโอ้อ่า

เปลื้อง ๗ นคร¹ เขียนหนังสือ ตำราเรียงความชั้นสูง กล่าวถึงเรื่องคำไว้วางในการเรียงเรียงความรอบแหว เรามีความจำเป็นต้องเลือกสรรคำใช้ ในคำนั้น ๆ มีน้ำหนักรัดกุม และแสดงความหมายที่ชัดเจน ในการที่จะทำดังนี้จำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับ

1. คุณสมบัติทางอย่างของคำ

1.1 รูปศัพท์ หมายถึง คำที่ไทยได้จากภาษาอื่น เมื่อจะนำคำเหล่านี้มาใช้ ควรจะเข้าใจรูปศัพท์ ของคำนั้นเสียก่อน ว่ามีมูลมาอย่างไร ประกอบขึ้นอย่างไร

1.2 เสียงคำ มีความสัมพันธ์กับความหมาย เช่น เอะ หมายความว่า

ประหลาดใจ สงสัย

1.3 ประวัติของคำ มีส่วนช่วยให้เราเข้าใจคำนั้น ๆ และนำมาใช้ได้

เหมาะสมขึ้น

1.4 ศักดิ์ของคำ หมายถึง ระดับของคำที่เลือกใช้ให้เหมาะสมกับบุคคล โอกาส

และสถานการณ์

2. หลักการใช้คำ

2.1 ใช้คำในถูกต้อง มีความหมายตรงกับความต้องการ

¹ เปลื้อง ๗ นคร. ตำราเรียงความชั้นสูง. หน้า 51 - 59.

2.2 ไรต์ที่รับรองกันว่าถูกต้องตามระเบียบนิยมในปัจจุบัน

2.3 ไม่ควรนำภาษาหนังสือพิมพ์ (Journalese) หรือคำพินัย (Obsolete)

มาใช้

2.4 ไรต์อย่างมีความรู้ เลือกใช้คำให้เหมาะสมกับความ

✕ ขอแนะนำในการเรียงคำเขาประโยค

1. การหลากคำ (Variation) คือการเปลี่ยนแปลงคำ ไม่ใช้คำเดียวซ้ำซาก

2. การประหยัดคำ (Economy) คือการไม่ใช้คำฟุ่มเฟือยและต้องให้คำทุกคำ

ในประโยคแสดงความหมายอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ซ้ำกัน

๔. กุหลาบ มลิกะมาส¹ กล่าวถึงการสรรคำใช้ (Diction or Choice of Words)

ไว้ 4 ลักษณะ

1. คำที่มีความหมายเหมาะสมกับเนื้อเรื่องและสถานการณ์ของบุคคล

2. การเลือกเสียงของคำ หลีกเลี่ยงการเล่นคำ

3. คำที่มีความหมายเจาะจงเฉพาะที่

4. คำภาษาถิ่นซึ่งมักนำมาใช้ในกรณีต้องการความจริงและใกล้ชิดกับสภาพความเป็น

จริงตามสถานการณ์ในเรื่อง

๕. สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์² กล่าวถึง การสรรใช้ถ้อยคำไว้ในตำราการเขียนว่า คำเป็นส่วนย่อยที่สุดของงานเขียน หากผู้เขียนระมัดระวังทุกถ้อยคำไม่ให้บกพร่อง งานเขียนส่วนใหญ่ก็จะมี
ความแจ่มชัด ถ่ายทอดการเข้าใจ การสรรใช้ถ้อยคำจึงเป็นสิ่งจำเป็น

การใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมกับกาลเทศะและบุคคล จำแนกออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. ภาษาปากคือ ภาษาที่ใช้พูดและเขียนระหว่างบุคคลที่สนิทสนมคุ้นเคย

2. ภาษากึ่งแบบแผนคือ ภาษาที่ใช้พูดและเขียนระหว่างบุคคลที่ไม่สนิทสนมคุ้นเคย

3. ภาษาแบบแผน คือภาษาที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าถูกต้องและประณีตมีไว้ใน

การเขียนหรือพูดอย่างเป็นทางการ

¹กุหลาบ มลิกะมาส. วรรณคดีวิจารณ์. หน้า 122 - 123.

²สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. การเขียน. หน้า 6 - 14.

เอกภาพ หมายถึง การมีข้อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวในประโยคหนึ่ง ๆ หรือในย่อหน้าหนึ่ง ๆ

สัมพันธภาพ หมายถึง ความในประโยคต่าง ๆ ที่เรียงต่อเนื่องกัน จะต้องมี ความเกี่ยวโยงกัน ไม่ใช่คนละความคนละเรื่อง

สารัตถภาพ คือเรื่องใดที่เป็นเรื่องสำคัญ ที่ต้องการให้อ่านหรือผู้ฟังรู้จักกล่าวถึง เรื่องนั้นให้มากกว่าเรื่องที่ไม่สำคัญ หรือที่เป็นแต่ส่วนประกอบ

ข้อสังเกตในการ เติมนประโยค

ในแต่ละย่อหน้าจะมีประโยคที่ต่างกัน 3 ชนิด คือ

1. ประโยคนำเรื่อง หรือประโยคใจความ จะอยู่ต้นย่อหน้าและเป็นประโยคที่ แสดงใจความสำคัญของเรื่องที่จะกล่าวต่อไป ประโยคนำเรื่องจึงต้องรัดกุม ชัดเจนและไม่ควร ยาวเกินไป

2. ประโยคขยายเรื่อง เป็นประโยคที่จะขยายความของประโยคนำเรื่อง เพื่อให้ ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้กว้างขวางขึ้น ตามที่ผู้เขียนต้องการ ประโยคขยายความนี้มีหลายประโยค อาจผูกให้เป็นประโยคสลับยาวยาว แลวแต่เนื้อความที่เราจะกล่าวถึง

3. ประโยคสงความ หรือประโยคสรุปความ หมายถึงประโยคสุดท้ายในย่อหน้า ประโยคนี้อาจสรุปความให้เห็นหรือความรูลงเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งให้แน่นอนลงไป

× ทูลลาภ มัลลิกะมาส¹ กล่าวถึงการสร้างประโยค (Syntax) ไว้ว่า ลักษณะ ประโยคที่นักเขียนใช้อยู่แบ่งได้ 4 แบบใหญ่ ๆ คือ

1. ประโยคสั้น (Attic Sentence) เป็นการใช้ประโยคเอกัตถ์ประโยคเป็น ส่วนใหญ่

2. ประโยคยาวขึ้น (Isocratic Sentence) เป็นประโยคอนุตถ์ประโยค หรือสังกรประโยค

¹ทูลลาภ มัลลิกะมาส. วรรณคดีวิจารณ์. หน้า 132 - 134.

3. ประโยคยาวแบบโวหาร (Ciceronian Sentence) เป็นประโยคชนิดที่
จะต้องการรายละเอียดและอย่าง ๆ ไปจนจบประโยค จึงจะมีเนื้อความสมบูรณ์เป็นที่เข้าใจ
หรือประโยคคำถามแบบ Rhetoric Question หรือมีเน้นก็เป็นแบบประโยคที่ให้ความหมาย
เสียก่อนไม่กล่าวอย่างตรงไปตรงมา

4. ประโยคพาโรก (Baroque Sentence) เป็นประโยคที่มีโครงสร้างของ
ประโยคที่ซับซ้อน หรือลักษณะที่ซับซ้อน อาจเพิ่มท่อนหัวขึ้น ๆ คล้ายนำเนื้อความจากประโยคหนึ่งขยาย
ไปสู่อีกประโยคหนึ่ง หรือเป็นประโยคสั้น ๆ มีคำเดียว โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ทั้งในทาง
ไวยากรณ์ แต่ต้องการให้ประทับใจ แปลกใจผู้อ่าน หรืออาจใช้คำผิดแปลกกึ่งคำเดิม แต่ก็ยังทำให้
อ่านเข้าใจได้เป็นอย่างดี หรือบางครั้งเป็นประโยคสั้นยาวไม่สมดุลกัน

✕ เรื่อง ๗ นก¹ กล่าวถึงโวหารโวว่า โวหารคือ ลักษณะที่จะกล่าวความใน
เรื่องราวที่เรียบเรียงหนังสือ แบ่งออกเป็นลักษณะใหญ่ได้ 5 อย่าง คือ

1. พรรณนา (Description) หมายถึง การวาดภาพทิวทัศน์อันอยู่ใน
ใจและเห็นภาพต่าง ๆ ตามที่ผู้เขียนต้องการ ภาพนั้นหมายถึงรูปร่างลักษณะของมนุษย์ สัตว์ สิ่งของ
ตลอดจนทิวทัศน์ เสียง กลิ่น รส สัมผัส เพื่อให้ผู้อ่านมีความรู้สึกนึกเป็นภาพตามความประสงค์ของ
ผู้เขียน

2. บรรยาย (Narration) หมายถึง การเล่าเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นติดต่อกัน

3. เทศนา (Persuasion) หมายถึง การพูดหรือการเขียนให้คนอื่นเชื่อตาม
คำของเรา ซึ่งประกอบด้วย เหตุผล หลักฐาน อุตสาหณ์ หรือคติธรรมต่าง ๆ

4. อธิบาย (Exposition) หมายถึง การทำให้ผู้อ่านเข้าใจเกี่ยวกับความรู้
เหตุผล หรือหลักเกณฑ์ต่าง ๆ อย่างชัดเจน

5. อภิปราย หรือแสดงความคิดเห็น (Argumentation) หมายถึง การพูดโต้เถียง
หักล้างความคิดเห็นของผู้อื่น หรือการแสดงความคิดเห็นและเหตุผลของตนเอง ชัดเจนให้ผู้อื่นเห็นด้วย

¹ เรื่อง ๗ นก. ตำราเรียงความชั้นสูง. หน้า 8 - 20.

โดยไม่คำนึงถึงความจริง แต่เน้นที่การใช้โวหารหรือชั้นเชิงในการพูดให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึก
คล้อยตาม

✕ ทูลลาบ มัลลิกะมาส และวิฑูร โสภางค์ กล่าวถึงโวหารไว้ว่า โวหาร หมายถึง
วิธีการเรียบเรียงข้อความให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่อง โวหารที่ใช้อยู่เสมอดังนี้

1. พรรณนา หรือพรรณนาโวหาร การเรียบเรียงข้อความโดยให้รายละเอียด
เกี่ยวกับบุคคล สิ่งของ ธรรมชาติ สภาพแวดล้อม ตลอดจนความรู้สึกต่าง ๆ ของผู้เขียน เพื่อทำให้
ผู้อ่านมีส่วนได้เห็น ได้ยิน และมีความรู้สึกเหมือนกับผู้เขียน แต่ไม่มีพฤติกรรมเป็นการดำเนินเรื่อง
2. บรรยายหรือบรรยายโวหาร หมายถึง วิธีการเรียบเรียงข้อความ เพื่อเล่าให้
ผู้อ่านทราบว่าในเรื่องใดหรือเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นบ้าง ผู้เขียนมีเจตนาจะให้อ่านได้มีส่วนร่วมในเหตุการณ์
ที่ปรากฏขึ้น ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์จริงหรือเป็นเหตุการณ์ในจินตนาการ
3. อธิบาย หมายถึง การชี้แจงให้อ่านทราบ เหมาะที่จะใช้เขียนให้ความรู้แก่ผู้อ่าน
เป็นการให้ความกระจ่างแจ่มแจ้งในเรื่องใดหรือวิธีการใดก็ตาม ซึ่งจะทำให้ผู้อ่านได้ทราบ ใจ
ในบางกรณีอาจเร่งเร้าให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ เกิดคุณธรรมหรือความรู้สึกต่าง ๆ
4. อภิปราย หมายถึง การเขียนชักจูงใจ ปลุกใจ ให้เห็นคล้อยตามและปฏิบัติตาม
โดยการชี้เหตุและผลหวานลอม ห่านองพระเทศน์สั่งสอน และถกปัญญาย่างแสดงให้เห็นประกอบจะ
คล้ายกับแบบอธิบาย และแบบบรรยายรวมกัน จะแตกต่างกันประการสำคัญว่า แบบอภิปรายนั้นเน้น
ผลที่ได้นั้นชักจูงใจ ปลุกใจ ให้ผู้อ่านเห็นด้วยและยังเชิญชวนให้ปฏิบัติตามคำสอน คำแนะนำนั้น
ควบเสมอ

ปรีชา ช่างขวัญสิน² แบ่งโวหารในการเขียนออกเป็น 4 ชนิด โดยใช้วิธีเสนอเรื่อง
เป็นเกณฑ์ในการพิจารณา

1. พรรณนาโวหาร หมายถึง การที่ผู้เขียนถ่ายทอดสิ่งที่มีลักษณะเด่น และความรู้สึก
ประทับใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งไปสู่ผู้อ่าน สิ่งที่ได้รับถ่ายทอดนี้อาจได้แก่ อารมณ์ มโนภาพ ความรู้สึกทาง
กานยัสสะ เพื่อให้อ่านเกิดความรู้สึกหรือมโนภาพอย่างเดียวกับผู้เขียน

¹ทูลลาบ มัลลิกะมาส และวิฑูร โสภางค์. การเขียน 1. หน้า 25 - 27.

²ปรีชา ช่างขวัญสิน. ศิลปะการเขียน. หน้า 8 - 74.

1.1 เรื่องที่ไพเราะพรรณนาโวหาร มี 3 ประเภท คือ

1.1.1 พรรณาสัตว์ภายนอกซึ่งไม่ใช่มนุษย์ ได้แก่ สัตว์ที่ ซึ่งประกอบไปด้วยรายละเอียด คือวัฏฏ์ พืช สัตว์ เป็นต้น

1.1.2 พรรณาคำมนุษย์ ซึ่งประกอบด้วย รูปรางทนาดา ทาทาง

ความนึกเห็นที่แสดงออก

1.1.3 พรรณาสัตว์รู้สึกทางประสาทสัมผัส เช่น รูป เสียง ความรู้สึก ทัศนียภาพ หรือความรู้สึกต่อสิ่งเหล่านั้น

1.2 องค์ประกอบของการพรรณนาทางโวหาร

1.2.1 รายละเอียด เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการพรรณนา อาจได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส การกระทำ ทัศนียภาพ เช่น ความรูป ทรงรูปร่าง เคารพ โครงสร้าง สี เสียง แสง เงา เป็นต้น

1.2.2 จุดมอง หมายถึง การที่ผู้เขียนที่จุด จุดหนึ่งก่อนแล้วจึงค่อยมอง กว้างออกไปจากจุดนั้น แล้วเลือกรายละเอียดเพียงกลุ่มเดียว จากนั้นจึงเลือกจุดที่เด่นชัดที่สุดในกลุ่ม ที่เลือกไว้มารพรรณนา

1.2.3 ผล หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นจากการให้ผู้อ่านได้ รับ เช่น เกิดจินตภาพ หรือเกิดความรู้สึกคล้อยตาม

1.3 อุปกรณ์สำหรับพรรณนา

1.3.1 น้ำเสียง (Tone) หมายถึง ความรู้สึกที่ผู้เขียนมีต่อเรื่อง ที่ตนเขียน เช่น ชอบ รักเกลียด โกรธ เบื่อหน่าย ผิดพลาด หักทอน ฯลฯ

1.3.2 ภาพพจน์ (Figure of Speech) หมายถึง วิธีใช้ภาษา ซึ่งคำ หรือสำนวนที่ให้ความหมายไม่ตรงตามตัวหนังสือ มุ่งให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพ (Image) หรือเกิดอารมณ์คล้อยตามผู้เขียน ภาพพจน์ที่ใช้ในพรรณนาโวหารที่สำคัญ มี 3 ชนิด

1.3.2.1 การเปรียบเทียบโดยตรง (Simile)

1.3.2.2 การเปรียบเทียบโดยนัย (Metaphor)

1.3.2.3 บุคคลาภิธาน (Personification)

✓ 1.3.3 เสียง (Sound) ในการพรรณนาให้เกิคมโนภาพชัดเจนนั้น
ต้องพยายามให้เกิดความรู้สึกทางประสาทสัมผัสหลาย ๆ ชนิด ที่สำคัญ คือรูปและเสียง แต่ความรู้สึก
ทางประสาทสัมผัสอื่น ๆ เช่น กลิ่น รส สัมผัส ก็ช่วยให้เกิคมโนภาพชัดเจนขึ้น

2. บรรยายโวหาร หมายถึง การเล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ อาจเป็นเหตุการณ์จริง ๆ
หรือเหตุการณ์ที่มนุษย์คิดขึ้นขึ้น จะมีเหตุการณ์เดียวหรือเหตุการณ์ต่อเนื่องกันก็ได้

2.1 วิธีบรรยาย แบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ

2.1.1 บรรยายแบบละคร (Dramatized Narration) ได้แก่
การบรรยายจากเหตุการณ์ย่อย ๆ ไปหาจุดสุดยอด (Climax) ของเหตุการณ์

2.1.2 บรรยายแบบสรุปลักษณะทั่วไป (Generalized Narration)
ได้แก่ การรวมเอาเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่อยู่ในประเภทเดียวกันมาสรุปด้วยคำเพียงไม่กี่คำ เช่น
กล่าวอย่างกว้าง...โดยปกติ...ล้วนมาก...

2.1.3 แบบสรุป (Summarized Narration) เป็นการย่อเรื่อง
โดยตัดเหตุการณ์ย่อย ๆ ออก กล่าวเฉพาะเหตุการณ์สำคัญ

2.2 เรื่องที่ใช้นำบรรยายโวหารแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

2.2.1 อคติชั่วประวัติ

2.2.2 การบรรยายข้อเท็จจริงหรือประวัติ

2.2.3 การบรรยายเรื่องซึ่งแท้จริง

3. อธิบายโวหาร หมายถึง การทำให้ความคิดเรื่องใดเรื่องหนึ่งแจ่มแจ้ง อธิบาย
โวหารแบ่งออกเป็น 3 ประเภท

3.1 อธิบายกระบวนการ

3.2 วิเคราะห์หรือจำแนกเนื้อหา

3.3 นิยาม

4. วิพากษ์โวหาร หมายถึง การเขียนเพื่อพิสูจน์ หรือยืนยันว่าสิ่งที่เราต้องการสรุป
เป็นสิ่งที่ถูกต้อง เป็นจริง น่าเชื่อถือ การเขียนแบบนี้มีองค์ประกอบสำคัญสองส่วนคือ ส่วนที่เป็นข้อสรุป
และส่วนที่เป็นหลักฐานสนับสนุนข้อสรุป วิพากษ์โวหาร แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

4.1 วิพากษ์โวหารเชิงเหตุผล มุ่งพิจารณาว่าสิ่งที่สรุปนั้นถูกหรือผิด

4.2 วิพากษ์โวหารเชิงอารมณ์ มุ่งทำให้เกิดอารมณ์คล้อยตามคำพูดและยอมรับข้อสรุปโดยความรู้สึกชอบ หรือไม่ชอบ

การเขียนวิพากษ์โวหารที่ดี มักมีสองอย่าง คือส่วนที่เป็นเหตุผลนั้นจะช่วยให้ข้อเขียนมีน้ำหนักน่าเชื่อถือ ส่วนที่เป็นอารมณ์จะช่วยให้เรื่อใจอย่างแน่นแฟ้นและเต็มใจ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ¹ ให้ความรู้เกี่ยวกับการอธิบาย การบรรยาย และการพรรณนา ไว้ว่า

การอธิบาย หมายถึง การทำให้บุคคลอื่นเข้าใจในความจริง ความสัมพันธ์หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ หรือเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ปรากฏการณ์ทางสังคม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น หรือทำให้ปรากฏขึ้น รวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์เกี่ยวข้องอยู่ ส่วนปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดเมนุษย์มิได้ทำให้เกิดขึ้น

กลวิธีในการอธิบายที่ใช้น้อยเสมอ มีดังนี้

1. การอธิบายตามลำดับขั้น
2. การใช้ตัวอย่าง
3. การเปรียบเทียบความเหมือนกันและความต่างกัน
4. การชี้สาเหตุและผลลัพธ์สัมพันธ์กัน
5. การนิยาม
6. การกล่าวซ้ำด้วยถ้อยคำที่แปลกออกไป

การบรรยาย หมายถึง การกล่าวถึงเหตุการณ์ต่อเนื่องกัน โดยชี้ให้เห็นถึงฉากหรือสถานที่ที่เกิดเหตุการณ์ สาเหตุที่ก่อให้เกิดเหตุการณ์ สภาพแวดล้อม บุคคลที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผลที่เกิดจากเหตุการณ์นั้น

กลวิธีในการบรรยาย

กลวิธีในการบรรยาย เป็นศิลปะเฉพาะของแต่ละบุคคล แต่พอจะมีข้อแนะนำอย่างกว้าง ๆ ไว้ดังนี้

171631

1. การใช้ดุลพินิจในการเลือกหัวข้อ เนื้อหา และความคิดรวบยอด
 ผู้บรรยายควรใช้ดุลพินิจว่าหัวข้อใด เนื้อหา และความคิดรวบยอดอะไรที่ควรนำ
 มาเสนอ จึงจะเป็นที่สนใจในความรู้ และความบันเทิงใจ ตลอดจนในความจรรโลงใจแก่ผู้สอน
 หรือผู้ฟัง

2. กลวิธีในการจัดเนื้อหา และนำเสนอพบบรรยาย

ควรใช้ดุลพินิจเลือกวิธีใดวิธีหนึ่งให้เหมาะกับเนื้อหา และจุดประสงค์ของบท เช่น

2.1 บรรยายว่า ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร อย่างไร เพื่ออะไร

2.2 จักล้าท้ายเหตุการณ์ ตั้งแต่เริ่มต้น และคลี่คลายไปเป็นระยะ ๆ ตามลำดับของ

กาลเวลาตามที่แท้จริง

2.3 เลือกเฉพาะเหตุการณ์สำคัญเท่านั้นมาบรรยาย

2.4 แทรกบทพรรณนาเข้าไว้ในตอนที่เหมาะสม เพื่อให้อรรถรสบรรยายน่าสนใจ มีชีวิต

ชีวิตรื่น

2.5 ตั้งคำถามเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เป็นต้นว่า เมื่อบรรยายถึงเหตุการณ์
 หนึ่ง แล้วตั้งคำถามในผู้อ่านขบคิด ว่า เหตุการณ์ต่อไปจะเป็นอย่างไร ผลของเหตุการณ์จะ
 ปรากฏออกมาในรูปใด แล้วคลี่คลายเป็นคำอธิบายแก่ผู้อ่านหรือผู้ฟัง

2.6 ผู้ก่เป็นบทสนทนาขึ้น โดยมีผู้ถามคนหนึ่ง ผู้ตอบอีกคนหนึ่ง หรืออาจหลาย ๆ
 คนก็ได้ ในคำทวนนั้น ๆ บรรยายถึงเหตุการณ์ที่ผู้เขียนต้องการจะสื่อสารไปยังผู้อ่าน

อนึ่งในการบรรยายนั้น บางครั้งก็ใช้ตัวผู้บรรยาย (ผู้ส่งสาร) เข้าไปมีบทบาทในการบรรยาย
 กลวิธีนี้จะเห็นได้ชัดเมื่อมีการใช้คำ ฉัน หรือข้าพเจ้า แลวางที่ก้นไม้ทองเอาตัวผู้บรรยายเขาไป
 เกี่ยวของแต่อย่างใดเลย

การพรรณนา หมายถึง การให้รายละเอียดของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สิ่งนั้นอาจจะเป็นบุคคล
 วัตถุ สถานที่ หรืออะไรก็ได้ ผู้พรรณนามักจะใช้สำนวนภาษา และกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึก
 หรืออารมณ์ร่วม พร้อมทั้งยังให้ภาพของรายละเอียดที่ชัดเจนแจ่มแจ้ง

กลวิธีในการพรรณนา

กลวิธีในการพรรณนา เป็นศิลปะเฉพาะตัวเช่นเกี่ยวกับการบรรยาย แต่จะชี้ให้เห็นถึงกลวิธีทั่ว ๆ ไป สำหรับการพรรณนา พอเป็นแนวทางไต่ดังนี้

1. เมื่อตัดสินใจจะพรรณนาถึงสิ่งใด ๆ ไม่ว่าจะเป็น วัตถุ บุคคล สถานที่ ถ้าเราสามารถแยกองค์ประกอบของสิ่งนั้น ๆ ออกได้ เราก็พยายามแยกออก แล้วพรรณนาส่วนประกอบแต่ละส่วนให้แจ่มแจ้ง รวมทั้งชี้ให้เห็นว่า ส่วนแต่ละส่วนที่ประกอบกันอยู่นั้นส่งเสริมซึ่งกันและกันอย่างไร แต่การแยกพรรณนาขอให้ระลึกว่าเราจะไม่แยกออกเป็นข้อ ๆ เหมือนกับการเรียงเรียงวิชาการ หรือถึงวิชาการ เราอาจแยกเป็นย่อหน้าแต่ละย่อหน้า ให้มีความเชื่อมโยงถึงกัน เพื่อที่บทพรรณนาจะไต่เกาะเกี่ยวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

2. เมื่อเลือกสิ่งที่จะพรรณนาได้แล้ว ควรจับลักษณะเด่นของสิ่งนั้น ๆ มาพรรณนาให้แจ่มชัด ทั้งนี้ต้องไม่ลืมคำว่า ลักษณะประกอบกับส่วนส่งเสริมลักษณะเด่น ให้เด่นชัดขึ้นได้เหมือนกัน เราจึงต้องพรรณนาลักษณะประกอบด้วย เพื่อส่งเสริมลักษณะเด่นให้ประทับใจยิ่งขึ้น

3. ต้องรู้จักเลือกใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมทั้งเสียง และความหมาย เพื่อทำให้เกิดนิมิตภาพ และเกิดความรู้สึกสะเทือนอารมณ์ อาจใช้อุปมาและใช้สัญลักษณ์ทางความเหมาะสม

การใช้อุปมา จะช่วยให้อ่านเห็นภาพได้ง่าย และเกิดอารมณ์สะเทือนใจตามไปด้วย เพราะอุปมานั้นแท้จริงแล้วก็คือ การเชื่อมโยงสิ่งที่ยังไม่คุ้นเคยเข้ากับสิ่งที่คุ้นเคยอยู่แล้ว ทำให้ผู้รับสารเห็นภาพสิ่งที่ไม่คุ้นเคยให้ชัดเจนขึ้น

สัญลักษณ์ หมายถึง คำหรือกลุ่มคำที่ใช้แทนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง โดยที่คำหรือกลุ่มคำนั้น ๆ แสดงขอบเขตของความหมายที่กว้างไกลไปกว่าความหมายตรงตัวของคำหรือกลุ่มคำนั้น เช่น หงส์ เมื่อเป็นสัญลักษณ์ใช้ในความหมายว่า ผู้ที่อยู่ในตระกูลสูง หรือผู้มีคุณงามความดีเป็นเลิศ และคำว่า กา เมื่อเป็นสัญลักษณ์ใช้ในความหมายว่า ผู้มีตระกูลต่ำ หรือผู้ที่อยู่ในทางไม่ดี จะเห็นได้ว่า คำสัญลักษณ์ที่ผู้ใช้มีความหมายเชิงเปรียบเทียบอยู่ด้วย

หลังจากที่ได้ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับลีลาแห่งกระบวนการความรอบแวง ของบุรุษคฤษณ์หลายท่านแล้ว ผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์หนังสือกาพย์นี้

ความหมาย

สื่อแห่งกระบวนการควมรอบแวก หมายถึง วิธีการเรียนเรียงควมรอบแวก ซึ่งประกอบควม
การสรรคำไข การสรรางประโยค กลวิธีเสนอเรื่อง และโวหารการเขียน

X แนวการศึกษาสื่อแห่งกระบวนการควมรอบแวก

แนวการศึกษาสื่อแห่งกระบวนการควมรอบแวก แบ่งเป็น 2 หัวข้อใหญ่ ๆ คือ การสรรคำไข
และการสรรางประโยค กลวิธีเสนอเรื่องและโวหารการเขียน ซึ่งแต่ละหัวข้อมีแนวการศึกษาดังนี้

1. การสรรคำไขและการสรรางประโยค

1.1 การสรรคำไข

- 1.1.1 การสรรคำไขเพื่อแสดงระคมคำ
- 1.1.2 การสรรคำไขเพื่อแสดงการหลากคำ
- 1.1.3 การสรรคำไขเพื่อให้เกิดจินตภาพ

1.2 การสรรางประโยค

- 1.2.1 ประโยคชนากสั้น
- 1.2.2 ประโยคชนากยาว
- 1.2.3 ประโยคชนากยาวแบบโวหาร

2. กลวิธีเสนอเรื่องและโวหารการเขียน

2.1 กลวิธีเสนอเรื่อง

2.2 โวหารการเขียน

- 2.2.1 การบรรยาย
- 2.2.2 การพรรณนา
- 2.2.3 การอธิบาย
- 2.2.4 การอุปราช

การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสื่อแห่งกระบวนการควมรอบแวก อย่างละเอียดนี้ยังไม่มีผู้ใดศึกษา
ไว้โดยตรง เหตุที่มีผู้ศึกษาไว้แล้วจะเป็นการศึกษาทำนุผลปะการใชภาษา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย

เล่มนั้น ๆ เท่านั้น และเนื่องจากหนังสือกามนิท เป็นหนังสือที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ใ้
 อย่างไพเราะสละสลวยเป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งยังเป็นต้นแบบแพร่หลายมาก จึงเป็นเหตุให้ผู้วิจัยเห็น
 สมควรศึกษา อีดาแห่งกระบวนการร่ายแก้วในหนังสือกามนิท อันอาจเป็นผลให้สามารถวิจารณ์
 ภาษาร่ายแก้วในวรรณคดีได้อย่างกว้างขวางขึ้น

การสรรคำใช้ และการสร้างประโยค

ในการสร้างงานประพันธ์ทุกชนิด ผู้ประพันธ์แต่ละคนได้พยายามสรรคำใช้เพื่อสื่อความหมายต่าง ๆ ให้โดดเด่นที่สุด เหมาะแก่บุคคล โอกาส และสถานการณ์ ทั้งยังแนะนำให้เกิดจินตภาพอีกด้วย ในขณะที่เขียนผู้ประพันธ์มักมีการเรียงร้อยประโยคให้แจ่มแจ้ง กระชับรัดกุม และสละสลวยเป็นที่ประทับใจแก่ผู้อ่าน การใช้ภาษาในกามนิทัศน์เช่นกัน ผู้ประพันธ์มักมีการสรรคำใช้ และสร้างประโยคใช้กันอย่างน่าสนใจ ทั้งจะแยกศึกษาโดยละเอียด 2 ประเภท ดังนี้

1. การสรรคำใช้
2. การสร้างประโยค

การสรรคำใช้

กุหลาบ มลลิกมาศ¹ เสนอวิธีการศึกษา การสรรคำใช้ (Diction หรือ Choice of Words) ของกวีว่าควรศึกษาในแง่ต่อไปนี้

1. คำที่มีความหมายเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง และสถานการณ์ของบุคคล
2. การเลือกเสียงของคำ และการเล่นคำ
3. คำที่มีความหมายเจาะจงเฉพาะที่
4. คำราชาศัพท์ ซึ่งมักนำมาใช้ในกรณีที่ต้องการความจริง และใกล้ชิดกับสภาพความเป็นจริงตามสถานการณ์ในเรื่อง

การสรรคำใช้ทั้ง 4 ประการ จะนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องกามนิทัศน์ ดังนี้

1. คำที่มีความหมายเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง และสถานการณ์ของบุคคล

การใช้ถ้อยคำที่มีความหมายเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง เป็นการเลือกใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมกับบุคคล โอกาส และสถานการณ์ต่าง ๆ ดังข้อความในบทที่ 36 "พระพุทธและพระภิกษุ" วาสิฏฐีได้

¹กุหลาบ มลลิกมาศ. วรรณคดีวิจารณ์. หน้า 123 - 124.

เจ้าถึงประสบการณ์ของคนที่กำหนดกิจ และในตอนหนึ่งก็เจ้าถึงความรู้สึกหลังจากกิจ
พระพุทโธวาทจบแล้ว ถึงความว่า

เมื่อพระองค์ตรัสตอนนี้ ทิวณัฐิปฏิบัติเอื้อใจ เพราะฉันคงเป็นผู้หนึ่ง ซึ่งทรงเห็นว่า
เสมือนคอกม้าที่ผูกขึ้นพันพันแล้ว และควยพระมหากษัตริย์คุณ ฉันคงปฏิบัติโมฆะธรรม
บรรลุลความหลุดพ้นจากเพลิงทุกข์ ได้สักวันหนึ่งในภายหน้า

(กามนิต. หน้า 397.)

จากตัวอย่าง คำว่า ปฏิบัติเอื้อใจ และเพลิงทุกข์ เป็นคำที่ผู้ประพันธ์เลือกใช้ได้เหมาะสม
เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับวาสิฏฐ์ขณะนั้น กล่าวคือ เมื่อโคตรพวากามนิตถูกโจรฆาตยา วาสิฏฐ์มีความทุกข์
ใจอย่างแสนสาหัส อีกทั้งความระคายของนางก็เร่งเร้าให้แก่งงานกับสาทาเคียรชยาซึ่งนางมิไกรก
เมื่อไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้นางจึงยอมแก่งงานกับสาทาเคียร ความทุกข์โศกอย่างยิ่งจึงบังเกิดแก่นาง
ในที่นี้ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า "เพลิงทุกข์" อันแสดงให้เห็นถึงความทุกข์โศกแสนสาหัสของวาสิฏฐ์ได้ชัดเจน
เพราะทุกข์เป็นความลำบาก ความไม่พอใจ เพลิง หมายถึง ไฟ ซึ่งเป็นความร้อนที่เผาผลาญทุกข์ถึง
ทุกข์อย่างให้เป็นจุดไคลในพริบตาเดียว เพลิงทุกข์จึงเป็นคำที่แสดงถึงความรู้สึกตรมตรมใจ เพราะนึกหวัง
ในรัก ความทุกข์นั้นจึงเป็นเหมือนไฟเผาผลาญจิตใจของวาสิฏฐ์ร้อนรุ่มอยู่ตลอดเวลา ครั้นเมื่อวาสิฏฐ์
ได้พาทั้งพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าจึงเกิดความรู้สึกซาบซึ้งจับใจในพระพุทธโธวาทยิ่งนัก
ผู้ประพันธ์จึงใช้คำแสดงความรู้สึกดังกล่าวว่า "ปฏิบัติเอื้อใจ" ปิติ เป็นคำที่บ่งบอกความรู้สึกปลาบปลื้ม
ยินดี เมื่อขยายความคำว่า อิมเอื้อใจ เป็นปฏิบัติเอื้อใจ ความหมายของคำจึงขยายกว้างขึ้นเป็น
ความรู้สึกปลาบปลื้มยินดีอย่างท่วมท้นที่มีอยู่ในจิตใจของวาสิฏฐ์ ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า "เพลิงทุกข์" และ
"ปฏิบัติเอื้อใจ" จึงสอดคล้องกับเหตุการณ์ทาง ๆ ที่เกิดขึ้นกับวาสิฏฐ์ในขณะนั้นยิ่งนัก

ส่วนการสรรคำใช้ให้มีความหมายเหมาะสมกับสถานการณ์ของบุคคล จะเห็นได้จาก การที่
ผู้ประพันธ์กล่าวถึงคำว่า "กาย" กับบุคคลทางสถานการณ์ ก็จะใช้คำต่างกันดังนี้

สำหรับพระพุทธเจ้า จะใช้ว่า ปรินิพพาน ถึงความในบทที่ 43 "พินัยกรรมวาสิฏฐ์"
ผู้ประพันธ์โคตรพวาทถึงพระพุทธองค์ เมื่อเสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานว่า

ครั้นแล้ว สิ้นพระดำรัส สิ้นพระสุรเสียง หันพระโขนงอุ้มพระเนตร พระอัสสฬะประสาธน์
ซึ่งเคยระบายตามธรรมาคาครอบ ๆ แฉวเบาลง ๆ หุ่หู่ แล้วก็สิ้นกระแสมโศก พระอาการ
สงบ พระภิกษุองค์หนึ่ง ประกาศว่า พระบรมศาสนาเสด็จปรินิพพานแล้ว ✓

(กามนิท. หน้า 483.)

✓ปรินิพพาน หมายถึง การดับ การดับสนิท การดับโดยไม่เหลือ¹ หรือการดับขั้นห้า
สังกิเลสทั้งปวง สิ้นเครื่องผูกพันในทางแล้ว หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้โดยชอบ² ปรินิพพาน เป็นคำที่
ใช้กับพระพุทธเจ้า หรือพระอรหันต์ โดยเฉพาะ ✓

คำเรียกอาการตายของทิพบุคคล ผู้ประพันธ์ใช้ว่า ดับปวัตติจิต และดับจรมจิต ดังข้อความ
ในบทที่ 30 "คอกฟ้าเหี่ยว" ผู้บรรยายเรื่องไถ่กล่าวถึงเหตุการณ์ในสุทวารคัมภีร์ ขณะที่สรวงสวรรค์
กำลังจะพิเนต ใวว่า

เมื่อถูกความเรววิบ เป็นเครื่องบังคับให้แล่นจู่ไปปานสายฟ้า ประกอบกับได้ยินเสียงอู
แห่งพายุ ซึ่งทั้งคล้ายเสียงฟ้าร้องระคนกับเสียงระฆังขึ้นในทันทีทันใด ไม่นานจะรู้ตัวฉะนี้
ทางกสินณมฤตติ ดับปวัตติจิต พร้อมกันทั้งคู่

(กามนิท. หน้า 409.)

ดับปวัตติจิต หมายถึง ดับความเป็นไป³ เป็นคำที่ใช้เรียกอาการตายของทิพบุคคลบน
สรวงสวรรค์ชั้นสุทวารที่ ซึ่งยังของควยเรื่องของกาม ทิพบุคคลในสรวงสวรรค์ชั้นนี้เมื่อรู้ดีไปแล้ว อาจ
เกิดในภพภูมิที่สูงกว่าหรือต่ำกว่าเดิมก็ได้ แล้วแต่บุญกุศลที่เคยทำไว้ นอกจากดับปวัตติจิตแล้ว
ศัพท์ที่หมายถึงการตายของทิพบุคคลยังมีอีกคำหนึ่งคือ ดับจรมจิต ดังข้อความที่กล่าวถึงกามนิท ใน
บทที่ 45 "กลางคืน และรุ่งเช้าในสกลจักรวาล" ความว่า

¹ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานฉบับ พ.ศ. 2525. หน้า 508.

²มหาวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. หน้า 54.

³เจริญ อินทรเกษตร. "อภิธานศัพท์," กามนิท. (ฉบับสมบูรณ์), หน้า 529.

ส่วนกามนิทนก็ถือเอาซึ่งสัญญาวิกรเป็นอนุญัตริ ก็กับรอบจรมจิตสิ้นเชื้อไปเอง เหมือนไฟ
ในโคมที่ดับเพราะหมกน้ำมันที่หล่อเลี้ยงได้ไวจนหยากสุกตาย ฉะนั้นแล

(กามนิท. หน้า 505.)

กับจรมจิต คือจิตที่วางสุกตาย¹ ซึ่งเมื่อกามนิทดับจิตนี้แล้ว ก็เข้าสู่พระนิพพาน การที่
ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า กับจรมจิต ซึ่งมีความหมายสอดคล้องกับพฤติกรรมของทิพบุคคลในพระนิมิตโลกยิ่งนัก
กล่าวคือ ทิพบุคคลในสรวงสวรรค์นั้นสละแล้วซึ่งกิเลสทั้งห้าทั้งสิ้นทั้งปวง และพร้อมจะดับจิตทุกขณะ
เพื่อเข้าสู่พระนิพพาน .

✓ เมื่อจะกล่าวถึงการตายของบุคคลทั่วไป นอกจากคำว่าตายแล้ว ผู้ประพันธ์ยังใช้คำอื่น ๆ อีก
เช่น กาลทิริยา จิตกับ กับจิต ดังบทที่ 21 "ในท่ามกลางความเป็นไป" พระสารีบุตรโคสนทนากับ
พระพุทธเจ้าที่บานขางหม้อ ในตอนหนึ่งของการสนทนา พระสารีบุตรโคกรับทูลให้พระพุทธเจ้าทรง
ทราบเกี่ยวกับกามนิท ความว่า

“ราชอาคันตุกะคนนั้น บัดนี้กระทำการกาลทิริยา เสียแล้วโดยถูกโคชวิทที่ในกรุงราชคฤห์... เมื่อ
จิตกับไป มีชื่อผู้หญิงที่อยู่วิถีนั้นไปากทวย ใจคงเหว้าหมอง...”

(กามนิท. หน้า 247.)

บทที่ 22 "ภูมิสุธาวดี" ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงความเป็นไปของกามนิทหลังจากถูกโคชวิทตาย
ที่กรุงราชคฤห์ไว้ว่า

ขณะเมื่อพระศาสดาเจ้า ตรีสถ้อยคำเหล่านั้นอยู่กับพระสาวก ๗ หอนั่ง นายช่างหม้อ
จังหวัดราชคฤห์นั้น กามนิทราชอาคันตุกะผู้จาริกแสวงบุญกับจิตแล้วไปขึ้นขึ้น ๗ สวรรค์
สุธาวดี

(กามนิท. หน้า 251.)

¹ เจริญ อินทรเกษตร. "อภิธานศัพท์," กามนิท. (ฉบับสมบูรณ์), หน้า 511.

ตัวอย่างที่บอกกล่าว กำหนดให้พระสารีบุตรใช้คำว่า กาลกิริยา และจิตกัม เมื่อกล่าวถึงคำว่า ทาย ในขณะที่สนทนากับพระพุทธเจ้า จิตกัม ใช้เมื่อกล่าวถึงอาการตายของมนุษย์ที่จะไปอุบัติในแดนสวรรค์

กาลกิริยา จิตกัม และจิตกัม ล้วนเป็นคำสุภาพที่มีความหมายว่า ทาย ซึ่งใช้กับบุคคลสามัญ

2. การเลือกเสียงของคำ และการเล่นคำ

กามนิกเป็นวรรณคดีประเภทร้อยแก้ว ลักษณะภาษาที่ใช้จึงไม่นิยมเล่นคำ แต่กลับพิถีพิถันในการเลือกพื้นเสียงของคำมาใช้แสดงความหมาย ซึ่งผู้ประพันธ์ไม่เพียงแต่เลือกใจถ้อยคำมาแสดงความหมายใดแจ่มชัดเท่านั้น แต่ยังเลือกใจถ้อยคำที่มีเสียงไพเราะอีกด้วย เช่น บทที่ 22 "ภูมิสุชาวาคี" ผู้ประพันธ์ใช้พรรณนาถึงความสวยงามของสรวงสวรรค์ชั้นสุชาวาคี ไว้ว่า

๗ พืชพันธุ์อันล้นตาเอนขึ้นไป เป็นลานหญ้านิโครธพวันชชีเขียว ระกะคาชควายไม้คอก
บางถอยางระลุเรียวสารัททกรรม ชูชอุบลชาติเป็นชั้น ๆ สลับสีสครชอยอรชรเสมือน
รัตนกรทองแถมณี บรรดาสีนลาภประหลาดในมนุษย์โลกทั้งใหญ่ย่อย และมาลอยขึ้นไป
รวมสลอน ๗ ลานนั้นแลสดางแต่ทว่าความแรงแข่งกระทางแห่งคอกไม้ กุฉลักษณะที่มนุษย์
อยู่เค็มที่ มาเป็นของออนละมุนแมนสำลิมันมนามสัมผัส สกกลิ่นอบอวลหวานหอมจกยิ่งกว่า
ความหอมแห่งน้ำหอมวิเศษที่บรรจุไว้ในภาชนะแก้วเจียรระโนและทรงความหอมตามธรรมชาติ
คอกไม้อันสดชื่นบริบูรณ์ประการ

(กามนิก. หน้า 253.)

จากตัวอย่างที่กล่าวมาพบว่า ข้อความนี้มีเสียงของคำกระทงระทั้งกัน อยู่หลายแห่ง เช่น สลับสีสครชอยอรชร เสมือนรัตนกรทองแถมณี และอบอวลหวานหอม เป็นต้น ข้อความเหล่านี้มีคำว่า สลับสีสครชอยอรชร รัตนกรทองแถมณี อบอวล และหวานหอม ซึ่งเป็นคำที่มีเสียงสัมผัสพยางค์ โศก แล เสียง /ส/ /ช/ /ก/ /อ/ และ /น/ นอกจากนี้ ยังมีคำว่า สก-ชก ชร-กร และอวล-หวาน ล้วนมีเสียงสระสัมผัสกัน การเลือกคำที่มีเสียงกระทงระทั้งกันทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร ช่วยทำให้ข้อความนี้มีเสียงไพเราะน่าฟังยิ่งขึ้น อีกทั้งยังมีส่วนช่วยทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพตามไปอีกด้วย

3. คำที่มีความหมายเจาะจงเฉพาะที่

ลักษณะการสรรคำใช้ทำให้วรรณคดีงดงามอีกอย่างหนึ่งคือ การใช้คำที่มีความหมายเจาะจงเฉพาะที่ ซึ่งเป็นการเลือกใช้คำให้เหมาะเฉพาะที่ลงไปว่าคำนั้น ๆ ควรใช้กับใคร หรือ บุคคลกลุ่มใด เช่น ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำว่า นิสินันต์ เมื่อกล่าวถึงมารองนั่งของพระพุทธเจ้า ดังข้อความบทที่ 2 "พบ" ผู้ประพันธ์ได้บรรยายไว้ว่า

✓ พระศากยเจ้าทรง ฉากพระนิสินันต์ลงเฝ้า ลอกลงประทับด้วยสมาธิปลั่ง
มีพระกายทรง ค่างพระสถิตัมปฏัญจะสงบบึง...

(กามนิท. หน้า 17.)

พระนิสินันต์ เป็นคำที่ใช้เฉพาะเจาะจงกับพระพุทธเจ้าเท่านั้น ดังที่พระยาอนุมานราชชนกได้เอาไว้ใน พจนานุกรมศัพท์พระสารประเสริฐที่ข้าพเจ้ารู้จัก ความว่า

ข้าพเจ้าจำได้ว่าแปลคำว่า Mat ในภาษาอังกฤษว่า อาสนะ เพราะเป็นชื่อของพระพุทธเจ้าทรงอาสนะลง พระสารประเสริฐเห็นแล้วก็หัวเราะบอกว่า ที่รองนั่งของพระพุทธเจ้า เขาไม่เรียกว่า อาสนะ เขามีคำใช้เฉพาะเรียกว่า นิสินันต์ต่างหาก แล้วกล่าวต่อไปว่า จะคิดก็ไม่ลง เพราะเป็นเรื่องของศาสนา ถ้าไม่ใคร่เรียนก็ไม่รู้¹

4. คำภาษาถิ่น

ภาษาถิ่น หมายถึง ภาษาหรือคำพูด รวมทั้งเสียงพูดที่ต่างกันไปตามท้องถิ่นนอกเมืองหลวง² คำภาษาถิ่นนี้ มักจะพบว่ามีแทรกอยู่ในวรรณคดี หรือวรรณกรรมทาง ๆ ซึ่งเป็นส่วนช่วยให้เรื่องราวดูสมจริง เช่น ในนิยายเรื่อง ลูกอีสานของ คำพูน บุญทวี ผู้ประพันธ์ได้ใช้ภาษาถิ่นแทรกอยู่ในบทสนทนาเป็นจำนวนมาก ดังตัวอย่าง

¹พระยาอนุมานราชชนก. "ชีวิตพระสารประเสริฐที่ข้าพเจ้ารู้จัก," พจนานุกรมศัพท์. หน้า 157.

²มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมศาสตร์. เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร
หน่วยที่ 1 - 7. หน้า 220.

นั่นลูกก็คิดแบบ... อ้อ... เว้า คว้าสิ... นั่น อี๋ยังอยู่ในน้ำขาวมาพันเอว

(ลูกอีสาน. หน้า 115.)

ตัวอย่างคำภาษาถิ่นอีสานว่า แบบ หมายถึง ไชหรือไม่ เว้า หมายถึง ทูค และอี๋ยังหมายถึง อะไร คำภาษาถิ่นเหล่านี้มีส่วนทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกใกล้ชิดกับสภาพความเป็นจริงตามเนื้อเรื่องยิ่งขึ้น

กามนิคเป็นวรรณคดีที่สมมุติให้เหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นที่ประเทศอินเดียในสมัยพุทธกาล ผู้ประพันธ์จึงเลือกใช้คำที่เหมาะสมกับบรรยากาศของอินเดียในสมัยนั้น เช่น การใช้คำ อาลปะนะ ซึ่งในงานวิจัยนี้จะใช้ว่า "คำเรียก" อันหมายถึง คำที่ใช้เรียกผู้จะพูดด้วย¹ เช่น ทูกอน ทูกร ทูกอนอาคันตุกะ ทูกรอนุมาทย์ การใช้คำอาลปะนะ นี้มักจะพบในวรรณคดีที่มีเรื่องราวเกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล เช่น ปฐมสมโพธิกถา คังความใบไม้เจดีย์ 25 "อัครสาวกนิพนพานปริวัตต์" พระมหาเถระโคสันทนากับนางสารีพราหมณ์ ความว่า

ทูกรมหาอุบาสิกา นั้นคือท้าวมหาพรหม ขาแพพอ ๆ นี้เป็นใหญ่กว่าท้าวมหาพรหมอีกหรือ...

ทูกรมหาอุบาสิกา ท้าวมหาพรหมนั้น ในวันที่พระบรมครูประสูตินั้นก็ดอซึ่งขาบทองมารองรับพระสรีรกาย...

(ปฐมสมโพธิกถา. หน้า 365.)

ในเรื่องกามนิคผู้ประพันธ์ได้แทรกการใช้คำเรียกไว้ในการสนทนาของตัวละคร เช่น เมื่อพระสุทนต์เจ้าศุภกัมกับนางปันหมอว่า

ทูกอนทานบุญเขาคะ ทถาคจะขออาศัยพักแรมคืนที่ห้องโถงในเขานทาน จะมีข้อซักของ
อย่างไรบ้างหรือไม่

(กามนิค. หน้า 15.)

¹ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. หน้า 903.

หรือเมื่อพระพุทธเจ้าถามกามนิทถึงเรื่องบุคคลที่กามนิทตั้งใจเลือกเป็นศาสดาว่า

ดูก่อนอุจจาริกแลวงบุณย กักระผู้ซึ่งไม่มีบุญยิ่งกว่า เป็นผู้ตรัสรู้แล้วนั้น บัคน้อย ๗ ที่ไหน
(กามนิท. หน้า 209.)

✓ การเลือกใช้คำอาณัติหรือคำเรียก เพื่อสร้างบรรยากาศท้องถิ่นเช่นนั้น อาจอนุมัติให้เป็น
การสรรคำใช้ ประเภทคำภาษาถิ่น เพราะช่วยให้เรื่องราวที่เกิดขึ้นดูสมจริงยิ่งขึ้น ✓

ตัวอย่างของการสรรคำใช้ ประเภท การใช้คำเหมาะสมกับสถานการณ์ของบุคคลและเนื้อเรื่อง
คำมีความหมายเจาะจงเฉพาะที่ ตลอดจนคำภาษาถิ่น จะนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องการสรรคำ
ใช้เพื่อแสดงระดับคำ เนื่องจากระดับคำเป็นเรื่องการสรรคำใช้ เพื่อให้เหมาะสมกับบุคคล โอกาส และ
สถานการณ์ ส่วนการสรรคำควยวิเลือกเสียงของคำนั้น จะนำมาศึกษาเรื่อง การสรรคำใช้เพื่อให้เกิด
จินตภาพ ทั้งนี้เพราะเสียงของคำเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดอารมณ์ ความรู้สึก จินตนาการ นอกจากนี้ การใช้
ภาษาในกามนิทมักปรากฏว่าการใช้คำพ้องความหมายอยู่เสมอ ซึ่งเป็นลักษณะการใช้ภาษาที่น่าสนใจ
อย่างหนึ่ง เพราะทำให้เกิดความหลากหลายในการใช้ถ้อยคำ หลีกเลี่ยงการใช้คำซ้ำ ๆ กัน จึงนำมา
ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง การสรรคำใช้เพื่อแสดงการหลีกคำ ทั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษาเรื่องการสรรคำใช้ใน
หนังสือกามนิท 3 ประการ ควบกัน คือ

1. การสรรคำใช้เพื่อแสดงระดับคำ
2. การสรรคำใช้เพื่อแสดงการหลีกคำ
3. การสรรคำใช้เพื่อให้เกิดจินตภาพ

การสรรคำใช้

1. การสรรคำใช้เพื่อแสดงระดับคำ

ระดับคำ เป็นการเลือกใช้คำให้เหมาะสมกับบุคคล โอกาส และสถานการณ์¹ กามนิต เป็นนวนิยายมีเนื้อเรื่องที่ประกอบด้วยเหตุการณ์ และตัวละครจำนวนมาก การเลือกใช้คำให้สอดคล้องกับเรื่องราว จึงมีหลายลักษณะ ดังจะจำแนกเพื่อศึกษาต่อไปนี้

1.1 คำเรียก

1.2 คำเฉพาะ

1.1 คำเรียก เป็นคำใช้หน้าหน้าคำทุก เช่น ลูกก่อนอาคันตุกะ ลูกก่อนเมหาราช เจ้าแกลงอาณัติ ขาเทพระองค์ผู้เจริญ ขาเทพระศาสดาเจ้า ขาเทพาณญ์เจริญ คำเรียกในเรื่อง กามนิต ใช้เหมาะสมกับสถานการณ์ กาละเทศะ และบุคคล ซึ่งจะจำแนกดังนี้

1.1.1 กลุ่มที่เคยรู้จักกัน บุคคลกลุ่มนี้เมื่อสนทนาจะมีคำเรียกที่แสดงความสนิทสนมคุ้นเคย และแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตน เช่น เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสกับพระสารีบุตรที่บ้านราชพอล ในบทที่ 21 "ในท่ามกลางความเป็นไป" ว่า

เจ้าแกลงอาณัติ ทักทวนกับพระภิกษุใหม่ผู้ถือศีลในท่าน เคนทางไกลมาถึงที่นี้เรียบร้อยแล้ว หรือว่าประจบเหตุการณ์อะไรบางอย่าง

(กามนิต. หน้า 245.)

หรือพระพุทธองค์ตรัสกับพระอาณัติขณะพระพุทธองค์ใกล้ปรินิพพาน บทที่ 43 "มหาปรินิพพาน" ว่า

เจ้าแกลงอาณัติ เราทำให้ท่านร้องไห้เสียเศร้าถึงเรา และท่านคงนึกอยู่ว่าท่านยังไม่สิ้นอาสวกิเลส ยังไม่บรรลุนิพพานเห็นแจ้ง และบัดนี้พระศาสดาผู้กรุณาแก่ท่านจะเข้านิพพานเสียแล้ว

(กามนิต. หน้า 439.)

¹ ภูหลวง มัลลิกมาลี และวิฑูร โสภางค์. การเขียน 1. หน้า 6.

คำเรียกว่า สำนางอานนท์ และสำนางสาวรูปุตร เป็นคำเรียกที่แสดงความสนิทสนมคุ้นเคยมาก
เนื่องจาก "สำนาง" เป็นคำที่พระพุทธเจ้าใช้ตรัสเรียกพระสาวกที่รู้จักคุ้นเคย¹

ครั้งเมื่อพระสาวรูปุตร หรือพระอานนท์ ซึ่งเป็นพระสาวกที่มีความสนิทสนมคุ้นเคย สนิทนา
โศกตบถกับพระพุทธเจ้า จะใช้คำเรียกว่า ชานพระองคฺญูเจริญ ดังบทสนทนาตอนหนึ่งในบทที่ 21
"ห้ามกลางความเป็นไป" พระสาวรูปุตรตอบคำถามพระพุทธองค์ถึงเรื่องการเดินทางมาเบญจกัณฐีครว่า

ชาแถพระองคฺญูเจริญ ชาพระองคฺมีความยินดีที่จะกราบทูลว่า ไม่มีความขาดแคลน
ประการไร และภิกษุใหม่ก็มีความเพียรแข็งแรงก็

(กามนิต. หน้า 245.)

ชาแถพระองคฺญูเจริญ เป็นคำที่พระสาวกใช้เมื่อกราบทูลเรื่องราวให้พระพุทธองค์
ทรงทราบ ซึ่งคำเรียกดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความอ่อนน้อมถ่อมตนว่าเป็นเพียง "ชา" คือผู้รับใช้ใ
องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น นำเสียงที่กล่าวมาบอกถึงการยกย่องเทิดทูนบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า
เป็นอย่างยิ่ง

คำเรียกที่ใช้เมื่อสนทนาโศกตบถของกลุ่มที่เคยรู้จักกัน ถ้าเป็นบุคคลที่ไม่คุ้นเคยนัก จะใช้
คำเรียกทางออกไป ดังตัวอย่างบทที่ 21 อีกเช่นกัน พระภิกษุบุรุษใหม่ไคถาณพระพุทธองค์ถึงเรื่อง
ความสละทวสยบขณะเดินทางว่า

ชาแถพระสาธคาเจ้า พระองค์ไคเส็จมาถึงที่นี่แต่เมื่อวานนี้ ทรงเห็นคนเหนื่อยเมื่อยล้าหรือ
ประสบอุปสรรคสดานโรบาง

(กามนิต. หน้า 243.)

หรือในบทที่ 34 "นรกหอก" เมฆุตในนรกหอกกล่าวกับพระพุทธองค์ ครั้งเมื่อพระพุทธองค์
เข้ามาหาองค์มาลีไปเป็นเมฆวศรทณนรกหอก

¹ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. หน้า 805.

ชาแถมพระอริยเจ้า หนึ่งคนรทหก ซึ่งผู้ทำบาปตกมาต้องทนทุกข์ทรมานถูกแทงด้วยหอก
ที่ฐานพระอุบลมุนีเป็นเวลาหนึ่งปี เมื่อเสวยวิบากกรรมครบกำหนดแล้ว ก็จะไปเกิดใหม่
ในภพอื่นตามควรแก่เศษผล

(กถาบท. หน้า 367.)

ในบทที่ 34 อีกเช่นกัน เมื่อองค์อุลามาตรว่าภิกษุที่ทนร่วมสนทนากับพระพุทธรูปเจ้า
ก็ยังเกิดปิติ ขอถวายตัวเป็นสาวก ถึงขอความว่า

ชาแถมพระองค์ผู้ทรงความบริสุทธิ์อุดมเลิศ พระองค์นั้น คือพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่แท้
ทรงพระมหากรุณาแก่สรรพสัตว์ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพระกรุณาให้ชาพระองค์ โภจัน
เป็นสละถวาย

(กถาบท. หน้า 371.)

และในบทที่ 40 "ในสวนมุนีไม้พระกฤษณ" พระเจ้าอุเทนถวายพระพุทธรูปของคิงเรือ
องค์อุลามาตรว่า

ชาแถมพระผู้มีพระภาคเจ้า โฉมบุคคลผู้มีใจมีหินชาติ จะกลับเป็นคนเรียบร้อยเห็นแก่ธรรม
โคเลา

(กถาบท. หน้า 433.)

จะเห็นได้ว่าคำเรียกเมื่อตอบอุลามาตรว่า ชาแถมพระศาสดาเจ้า ชาแถมพระอริยเจ้า
ชาแถมพระองค์ผู้ทรงความบริสุทธิ์อุดมเลิศ และชาแถมพระผู้มีพระภาคเจ้า ล้วนเป็นคำเรียกที่แสดง
ให้เห็นว่าอุลามาตร เคารพยกย่องพระพุทธรูปของคิงเป็นอย่างยิ่ง ขอเป็นเพียง "ชา" ในองค์
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ทั้งคำเรียกดังกล่าวก็แสดงถึงสถานะของอุลามาตรโคเป็นอย่างดี
ว่าพระองค์เป็นใคร เช่น เป็น "พระศาสดา" "พระอริยเจ้า" เป็นต้น

1.1.2 กลุ่มที่ไม่เคยรู้จักกัน เป็นกลุ่มที่มีคำเรียกแสดงสถานะหลายลักษณะ

คือ

ก. รูสถานะของอุลามาตรทั้ง ๆ ที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน เช่น
พระพุทธรูปเจ้าตรัสกับพระสาวกในที่ประชุมว่า

ลูกอนาญทั้งหลาย อันไม่ว่าเราก้าวโน้นกับไม่ว่ามีอยู่ไพบาโนน ข้างไหนจะมากกว่ากัน

(กามนิก. หน้า 219.)

ลูกอนาญทั้งหลาย เป็นคำเรียกที่พระพุทธเจ้าใช้กับพระสาวกที่ไม่สนิทสนม และไม่เฉพาะเจาะจง และมักจะใช้เมื่อพระสาวกจำนวนมากมาประชุมโดยพร้อมกัน

ตัวอย่างท้าวจากบทที่ 40 "ในสมุทพุมไม่พระภคณ" พระพุทธเจ้าตรัสกับพระเจ้าอุเทน ถึงเรื่ององค์อุมาว่า

✓ ลูกอนนหาราช หากพระองค์ทอดพระเนตรเห็นองค์อุมาปลงผมและหนวค นุ่งหมกาสาวพัสดร์ ละเลิกการขานปลอนสะคนใดเค็ชชาต ถิ่นกันอวยวิโลกอาหารแถมอเก็ยว ประพฤติอยู่ใน ทางที่ชอมมุงแกทางบุญฤศคังนี้ พระองค์จะทรงทำประการไร

(กามนิก. หน้า 433.)

✓ นหาราช หมายถึง พระราชาผู้ยิ่งใหญ่ ลูกอนนหาราช จึงเป็นคำเรียกที่ใช้เฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน หรืออีกตัวอย่างจากบทที่ 34 "นรทหก" องค์อุมาถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องที่ทรงกล่าวให้ ฟังแล้ว แกองค์อุมายังไม่เข้าใจว่า

ลูกอนพระ โปรดอธิบายให้ฟังว่าที่ว่าท่านหญิงนั้นอยู่นั้นเป็นอย่างไร...

(กามนิก. หน้า 361.)

ลูกอนพระ เป็นคำที่องค์อุมาใช้กับพระองค์ เมื่อครั้งยังไม่ทราบว่าภิกษุที่เข้ามาใน ราวป่าเขตแดนของทมนั้นคือใคร นำเสียงที่เรียกก็จะทมนั้นอยู่บ้าง เนื่องจากองค์อุมาคิดว่าภิกษุ ที่เห็นนั้น เป็นเพียงนักบวชธรรมดา ๆ หนึ่ง

และอีกตัวอย่างจากภาคสวรรค์ บทที่ 22 "ภูมิสุธาวค" กามนิกให้บันทึกถึงว่าตนกำลัง อยู่ที่ไหน เพราะทุกสิ่งให้เห็นอันแท่งคงวพระการทาบึง พลันก็มีคำทอโดยไม่ปรากฏเสียง จากผู้สวมเครื่องนำเงินว่า

ลูกอนนฤทฤ ท่านนั้นอยู่ในสวรรค์สุธาวคกับบรมสุข

(กามนิก. หน้า 255.)

นตฺทุกฺข หมายความว่า ผู้ไม่มีความทุกข์ ถูกอนันตทุกข์ จึงเป็นคำเรียกที่ใช้เฉพาะทิพบุคคล
ในแดนสวรรค์

ข. ไม่รู้อารมณ์ของกุศลหนา และไม่เคยรู้จักมาก่อน กลุ่มนี้
คำเรียกหลากหลายและเปลี่ยนไปตามเจตนาของผู้พูด เช่น ในบทที่ 2 "พบ" พระพุทธเจ้าไต่ถาม
กามนิต ขณะพักแรมที่ห้องโถงบ้านร้างหนาว

ถูกอนนาคันทุกะ ท่านมาถือเพศเป็นอุระเลหสถานเพราะเหตุใด

(กามนิต. หน้า 17.)

ตัวอย่างต่อไปจากบทที่ 12 "ที่มั่งคั่งพวยศพรพ" พระพุทธเจ้ากล่าวแสดงความเห็นเกี่ยวกับ
เรื่องที่ไต่ถามจากกามนิตว่า

ถูกอนนาคันทุกะ ประพจน์อุบายยวาทว่า สังเกตดูตามเรื่องที่เล่า เห็นท่านยังต้องการ เดินทางไป
หาบ้านอย่างอาคาริยวิสัย มากกว่าจะเดินทางหาความวิเวกสละบ้านตามอนาคาริยวิสัย

(กามนิต. หน้า 135.)

ตัวอย่างจากบทที่ 16 "ในห้องโถงบ้านร้างหนาว" พระพุทธเจ้าตรัสถามถึงบุคคลที่กามนิต
เลือกไว้เป็นศาสดาว่า

ถูกอนนาคันทุกะ แสงอุญญ ก็พระผู้ซึ่งไม่มีผู้ยิ่งใหญ่กว่าเป็นผู้ตรัสรู้แล้วนั้น บัดนี้อยู่ ณ ที่ไหน

(กามนิต. หน้า 209.)

บทที่ 19 "พระศาสดา" พระพุทธเจ้าไต่ถามถึงเรื่องความทุกข์ในกามนิตทั้งว่า

ถูกอนนาคันทุกะ ความจริงอย่างยิ่ง คือทุกข์นั้นอย่างไร ไต่ถาม ความเกิดมาเป็นทุกข์ ความ
เจ็บป่วยเป็นทุกข์...ความพลัดพรากจากสิ่งรักเป็นทุกข์ ความประจวบกับสิ่งที่ไม่รัก
เป็นทุกข์...รวมความบรรเทาลักษณะต่าง ๆ เพื่อความยึดถือผูกพันข่มขู่ทุกข์มาให้ทั้งนั้น

(กามนิต. หน้า 213.)

และอีกตัวอย่าง จากบทที่ 20 "แก้คือ" พระพุทธเจ้า เสนอหัตถะอันเป็นข้อคิดที่น่าสนใจ
ในกามนิทัง ดังกล่าวไว้

ดูก่อนสหายนิก ถ้าเช่นนั้น ในโลกที่เห็นอยู่นี้ ตามความจริง ท่านก็ไม่สามารถเห็นพระกาย
อันแท้จริงของพระพุทธเจ้าได้ แล้วท่านควรกล่าวอะไรว่า พระพุทธเจ้าหรือภิกษุที่หลุดพ้นแล้ว
จากอาภรณ์ทั้งปวงนั้น เมื่อตายแล้วสูญ

(กามนิท. หน้า 223.)

คำเรียกทั้ง 5 ตัวอย่างดังกล่าว เป็นคำที่พระพุทธเจ้าใช้เมื่อสนทนากับกามนิท ซึ่งแสดง
ให้เห็นถึงสัมพันธภาพที่แนบแน่นขึ้นตามลำดับ กล่าวคือเมื่อแรกรู้จักกับกามนิท พระพุทธเจ้าใช้คำ
เรียกว่า "ดูก่อนอาคันตุกะ" ซึ่งเป็นคำเรียกที่แสดงการยกย่อง ให้เกียรติคุณผู้สนทนาในฐานะผู้มาเยือน
นำเสียงขบถของจิตตภาพณแรกรู้จัก ครั้นทราบสาเหตุที่กามนิทออกเดินทางมาเป็นเพราะเบื่อหน่าย
ในภพียัมมภพ คำเรียกก็เปลี่ยนมาเป็น "ดูก่อนท่านผู้ประพฤติกุณยาตรา" และ "ดูก่อนผู้แสวงบุญ"
ต่อเมื่อได้รับรู้เรื่องราวของกามนิทโดยละเอียด พระพุทธองค์ยังเกิดความรู้สึกผูกพันใกล้ชิด คำเรียก
จึงเปลี่ยนมาเป็น ดูก่อนภราตา และดูก่อนสหายนิก ซึ่งคำเรียกดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความ
สนิทสนมคุ้นเคยกันยิ่งขึ้น เนื่องจาก ภราตา หมายถึง พี่น้อง¹ และสหายน หมายถึง เพื่อน

กลุ่มบุคคลที่ไม่รู้จักกันนี้ เมื่อเป็นผู้ที่ขมขื่นสนทนา มักจะใช้คำเรียกว่า "ชาตพทานุเจริญ"
เช่น ชาตพทานุเจริญ ทอบทกลงให้พระพุทธเจ้าประทับแรมคืนที่บ้านทวนวา

ชาตพทานุเจริญ ไม่มีข้อคิดของอย่างไรเลย

(กามนิท. หน้า 15.)

หรือกามนิทกล่าวทักทายคำพระพุทธเจ้าที่จะขอแรมคืนร่วมห้องที่นางราชปิ่นหมอบว่า

ชาตพทานุเจริญ เชิญท่านตามความพอใจเถิด เพราะห้องโถงของบุรพการกว้างขวางพอ

(กามนิท. หน้า 17.)

¹ กระจ่างพิชชาธิการ กรมวิชาการ. "คำอธิบายศัพท์," วาสนา, หน้า 84.

✓ ข้าแต่ท่านผู้เจริญเป็นคำเรียกที่สุภาพชนใช้เรียกผู้มีอาวุโส นำเสียงที่ไพเราะบอกถึงความสุภาพ
อ่อนน้อมถ่อมตน

เป็นที่น่าสนใจกว่า คำเรียกที่ไร้อ่อนน้อมถ่อมตนนี้ จะเป็นคำเรียกที่พระสาวกและสุภาพชนใช้กล่าว
เฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น ไม่ใช่กับตัวละครอื่น ๆ เลย แม้จะเป็นผู้มีอาวุโสสูงทั้งวัยวุฒิและคุณวุฒิก็ตาม

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า มีการใช้คำเรียก 2 ลักษณะ คือใช้นำหน้าคำทุกเมื่อเริ่ม
สนทนา เช่น ลูกอนาคันตกะ ลูกอนนุแสงนุณย และใช้นำหน้าคำทุกเมื่อทอญสนทนา เช่น ข้าแต่
ท่านผู้เจริญ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คำเรียกทั้งกล่าวแสดงให้เห็นถึงสถานภาพของผู้นทนาได้เป็น
อย่างชัดเจนเป็นใคร เช่น ลูกอนพระ ลูกอนนุแสงนุณย เป็นต้น

1.2 คำเฉพาะ เป็นการสรรคำไว้ในเหมาะแก่บุคคล เช่น คำสำหรับพระพุทธเจ้า
และทิพยบุคคลแค้นต่าง ๆ เพื่อแสดงว่าบุคคลเหล่านั้นเป็นบุคคลพิเศษที่มีทุกสิ่งทุกอย่างแตกต่างจากบุคคล
ทั่วไป จำแนกเพื่อศึกษา 2 ลักษณะ คือ

1.2.1 คำเฉพาะที่ไร้อภัยพระพุทธเจ้า

1.2.2 คำเฉพาะที่ไร้อภัยทิพยบุคคล

1.2.1 คำเฉพาะที่ไร้อภัยพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่ใคร่

การยกย่องว่าเป็นผู้มีความเป็นเลิศกว่าบุคคลทั้งปวง เมื่อจะกล่าวถึงพระองค์จึงเลือกคำเฉพาะ
เจาะจงสำหรับท่าน เช่น

กรรกาย มาจากคำว่า ก (สรีระ) + ฆ (ขุ) + ภาย เป็นกรรกาย แปลว่า ภายอันเกิด
ด้วยขุในสรีระ¹ ซึ่งหมายถึง ร่างกาย

ญาณตรรกะ มาจาก ญาณ + ทรกะ หมายถึง ปัญญา²

คำกรพระสัทสัมปรัญญะ เขาสุภวัจกนิทราภณ มาจากคำว่า สติ + สัมปรัญญ
ภวัจก + นิทร + อารมณ ซึ่งหมายถึง การหลับอย่างสนิทโดยกำหนดให้รู้เวลานั้น³

¹เจริญ อินทรเกษตร. "อภิธานศัพท์," กามนิทกณบสนมูข. หน้า 479.

²แหล่งเดิม. หน้า 517.

³แหล่งเดิม. หน้า 545.

นิสัณสนัณต มาจาก นิสัณ (การนั่ง) + สันต (ไปแล้ว ลากแล้ว) ซึ่งหมายถึง
เครื่องปูลาด ที่รองนั่งไว้สำหรับเครื่องปูลาดของพระพุทธเจ้า¹ ที่รองนั่งนี้ ถ้าเป็นภิกษุทั่วไป
ใช้ จะเรียกว่า อาสนะ บุคคลทั่วไปใช้เรียกว่า เสื่อ

ทวารวต มาจากคำว่า ทวาร + วต หมายถึง ทางเขาประตูใหญ่ เช่น ประตูเมือง²

มหาปริณิพพาน ปริณิพพาน มาจาก มหา + ปร + นิพพาน เป็นคำเรียกอาการตายของ
พระพุทธเจ้า

✓ ปัจฉิมพุทธพจน์ เกิดจาก ปัจฉิม (สุดท้าย) + พุทธ + พจน หมายถึง คำของพระพุทธเจ้า
ที่พูดเป็นครั้งสุดท้าย

ปัจฉิมทัฬหการ มาจาก ปัจฉิม + ทัฬห + อการ หมายถึง การอุทิศครั้งสุดท้ายของพระพุทธเจ้า

✓ พุทธนิวาสนสถาน สร้างจาก พุทธ + นิ + วาส + สถาน เป็นสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า

พุทธบริโลก เกิดจากคำว่า พุทธ + บริโลก คือเครื่องใช้สอยของพระพุทธเจ้า

ศิวัญญัติ มาจากคำว่า ศิว (หัว) + ญญัติ (การบอกกล่าว) คำนี้หมายถึง การพยักหน้า³

สมาธิมัลลิก สร้างจากคำว่า สมาธิ + มัลลิก หมายถึง นิ่งรักสมาธิอย่างหาพระพุทธรูป⁴
ลักษณะอาการนิ่งอย่างนี้ถ้าเป็นพระภิกษุ หรือบุคคลทั่วไปนี้ เรียกว่า นิ่งรักสมาธิ

สัมโมหนิยกตา มาจาก สมฺโมหน + อี + กตา หมายถึง ด้อยค่าที่เป็นอันเหิงใจ⁵

✓ สีนไสยา เกิดจาก สีน + ไสยา คือนอนอย่างราชสีห์ หมายถึง การนอนของพระพุทธเจ้า
ที่นอนตะแคง เอาเท้าซ้ายซ้อนเท้าขวา เอามือขวาหนุนศีรษะ⁶

อมฤตธรรม มาจากคำว่า อมฤต + ธรรม ซึ่งหมายถึง ความจริงอันเป็นอมตะ

¹ พระราชกิจจานุเบกษา กรมวิชาการ. "คำอธิบายศัพท์," วาสิฎฐี. หน้า 26.

² เจริญ อินทรเกษตร. "อธิบายศัพท์," กานนิกกัมมัตมูรข. หน้า 520.

³ พระราชกิจจานุเบกษา กรมวิชาการ. เล่มเดิม. หน้า 27.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 26.

⁵ เจริญ อินทรเกษตร. เล่มเดิม. หน้า 581.

⁶ แหล่งเดิม. หน้า 583.

ฉณฺทพหานิททาน มาจาก ฉณฺท + มห + นิทาน หมายถึง แคนฉณฺทอันเป็นที่กัมมสนิ
แห่งกิเลส

อัสสาสะประสาท สร้างจาก อัสสาสะ + ประสาท หมายถึง อดมหายใจเข้า¹

อุทราสํก มาจากคำว่า อุทรา (เมืองชาย) + อาสํก (คลอง) หมายถึง ย่างงเจวียง
ปากคลอง หรือจิวร²

1.2.2 คำเฉพาะที่ใช้กับทิพบุคคล ทิพบุคคลเป็นบุคคลกลุ่มพิเศษ เนื่องจาก
มีทุกสิ่งทุกอย่างละเอียดเล็กลงกว่าบุคคลทั่วไป คำที่สรรมาไว้จึงต้องการ จำแนกเพื่อศึกษา 2 ลักษณะ คือ

1.2.2.1 คำเฉพาะที่ใช้กับทิพบุคคลในแกนสุชาวที

1.2.2.2 คำเฉพาะที่ใช้กับทิพบุคคลในพรหมโลก

1.2.2.1 คำเฉพาะที่ใช้กับทิพบุคคลในแกนสุชาวที ทิพบุคคลใน
แกนนี้ ยังต้องอยู่ด้วยเรื่องตาม สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่โดยรอบจึงกระทำการ ถ้อยคำที่สรรมาไว้จึงมีรูป
ทรงงาม และเสียงไพเราะเพราะพริ้ง เช่น

ครรภโศภกะสัท มาจากคำว่า ครรภ (ห้อง) + พย (นอนอยู่) + สัท ซึ่งหมายถึง
สัทที่ของอาตมยกลูกเกิด ไคแก มนุษย์ และกิริจฉาน ที่คลอดออกเป็นตัวและดูงาม³

✓ ชวิทนหริย์ มาจาก ชวิท + อินหริย์ หมายถึง ชวิท

✓ ปฏิสณิจิต มาจาก ปฏิสณิ (ท่อน้อง สืบต่อ) + จิต หมายถึง จิตที่สืบต่อชาติ จิตที่เกิดขึ้น
ใหม่⁴

✓ รัตกัมมพลวิญญิต มาจากคำว่า รัตกัมมพล (บางส่วนแดง)⁵ + วิญญิต (ประคับแก้วแดงแล้ว)⁶
คำนี้จึงหมายถึง บาทอควยชนสีทวิสแดง

¹เจริญ อินทรเกษตร. "อภิชานศัพท์," กามนิท (ฉบับสมบูรณ์). หน้า 594.

²กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2525. หน้า 259.

³เจริญ อินทรเกษตร. เลมไฉม. หน้า 508.

⁴แหล่งไฉม. หน้า 528.

⁵ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. หน้า 638.

⁶แหล่งไฉม. หน้า 746.

✓ สรีรภาพ มาจาก สรีระ (ร่างกาย) + อายว (ชั้น ส่วน ชั้นส่วนของร่างกาย) ซึ่งหมายถึง ส่วนของสรีระ หรือร่างกาย¹

✓ สุขุมสรีระ และสฤณสรีระ มาจากคำว่า สุขุม (สฤณ) + สรีระ หมายถึง ร่างกายอันละเอียด และร่างกายอันหยาบ²

✓ อุปปะปาติกะชาติ มาจาก อุปปะปาติกะ (บุค เกิด เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ ไม่ต้องอาศัยเหตุอื่นหรือใจ เป็นตัวขึ้นมาโดย ๗)³ + ชาติ หมายถึง การเกิดของเหวคา นางฟ้า

1.2.2.2 คำเฉพาะที่ใช้กับทิพยบุคคลในพรหมโลก ทิพยบุคคลในพรหมโลกเป็นกลุ่มที่ไคร้มียกย่องว่ามีภูมิสูงสุด คำที่เลือกใช้จึงมีความหมายบ่งบอกถึงความยิ่งใหญ่ เสียงของคำ ฟังดูหนักแน่นจริงจัง เช่น

✓ จิรกาลาวสาน มาจากคำว่า จิร (นาน) + กาล (เวลา) + อวสาน (ที่สุด) คำนี้จึงหมายถึง ที่สุดแห่งเวลานานมาแล้ว ที่สุดแห่งเวลาครั้งกระโน้น⁴

✓ ทารกะธาตุ มาจาก ทารกะ + ธาตุ คือสิ่งที่ไม่มีมูลเกี่ยวพันกับการ กระแสธาตุจากดาว⁵

✓ ทิพยานุภาพ มาจาก ทิพย์ + อนุภาพ หมายถึง อำนาจอันเป็นทิพย์

✓ มหิทธานุภาพ มาจากคำว่า มห + อิทธิ + อนุภาพ หมายถึง มีฤทธิ์มาก

✓ มโนเบญฤทธิ์ มาจาก มน (ใจ) อิทธิ (ฤทธิ์) คือ ฤทธิ์สำเร็จโดยจิตใจ⁶

มเหสักข์ เกิดจาก มห + สักข์ คือเมื่อถือกันว่าเป็นใหญ่⁷

✓ วิหวกาศ มาจาก วิหว (ทั้งหมด ทั้งปวง)⁸ + อากาศ หมายถึง อากาศทั้งหมด

¹ เจริญ อินทรธรร. "อภิธานศัพท์," กามนิท (ฉบับสมบูรณ์), หน้า 638.

² แหล่งเดิม, หน้า 586.

³ แหล่งเดิม, หน้า 601.

⁴ แหล่งเดิม, หน้า 512.

⁵ แหล่งเดิม, หน้า 519.

⁶ แหล่งเดิม, หน้า 552.

⁷ แหล่งเดิม.

⁸ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, หน้า 747.

✓ วิทวโลกานุโลก มาจาก วิทว + โลก + อนูโลก หมายถึง โลกน้อยโลกใหญ่ทั้งหมด

✓ สมันตจักร มาจาก สมันต (โดยรอบ ไกลเคียง) + จักขุ ซึ่งหมายถึง จักขุโดยรอบ เช่น พระสัมพุทธญาณ คือ ปรากฏถึงรูปร่างธรรมทั้งปวง¹

ถ้อยคำที่สรรมาเพื่อใช้กับพระพุทธเจ้า และทิพยบุคคลทางแสดงความหมายเฉพาะที่บ่งบอกถึงความเลอเลิศกว่าบุคคลทั้งปวงในกามเกียรตินัย และอำนาจ เสียงของคำไพเราะเพราะพริ้ง รูปคำหรือร่ายลงวาทะการตา ทั้งยังมีศักดิ์ศรีของคำโอ้ออกด้วย

2. การสรรคำไว้เพื่อแสดงการหลากคำ

การหลากคำ เป็นการใช้คำที่มีความหมายอย่างเดียวกัน ในรูปคำที่ต่างกันออกไป ทั้งนี้เพื่อให้ข้อเขียนไม่ซ้ำซาก และน่าเบื่อหน่าย แต่กลับชวนอ่านชวนฟัง ซึ่งเป็นการเพิ่มรสชาติให้กับภาษาไทยอย่างหนึ่ง

การหลากคำในกามนิพนธ์ดังต่อไปนี้

2.1 การหลากคำเรียกนามบุคคล

2.2 การหลากคำนามเพื่อเรียกบุคคล สิ่งของ

2.3 การหลากคำเชื่อมแสดงการเปรียบเทียบ

2.1 การหลากคำเรียกบุคคล เป็นการหลากคำเรียกนามตัวละครสำคัญ เช่น พระพุทธเจ้า วาสิฏฐี และองคุลิมาล จะกล่าวตามลำดับดังนี้

2.1.1 คำเรียกนามพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่องอย่างยิ่ง เมื่อกล่าวถึงพระองค์จึงมีคำเรียกพระนามหลากหลาย เช่น พระพุทธเจ้า พระศากยโคตมเจ้า พระมหากษัตริย์ พระสมณสัมพุทธเจ้า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้า พระศาสดา พระบรมศาสดา พระบรมศาสดา พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสมณโคตมเจ้า พระสมณโคตม และพระบรมศาสดา ซึ่งพระนามเหล่านี้ มีความหมายแสดงลักษณะเฉพาะของพระพุทธองค์ กล่าวคือ

¹ เจริญ อินทรเกษตร. "นิทานศัพท์," กามนิท (ฉบับสมบูรณ์). หน้า 577.

ก. แสดงถึงคุณสมบัติอันดีเลิศของพระพุทธเจ้า ดังตัวอย่างบทที่ 2

"พบ" ผู้ประพันธ์บรรยายถึงกิริยาท่าทางของพระพุทธเจ้า ขณะอนุญาตให้กานนิตเล่าเรื่องของตนให้ฟัง

พระพุทธเจ้าประทานพระอนุญาต โดยพระศิวัญญัติในอาการอันเป็นอิกรภาพ ชายหนุ่ม
จึงเล่าเรื่องราวของตน ท่อไปนี้

(กานนิต. หน้า 17.)

พระพุทธเจ้า เป็นคำเรียกพระนามที่หมายถึง พระผู้ตรัสแล้ว พ้นจากความมืด คือกิเลสอันพา
ไปสู่ความสว่าง คือพระสัมพุทธม ซึ่งเป็นธรรมของสัตบุรุษ ผู้ดำรงอยู่ในความดี 7 ประการ ได้แก่
ศรัทธา หิริ โสกะ ปะหาสุจจะ วิริยะ สติ และปัญญา¹

ตัวอย่างท่อนจากบทเดียวกันนี้ ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงการกระทำของพระพุทธเจ้า ขณะ
ประทับยังห้องโถงงานช่างนมอ ว่า

พระทถาคคเจ้า ทรงลาภพระนิสัชนสันถ์ทองไกลปลา ลอกลงประทับด้วยสมาธิบัลลังก์
มีพระกายตั้งตรง ดำรงพระสติสัมปชัญญะสงบนิ่ง ทลอคยามทนแห่งราชวัณ

(กานนิต. หน้า 17.)

พระทถาคคเจ้า หมายถึง ผู้ไปแล้วอย่างนั้น คือไปเหมือนพระพุทธเจ้าองค์ก่อน²
บทที่ 18 "ห้องโถงงานช่างนมอ" ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงความนึกคิดของพระพุทธองค์
หลังจากให้ฟังเรื่องของกานนิตจบลง

พระทศลภูทรงพระอนาวชฌายา ทรงเล็งเห็นประพฤติกุศลทั้งมวลนี้แจ้งจบ ว่าความจริง
ว่าสิญฐีมีความหรือสัตย์อยู่ในกานนิตมาก หักกองแก่งงานกับสาตาเคียรกไม่ใช่ว่าเป็นความผิด
ของนาง แท้เป็นเพราะบังคัมและหลอกลวงคบายหมายทุจริต

(กานนิต. หน้า 203.)

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ. "คำอธิบายศัพท์," วาสิฎฐี. หน้า 14.

² ห้องโถง. หน้า 10.

พระทศพล หมายถึง พระผู้ถึงพร้อมด้วยพระญาณอันมีกำลังความหยั่งรู้ 10 ประการ คือ

1. หยั่งรู้ในธาตุและสิ่งที่ไม่ใช่ธาตุ (ฐานาฐานญาณ)
2. หยั่งรู้ในผลกรรมของตนและผู้อื่น (วิบากญาณ)
3. หยั่งรู้ในทางไป ๗ ทิศแห่ง (สัพพทตคามัคคญาณ)
4. หยั่งรู้รสชาติขมของมนุษย์ และสัตว์ทั้งหลาย (นानาภูมิทัตตญาณ)
5. หยั่งรู้ในทริยทั้ง 5 ความเชื่อ ความเพียร ความระลึก ความตั้งใจมั่น ความรอบรู้

ขอมนุษย์ว่ากล่าวแรงเพียงใด (อินทรวินโยปปริยตญาณ)

6. หยั่งรู้ความเสื่อมและความเจริญแห่งธรรมทั้งของตนและผู้อื่น (อนานาทิสังกิเลสทัตตญาณ)
7. ระลึกชาติปางก่อนได้ (บุพเพนิวาสานุสสติญาณ)
8. หยั่งรู้เรื่องการเกิดของสัตว์ (จุตูปปาตญาณ)
9. รู้ถึงความสิ้นไปแห่งกิเลส (อวสวอุชฌญาณ)¹

บทที่ 43 "มหาปริณิพพาน" เศรษฐินคนหนึ่งแห่งเมืองเวสาลิกได้เล่าให้ว่าสิฏฐีฟังถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธองค์ ครั้นเมื่อแสงหาพระโพธิญาณ ว่า

ครั้งพระองค์แสวงหาวิโมกขธรรม ณ อุรุเวลา ทำทุกกรกิริยาเป็นเวลาถึงเจ็ดปี
จนบรรลุโพธิญาณตรัสเป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จวิมุตติสุขอยู่ คงไม่นิโคธของ
นายอชบาล

(กามนิต. หน้า 465.)

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นคำที่ประกอบด้วย สัมมา ซึ่งหมายถึง ธมฺม ก็ คือจริง² รวมกับคำว่า
พุทธเจ้า อันหมายถึง ผู้ตรัสรู้ ผู้ตื่นแล้ว ผู้เบิกบานแล้ว³ คำว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงหมายถึง
ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ

บทที่ 34 "นรทพอก" เมื่อองค์อุบาลหารว่านักที่ร่วมสนทนาอยู่ด้วยกันนั้นคือพระพุทธเจ้า
ก็บังเกิดปีติและขอบใจเอาพระองค์เป็นแม่ทัพ

¹ พระทศพลทศชาติการ สมวิชากร. "คำอธิบายศัพท์," ว่าสิฏฐี. หน้า 232 - 233.

² ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. หน้า 797.

³ แหล่งเก็บ. หน้า 590.

ข้าพระพุทธองค์ทรงความรู้หฤทัยคุณเลิศ พระองค์นั้น คือ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
 แน่นแท้ ทรงพระมหากรุณาแก่อสรรรพสัตว์ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าไต่ทรงพระกรุณาให้
 ข้าพระพุทธองค์ ไต่ยึดถือเป็นสรณะด้วย

(กามนิก. หน้า 371.)

✓ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นคำเรียกพระนามพระพุทธเจ้า ซึ่งประกอบด้วยคำว่า
 อรหันต์ อันหมายถึง ผู้พ้นแล้วซึ่งกิเลสทั้งปวง¹ รวมกับคำว่า สัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งหมายถึง ผู้ตรัสรู้เอง
 โดยชอบ คำเรียกพระนามว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงหมายถึง พระผู้ตรัสรู้โดยชอบด้วย
 พระองค์เอง และเป็น ผู้พ้นแล้วซึ่งกิเลสทั้งปวง

ข. แลจนถึงพระพุทธคุณอันยิ่งใหญ่ที่มีแก่อสรรรพสัตว์ในโลก ดังตัวอย่าง
 ที่ 1 "พระพุทธเจ้าเสด็จกลับมาอุบัติขึ้นอีก" ผู้ประพันธ์ได้เกริ่นนำเรื่องไว้ว่า

สมัยนั้นเมื่อ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เสด็จลงมาตรัสในมนุษยโลกแล้ว ถึงเวลาอันควรจะ
 เสด็จเข้าสู่วินิพพาน พระองค์ได้เสด็จสู่ที่จำพวกไปในคณธรมหาราชธานีต่าง ๆ

(กามนิก. หน้า 3.)

บทที่ 30 "มีเกิดมีตาย" เมื่อว่าถึงรู้เห็นสภาพอันไม่คงที่ของสรรพสิ่งในแดนสุชาวดี ก็
 ผนวกถึงคำสอนของพระพุทธองค์ จึงนำคำสอนดังกล่าวมาเล่าให้กามนิกฟัง

พระผู้มีพระภาคเจ้า พระพุทธทรงทรงแรงแล้วซึ่งสมาภาะความเกิด และยถาภูตญาณ
 ความรูจริง พระองค์ทรงพระกรุณาแก่มนุษย์ ไต่ทรงแสดงหลักธรรมไว้ชัดแจ้งว่า...
 พระองค์เป็นพุทธเจ้าทางไหนออกจากโลกอันไม่คงที่นี้ไป พระองค์คือ พระผู้มีพระภาค
สัมมาสัมพุทธเจ้า

(กามนิก. หน้า 319.)

บทที่ 19 "พระศาสดา" พระพุทธเจ้าซึ่งขณะนั้น กามนิกยังไม่ทราบว่าเป็นใครคงเข้าใจว่า
 เป็นเพียงภิกษุชาวธรรมกา ๆ องค์หนึ่ง ไต่เฝ้าถึงพระพุทธเจ้าในกามนิกฟังว่า

¹ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. หน้า 882.

ทุกอนาราคา พระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธะนั้น ไต่บังจักรแห่งธรรมอันประเสริฐให้หมุน
ไกลอัมภิน ในมฤตทายวันจังหวัดทวารวดี...

(กามนิต. หน้า 213.)

✓ คำเรียกพระนามว่า พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาค
สัมมาสัมพุทธเจ้า และพระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธะ ล้วนมีความหมายว่า ผู้บริสุทธิ์เอง ผู้นำโชคมาสู่
สัตว์โลก ที่ให้พระนามดังนี้ เป็นการสรรเสริญว่า พระพุทธองค์ทรงนำโชคมาให้แก่โลก แก่มนุษย์
มีส่วนแห่งความดี คือจำแนกแจกจ่ายธรรมให้แก่มนุษย์¹

บทที่ 19 อีกเช่นกัน ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงวิธีการสอนธรรมะของพระพุทธเจ้าว่า

เมื่อพระศาสดา มีพระพุทธมรรคด้วยอริยสัจเป็นเบื้องต้น ปาณาโตปัจฉิมฐานหลักศิลา
ชั้นสี่มุมควมประการคั่งนี้แล้ว ก็ทรงยกพระธรรมที่มวลชนทั้งปวงประกอบ

(กามนิต. หน้า 215.)

บทที่ 35 "การบูชาอันบริสุทธิ์" องค์คฤมาลเล่าเรื่องที่ตนได้พบกับพระพุทธเจ้าให้วาสสิฏฐีฟัง
วาสสิฏฐีเห็นเป็นเรื่องมหัศจรรย์มากห่มหาใจรกรายอย่างองค์คฤมาลเปลี่ยนเป็นผู้มีใจบุญสุนทน
วาสสิฏฐีก็จะขอความช่วยเหลือจากท่านผู้เฒ่าบ้าง จึงถามออกไปว่า

นักบวชที่องค์คฤมาลเรียกว่า พระบรมศาสดา นั้นอยู่ที่ไหน จะไปขอความช่วยเหลืออย่าง
จะใดหรือไม่

(กามนิต. หน้า 375.)

✓ พระศาสดา และพระบรมศาสดา เป็นคำเรียกพระนามที่มีความหมาย แสดงให้เห็นว่า
พระองค์ทรงเป็นอาจารย์ผู้อบรมสั่งสอนที่ยิ่งใหญ่²

¹ พระพรหมญาณสังขการ ธรรมวิชาการ. "คำอธิบายศัพท์," วาสสิฏฐี. หน้า 9.

² ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. หน้า 758.

บทที่ 39 "ความมั่นคงแห่งโลกานุโลก" วาสิฐฐิเห็นความไม่แน่นอนของสรรพสิ่งในพรหมโลก จึงทวนนึกถึงพระโอวาทที่โคทังครั้งเมื่ออยู่ในมนุษยโลก แล้วรำพึงออกมา กามนิทโคยินเข้าจึงถามว่า เป็นคำสอนของบุใด วาสิฐฐิทวนว่า

ก็จะมิไครอีก นอกจากพระบรมศาสดาพระสัพพัญญูสัมมาสัมพุทธเจ้า

(กามนิท. หน้า 419.)

พระบรมศาสดาสัพพัญญูสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นคำเรียกพระนามที่ประกอบขึ้นด้วย พระบรมศาสดา (อาจารย์ผู้บรมสั่งสอนที่ยิ่งใหญ่) รวมกับคำว่า พระสัพพัญญู (ผู้รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง ผู้รู้ทั่ว)¹ และรวมกับ สัมมาสัมพุทธเจ้า (พระผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ) คำเรียกพระนามดังกล่าว จึงหมายถึง พระผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เป็นพระผู้ท้าวอาะไรคือความดี อะไรคือความชั่ว และเป็นครูสอนที่ยิ่งใหญ่

บทที่ 43 "มหาปรินิพพาน" ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงความมหัศจรรย์ของบรรยาการ และธรรมชาติ ที่เกิดขึ้นในขณะที่พระองค์เสด็จเข้าสู่พระมหาปรินิพพาน

ขณะนั้น อันว่า ปฐวีกับปนาการก็บังเกิดปรากฏพิลึกพิลั่นทั่วทั้งโลกธาตุทั้งปวง...ทั้งขุนเขา
ดิ้นรุมรุมบรรพตก็ถล่มยอดโอนเอียง...เอนกมหัศจรรย์กับนาคาหัวเมถุน สกกลนาคาขป้าง
เมื่อพระบรมโลกนาถ เข้าสู่พระปรินิพพาน นั้นแล

(กามนิท. หน้า 483.)

พระบรมโลกนาถ บรม หมายถึง บึงใหญ่ นาถ หมายถึง ที่ตั้ง ผู้เป็นที่พึ่ง² คำเรียกพระนามว่า พระบรมโลกนาถ จึงหมายถึง พระผู้เป็นที่พึ่งอันยิ่งใหญ่ของโลก

ก. แสดงถึงประวัติราชตระกูล ดังตัวอย่างบทที่ 18 "ในห้องโถงบ้านช่างหมอ" กามนิทเล่าให้นักผู้ร่ำรวยมาร่วมกันฟังถึงเรื่องบุคคลที่ตนเลือกไว้เป็นศาสดาว่า

¹ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. หน้า 796.

²แหล่งเก็บ. หน้า 431.

ซึ่งข้าพเจ้าอยากได้เป็นศาสนานั่น คือพระสมณโคตมศาสดาพุทธะ ผู้สละสมบัติแห่งคหบดีราช
ออกบวชแล้ว พระสมณโคตมพระองค์นี้ มีเกียรติยศอันยิ่งใหญ่เพื่อผู้ฟังว่า เป็นพระผู้ซึ่ง
ไม่มีผู้ยิ่งใหญ่กว่า เป็นพระอรหันต์

(กามนิต. หน้า 209.)

✓ พระสมณโคตมศาสดาพุทธะ และพระสมณโคตม เป็นคำเรียกพระนามที่แสดงว่า พระพุทธองค์
มาจากตระกูล โคตม ซึ่งหมายถึง เชื้อสายพระอาทิตย์¹ ศากยะ คือเหล่ากษัตริย์ที่ร่ำรวยศักย์
พระพุทธเจ้า² คำเรียกพระนามว่า พระสมณโคตม จึงหมายถึงผู้แสวงหาความสงบผู้สืบเชื้อสาย
มาจากพระอาทิตย์ ส่วนสมณโคตมศาสดาพุทธะ หมายถึง พระผู้แสวงหาความสงบผู้เป็นราชโอรสแห่ง
ตระกูลศากยะ อันสืบเชื้อสายมาจากพระอาทิตย์

อีกตัวอย่างจากบทที่ 35 "การบูชาอันบริสุทธิ์" เมื่อได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่วิหาร
นอกเมืองโกสัมภี วาสิฏฐีไพบรณพุทธลักษณะของพระพุทธองค์ว่า

ขณะเราริเฝ้าโอกาสว่าจะเกินออกไปทางไหนก็ เห็นพระภิกษุสูงอายุนั่งออกมาจาก
ป่า รวดทรงผ่องฉาย สดเป็นเชื้อชาติกษัตริย์ มีลักษณะสูง พระพักตร์อันกว้างผาว
เห็นโคนันต์ที่กั้นกันที่หน้าว่า องค์นี้กรรมจึงหนอ คือพระสมณศาสดาพุทธะ ซึ่งเราขนานพระนามว่า
พระพุทธเจ้า

(กามนิต. หน้า 381.)

■ มุนี คือนักปราชญ์ พระสงฆ์³ เมื่อรวมกับคำว่า ศาสดาพุทธ (พุทธแห่งตระกูลศากยะ)
คำเรียกพระนามทั้งกล่าวจึงหมายถึงพระราชโอรสแห่งตระกูลศากยะผู้เป็นนักปราชญ์หรือพระราชโอรส
แห่งตระกูลศากยะผู้เป็นพระสงฆ์

คำเรียกนามพระพุทธเจ้านั้น นอกจากจะมีความหมายแสดงลักษณะเฉพาะของพระพุทธองค์แล้ว
ยังบอกความสูงศักดิ์เพิ่มขึ้น เช่น พระสาวกจะเรียกพระพุทธเจ้าโดยทั่ว ๆ ไปว่า "พระศาสดา"

¹บุญรวม พัทธศรี. บาลี-สันสกฤตเกี่ยวกับภาษาไทย. หน้า 251.

²กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ. "คำอธิบายศัพท์," วาสิฏฐี. หน้า 234.

³ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. หน้า 638.

ครั้นเมื่อต้องการเรียกอย่างยกย่องจะใ้ชื่อว่า "พระบรมศาสดา" แต่ถาจะแสดงความรักยกย่อง
ให้สูงขึ้น ๆ ขึ้นไปอีกจะใ้ชื่อว่า "พระบรมศาสดาพระสัมพุทธเจ้า" จะเห็นได้ว่า ศักดิ์ศรี
ที่เพิ่มสูงขึ้นนี้เกิดจากการใช้คำขยาย ขยายคำเรียก เพื่อให้เห็นว่าพระพุทธองค์เป็นผู้นิรันดร์ยิ่งกว่า
สมควรเคารพยกย่องสูงสุด

2.1.2 คำเรียกนามวาสิฏฐี วาสิฏฐีเป็นตัวละครเอกฝ่ายหญิงที่มีตัวละครอื่น ๆ
เรียกขานนามไวหลายนาม เช่น นางบุหที่เปรียบในความงามมิไ้ นางบุหที่เปรียบมิไ้ ลานอย
นางบุหรงโณ นางสาวน้อยผู้มีควา้งาม และนางสาวทางาม ซึ่งคำเรียกนามเหล่านี้ แสดงความหมาย
2 ลักษณะ คือ

ก. กล่าวยกย่องความมีคุณค่าของนาง ดังตัวอย่างข้อความในบทที่ 4
"สาวน้อยผู้เคาะกลี" ขณะเดินทางกลับจากการไปสมรสงานแห่งกรุงโกธัมมิที่เคาะกลี โสฬหคเคาะความ
ในใจของกามนิทออกจึงแสดงพุทธคุณวาสิฏฐีต่าง ๆ นานา กามนิทว่าเป็นไม้สนใจว่ากล่าว

หญิงที่เมืองข้าพเจ้ามีเคยไป ที่สามารถในการเล่นกลีไม้แท้ แต่จริงเวลานั้น หัวใจข้าพเจ้า
ป้แว่นควความรู้สึกวาทนไ้กล่าวความเท็จ การที่จะทอ้งโทษนางบุหที่เปรียบในความงามมิไ้

(กามนิท. หน้า 33.)

หรืออีกตอนหนึ่งจากบทที่ 5 "รูปวิเศษ" เมื่อท่านราชทูตทำหน้าที่ของตนที่กรุงโกธัมมิเสร็จ
เรียบร้อยแล้ว จึงชวนกามนิทกลับกรุงอุชเชนีพร้อมกัน แต่กามนิทปฏิเสธโดยอ้างว่ามีธุระสำคัญ

ข้าพเจ้ากล่าวนี้ ไม้ไ้กล่าวคำเท็จเลย เพราะโชคกำหนดโรเลาสำหรับข้าพเจ้า จึงจะ
วิเศษไปกว่าที่ไ้ไ้ยชนะต่อนางบุหที่เปรียบมิไ้ 2

(กามนิท. หน้า 47.)

นางบุหที่เปรียบในความงามมิไ้ นางบุหที่เปรียบมิไ้ เป็นคำเรียกวาสิฏฐี ที่แสดงให้เห็น
ถึงการยกย่องในเกียรติวานา มีคุณค่าสูงยิ่งในทุก ๆ คน โดยเฉพาะคุณค่าความสวยงาม

บทที่ 4 ตอนที่สามบทพรรณนาให้พระพุทธรูปองค์หนึ่งถึงเรื่องความงกของวาสิฏฐีว่า

ข้าพเจ้าพอจะบอกไฉไล ๆ ว่า สาวน้อย ที่อยู่กลางเวทีมีท่วงท่าประหนึ่งแสงจันทร์อ่อน ๆ
รูประหงทรงอรชรหาค่าหิมิได้ ทรงพรหมวับอยู่หัวสรรพางค์ จนทำให้ข้าพเจ้าเผลอสติ

(กามนิท. หน้า 8.)

สาวน้อย สาว หมายถึง หญิงแรกเริ่ม น้อย หมายถึง ขนาดไม่ใหญ่โต บ่งบอกรูปร่างเล็ก
น่าเอ็นดู ความหมายของ "สาวน้อย" จึงแนะนำให้เห็นภาพ หญิงสาวที่รูปร่างอ่อนแอแบบบางท่วงท่า
งกงาม ผิวพรรณนวลเนียน ถิ่นทาทางราเร้งแจ่มใส คำเรียกนี้ ยังแสดงน้ำเสียงแห่งความชื่นชม
รักใคร่ของผู้เรียกคือผู้ถูกเรียกอีกด้วย

ข. ถ้าวัยกบของสาวงามของนาง ถึงตัวอย่างตอน "สาวน้อย
ผู้เกาะคลี" หลังจากที่ถูกนิทโทษความงาม ความสามารถของวาสิฏฐีแล้ว ก็รู้สึกหลงรักนาง แต่ยัง
กระดากใจไม่กล้าขอความช่วยเหลือจากโสมติทัก กามนิทจึงพยายามทวนหาวาสิฏฐีเพียงลำพัง แต่
ไม่พบ ถึงขอความ

ข้าพเจ้าเห็นคุณรักอยู่ไหนในสวนจนตลอด ก็ไม่เป็นผลดีดังหมาย จริ่งอยู่มีนางงามเล่นคลี
อยู่หลายคน ดูประหนึ่งจะดวงใจข้าพเจ้าหลงเข้าไปหา ครั้นเมื่อเข้าไปแล้ว ก็หาพบ
นางบุหรังโอม คือพระศรีเทวีไม

(กามนิท. หน้า 35.)

บทที่ 5 "รูปวิเศษ" โสมทัตต์ พูดถึงความเป็นผู้มีน้ำใจของวาสิฏฐีว่า

นางสาวน้อยผู้มีคิ้วอันงาม ถึงไม่ใช่เป็นกวีวิเศษ ก็มีใจแท้ เพราะนางไ้บอกข้าพเจ้า
ไม่ให้พบเมทินีบุตรของข้าพเจ้าและเป็นญาติของนางนั้น เวลาชานานแล้ว...นางจะจัดแจง
ให้โคพบกันในคืนพรุ่งนี้

(กามนิท. หน้า 45.)

และบทที่ 6 "บนลานอโศก" เมื่อโสมติทัก และกามนิท ปีนขึ้นไปบนลานอโศกเรียบร้อยแล้ว
โสมติทัก ก็ทรงรีไปหาความรัก ส่วนกามนิทก็มองหาวาสิฏฐี ก็บรรยายว่า

ตกเข้าไปในตู้โกลนิก นางสาวนางงาน ผู้เล่นคล้อยอกหัวใจข้าพเจ้า นั่งอยู่บนม้ายาว...
 ทุกสิ่งพระลักษมีได้จดจำจากดวงสวรรค์

(กามนิท. หน้า 49.)

นางสาวน้อยผู้มีผิวอันงาม และนางสาวนางงาน เป็นคำเรียกวาสัตว์ที่นำเอาลักษณะของสิ่ง
 ที่ส่วยแทนอัมพรภาพในใบหน้า คือนัยน์ตา และผิว มากกล่าวอย่างชื่นชม ยกย่องในความงามของ
 สิ่งนั้น ๆ ส่วนคำว่า นางผุพริ้งโฉม คือพระศรีเทวี เป็นคำเรียกวาสัตว์ ที่บ่งบอกถึงความงามล้ำเลิศ
 ของนางว่ามากเกินกว่าจะเปรียบกับผู้ที่ไฉนมนุษย์โลกได้ ความงามของนางนี้ถ้าจะเทียบให้เห็นจริง
 ก็คงคงคงงามเท่าความงามของพระลักษมีเทวี ผู้เป็นราชาแห่งพระนารายณ์

2.1.3 คำเรียกนามของकुलมาล องकुलมาลเป็นโจรที่มีความโหดร้ายมาก
 คำเรียกนามของकुलมาลจึงมีต่าง ๆ ซึ่งทุกคำล้วนแล่งลักษณะของโจรอย่างแจ่มชัด เช่น
 บทที่ 9 "โคทวารโจร" กามนิทได้เล่าถึงพวกโจรที่เขาปล้นขบวนเกวียนสินค้าของท้าว

ในทันทีทันใด ข้าพเจ้าก็ระลึกได้ว่าโจรคนนั้นเห็นจะเป็นองकुलมาลจอมโจร ภายใตหมัน ^๑
 เทียวปล้นสะกด แขนฉาบของทวนนิคมหมู่บ้านนักกอนักแล้ว จนทบวงแห่งรกราง
 ไม่มีใครกล้าอยู่

(กามนิท. หน้า 89.)

บทที่ 11 "งวงช้าง" หลังจากที่กามนิทได้รับอิสรภาพจากองकुलมาลแล้ว ก็รีบเดินทางกลับ
 กรุงอุชเชนี ปักฉมาจึงเตรียมแต่งขบวนเกวียนสินค้าไปกรุงโกสัมพีกครั้ง เนื่องจากไศหรายท้าวว่า

มีข่าวลือกระซิบไปทั่วกรุงว่า สาคาเคียรอุฎฐระชาชนนครแห่งกรุงโกสัมพีก โคปราย
องकुलมาลโจร ภายใตหมัน และพวกกองรบคายแล้ว องकुลมาลและบริวารที่อาศัยอยู่หลายคน
 ถูกจับเป็นไปโค แล้วถูกประหารชีวิตหมด

(กามนิท. หน้า 115.)

บทที่ 15 "ภิกษุโอรส" กามนิทได้ถึงพระภิกษุที่มาขอรับบิณฑบาต ที่หน้าคฤหาสน์ของท้าว

ข้าพเจ้าไต่หนทางเสียงที่นักบวชนี้พูด คราวแรกก็สะดุ้งตื่นเต็มไปทั้งตัว บังฟังนานเข้าก็
 บังงงะหงาย รู้สึกกระหู่เบื่อกเขาไปถึงหัวใจ...เสียงที่พูดนั้น คือเสียงของอุลิมมามหาโจร
 นั้นเอง

(กานนิก. หน้า 177.)

บทที่ 34 "นรกหอก" องอุลิมมาเล่าให้ว่าสิริรู้ทั้งถึงเหตุการณ์ครั้งเมื่อกลุ่มรอชาวจากนาง
 และโคเห็นชาวบานท่าทางหาหนามไม้ให้กักรูปหนึ่งเข้ามาในเขตป่าที่ตนและพรรคพวกอาศัยอยู่

ฉันทึกจะอ่านกิริยาอาการแห่งพวกนั้นออกว่า อย่าไป อย่าเลยเข้าไป อย่าเลยเข้าไป
 ในป่า องอุลิมมาโจร ร่ายมือของตน

(กานนิก. หน้า 357.)

และบทที่ 40 "ในลุ่มทุมทุมไม้พระกฤษณ์" ว่าสิริรู้ถึงความรู้สึกหวาดกลัวของอุลิมมาของ
 ชาวเมืองโกธัมปิว่า

ระวางที่ฉันฉันไม่อยู่ ความที่ประชาชนในกรุงโกธัมปิหวาดสะดุ้งกลัวองอุลิมมาจอมโจร
 กิ่งหวั่น

(กานนิก. หน้า 425.)

คำขยายของอุลิมมาว่า จอมโจรรายใจหมิ่น โจรร้ายกาจ และโจรร้าย ล้วนเป็นคำที่แสดง
 การกระทำของอุลิมมาว่าเป็นโจรที่ร้ายนัก ทั้งยังใจอำมหิตอีกด้วย ส่วนคำว่า มหาโจร จอมโจร
 เป็นคำขยายที่แสดงความยิ่งใหญ่เหนือโจรทั้งปวง อีกทั้งชื่อเสียงในทางร้ายของอุลิมมายังเลื่องลือ
 ไปไกลเป็นที่ประหลาดประหลาดแก่คนทั่วไป

คำเรียกขานของอุลิมมานอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีคำอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งเป็นกลุ่มคำที่หมายถึง
 องอุลิมมา เช่น

บทที่ 35 "การบูชาอันบริสุทธิ์" ว่าสิริรู้กล่าวชมบุคคลที่สามารถทำให้องอุลิมมาเปลี่ยน
 พฤติกรรมจากโจรร้ายกลายเป็นสุจริคนไว้ว่า

ฉันมารู้ทั้งนี้ว่า มหาบุรุษใด สามารถรวบรวม บรมโจรแห่งมหาโจรหาญหินชาติ ให้
กลับเป็นผู้มีใจบุญสุนทรที่ผูกพันฉันอยู่นี้ สำเร็จในชั่วเวลาสองสามชั่วโมงเช่นนี้
มหาบุรุษนั้นก็สมควรจะบารวยสิ่งดูร้ายของสิ่งดูร้ายที่สุดแห่งธรรมชาติ ซึ่งมีในสกลจักรวาล
ไถ่ภัยตาย

(กามนิท. หน้า 373.)

บทที่ 40 "ในสุณทุมพูนไผ่พระกฤษณ์" พระเจ้าอุเทนไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อเล่าถึงความทุกข์
สาหัสของตน และชาวเมืองโกสัมพวัน

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระเจ้ากรุงพาราณสี หรือเจ้าสาเกตประเทศ มิได้ยกทัพมา
รบกัน แต่มันมีมหาโจรในคืนแค้นข้าพเจ้าอยู่คนหนึ่ง ชื่อองคุลิมาล เป็น อ้ายเสือดูร้าย
หนายชราหาญ ข้าพห็นคนไม่เลือกหน้า ปล้นสะดมเผาผลาญบ้านของอาญาประหารราษฎร ทำให้
รกร้างพินาศอยู่โดยทั่วไป

(กามนิท. หน้า 433.)

และในตอนเดียวกันนี้เอง เมื่อพระเจ้าอุเทนได้ฟังเรื่องราวขององคุลิมาลจากพระพุทธองค์แล้ว
จึงถามขึ้นด้วยความแปลกใจว่า

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค โง่บุคคลผู้มีใจมีหินชาติ จะกลับเป็นคนเรียบร้อยเห็นแก่ธรรม
ใดเล่า

(กามนิท. หน้า 433.)

บรมโจรแห่งมหาโจรหาญหินชาติ อ้ายเสือดูร้ายหนายชราหาญ และบุคคลผู้มีใจมีหินชาติ
ต่างเป็นกลุ่มคำที่หมายถึงองคุลิมาล ซึ่งคำเรียกเหล่านี้แสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของโจรโคตรใจ
ว่าดูร้ายเป็นอย่างยิ่ง

2.2 การหลอกลวงนามเพื่อเรียกบุคคล สิ่งของ เป็นการนำคำนามมาใช้ในรูปคำที่
แตกต่างกันออกไป แต่ความหมายยังคงเดิม ทั้งนี้เพื่อให้ข้อความไพเราะชวนอ่าน เช่น

2.2.1 การหลีกคำนำหน้าที่ใช้เรียกทิพบุคคล ทิพบุคคลเป็นชาวสวรรค์
ที่มีคำเรียกหลากหลาย ดังตัวอย่างในบทที่ 22 "ภูมิสุชาทิ" ผู้ประพันธ์ได้พรรณนาถึงสภาพของ
แดนสวรรค์ และความเป็นอยู่ของทิพบุคคลไว้ว่า

เมืองแดนอันตระการ มีทองคำโค้งกลาวยครอบไว้...มีก้อนเมฆสีขาวสะอาด...แต่ละก้อน
มีอปสรทรงโฉมวิลาสสถิตเอนอิงขับสังคีตทิพคนตรี...อันบนทองคำ นามักวงสุรีย์ส่องแสงไม่
อันที่จริงก็ไม่จำเป็นต้องมีเพราะที่เทพอปสร ที่ภูเขาและคอกไม้...ตลอดจนควงหนาเทพบุคคล
ล้วนมีรัศมีฉายแสงสว่างรุ่งเรือง เมื่อรู้สึกคุณอารมณ์ในสุคติภูมิ...สังเกตเห็นว่าผู้ใดมีเครื่องนุ่งห่ม
แดงเป็นเทพบุตร ส่วนที่นุ่งห่มขาวเป็นเทพธิดา

(กามนิท. หน้า 253 - 255.)

ตัวอย่างที่กล่าวมาคำว่า อปสร เทพอปสร และเทพธิดา เป็นคำเรียกทิพบุคคลที่เป็นหญิง
ส่วนเทพบุคคล และเทพบุตร เป็นคำเรียกทิพบุคคลที่เป็นชาย

2.2.2 การหลีกคำเรียกพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อกล่าวถึง
หลักธรรมคำสอน จะมีการหลีกคำใช้จำนวนมาก เช่น

บทที่ 41 "โอวาทอย่างง่าย ๆ" วาสิฏฐีได้เล่าถึงเหตุการณ์ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้า แสดง
พระปริจฉินโอวาทก่อนจากกรุงโกสัมพีไปว่า

สาวกองค์หนึ่งไปประกาศแก่เหล่าภิกษุว่า เมื่อจบพระธรรมเทศนาแล้ว ให้เข้าไปเฝ้าถวาย
โอวาทคราวละคน เพื่อรับพระพุทธานุญาต สำหรับเป็นเครื่องใส่ใจภาวนาต่อไปในเบื้องต้น

(กามนิท. หน้า 443.)

อีกตอนหนึ่งจากบทเดียวกัน พระพุทธเจ้าให้โอวาทแก่วาสิฏฐีว่า ที่ใครรัก ที่นั่นมีทุกข์
วาสิฏฐีให้รู้สึกน้อยใจทบทวนว่าเป็นโอวาทง่าย ๆ แต่กระนั้นก็ไม่สามารถปฏิบัติให้บรรลุได้ กลับคิด
พิจารณาอุบายเรื่องภิกขาจารภิกษุอื่น ๆ ครหาเอา

ฉนโคพึงพระธรรมของพระพุทธเจ้าบังเกิดความรู้สึกเสียใจ เห็นความไม่คงที่แห่งสรรพสิ่ง
ในโลก ซึ่งมีเกิดแล้วมีตาย อารมณ์เหล่านี้เกิดขึ้น แล้วมารวบรวมโดยอาศัย แล้วชวนกลับ

มาถึงถึงครั้น... บทพระธรรมทูตโอวาทที่ประทานให้ก่อนไปเผยแผ่... ภิกษุเห็นถึง
กับโทษหนักว่า ภิกษุว่าสิริ... ไม่สามารถเห็นหนทางเอาพาทว่า พระโอวาท เพียงข้อเดียว
และง่าย ๆ

(กามนิต. หน้า 449.)

พระธรรมเทศนา พระพุทธวจนะ พระธรรม พระธรรมทูตโอวาท และพระโอวาท ล้วนเป็น
คำที่ใช้เรียกหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์

2.2.3 การหลีกคำที่หมายถึงพระนิพพาน พระนิพพานเป็นที่สุดแห่งการปฏิบัติ
ธรรม เมื่อกล่าวถึงจึงมีคำเรียกต่าง ๆ ซึ่งทุกคำล้วนมีน้ำเสียงขบถของเทิดทูน เช่น

บทที่ 1 "พระพุทธองค์ได้จกฉับเนญจันคร" ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงเรื่องราวของ
พระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้

เมื่อพระองค์ยังเสด็จสัญจรร้อนเร่แต่โดยเดียว แสงหาพระอภิสมโพธิญาณ ไคโคโยประทับ
สัพพัญญูพระอิริยาบถอยู่นั้นเป็นครั้งแรก ก่อนที่จะเสด็จออกจากสังสารวัฏเข้าสู่แดนนิวโมณ
ปรินิพพาน

(กามนิต. หน้า 5.)

อีกตอนหนึ่งในบทเดียวกันนี้ ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงความรู้สึกของพระพุทธเจ้าว่า
ถึงเวลาแล้ว ในไม่ช้าเราก็จะละสังขารนี้ไป คือสังสารซึ่งเราได้ถนอมตนหลุกพันแล้ว...
เราสู่ความดับสนิทควยอำนาจแห่ง ปรินิพพาน ชาติ

(กามนิต. หน้า 7.)

บทที่ 19 "พระศาสดา" พระพุทธเจ้าสรุปเรื่องไทรลักษณ์ให้กามนิตฟังว่า

บุคคลมีลักษณะเช่นนี้ ทรามเท่าที่ยังมีร่างอยู่ เทวคาและมนุษย์คงเห็นได้ แต่เมื่อร่างสลาย
เพราะความตายแล้ว เทวคาและมนุษย์มิได้เห็นต่อไป ผู้เห็นได้ทำให้ธรรมมาถึงความหลุดแล้ว

เขาพนจามารแล้ว โค้ชามหามรรคที่ทองแหวกว่ายวนเกิดเวียนตาย ถึงเกาะอันเป็น
แหล่งเกิดที่ผูกพันเหนือกว้างไกลความตาย กล่าวคือ พระอมฤตนาภิรพ

(กามนิต. หน้า 217.)

บทที่ 36 "พระพุทฺธและพระภิกษุ" วาสิฏฐีเล่าให้กามนิตฟังถึงเรื่องหลักธรรมคำสอนที่
โค้ชฟังจากพระพุทฺธเจ้า ครั้งเมื่อยังมีชีวิตอยู่ในมนุษยโลก

พระพุทฺธเจ้าทรงสาธกเรื่อง พระภิกษุฉวตารจากสวรรค์เสวยชาติเป็นมนุษย์ทำความ
สวัสดีแก่โลก... เพื่อให้พุทฺธเวไนยบุรุษเหล่านั้น ใฝ่รู้สัจธรรมความยากแสนเข็ญที่ทรง
เผยแผ่พระธรรม... จะโค้ชเกิดขึ้นหรือที่ตามทางกิเลส... พยายามบากบั่นขจัดเพลิงราคะ
โหระโหมะให้ดับมอดปร สดับแตกความเย็นใจคือ พระนิรพพาน

(กามนิต. หน้า 397.)

อีกตัวอย่างหนึ่งจากบทที่ 43 "มหาปรินิพพาน" เศรษฐินแห่งเมืองเวสาฬะเล่าให้วาสิฏฐีฟัง
ถึงเรื่องพญามารที่โคมารอร่องไหพระพุทฺธเจ้าเสด็จเข้าสู่พระปรินิพพาน เนื่องจากบรรลุพระโพธิญาณ
แล้ว แก่พระพุทฺธของคัมภีร์เชษฐาทั้งในเหตุฉะฉาน

ดูก่อนมารผู้โง่เขลา ทอเมฆวิสัยของตถาคตคือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เป็นหมู่ผู้ศรัทธา
อาจทรงไวโค้ชพระธรรมวินัย... และสัจธรรมเทศนา ไปรคเวไนยนิกรสัตว์ เทวคา
มนุษย์ให้สำเร็จมรรคผลอมฤตนาภิรพได้... ตถาคตจึงรับอาราธนาเข้าสู่พระปรินิพพาน
ในกาลเมื่อนั้น

(กามนิต. หน้า 465.)

จากที่กล่าวมาคำว่า ปรินิพพาน ปรินิพพานธาตุ พระอมฤตนาภิรพ พระนิรพพาน พระอมฤต
นาภิรพ และพระปรินิพพาน ล้วนหมายถึง พระนิพพาน ซึ่งเป็นดินแดนที่เป็นที่สุดแห่งทุกข์

2.2.4 การหลีกคำที่หมายถึงเขา ภูเขาคำเป็นคำขำอีกคำหนึ่งที่กล่าวถึง
เสมอ เมื่อเอ่ยถึงกรุงราชคฤห์ เช่น บทที่ 1 "พระพุทฺธของคเณกจากฉะฉานปุณณิคร" ผู้ประพันธ์
ได้บรรยายถึงความรู้สึกยินดีของพระพุทฺธของคเณกกลับมาปุณณิครอีกครั้ง

พระธิดาตกเจ้าหอพระเนตรภูมิประเทศดังนี้...มีพระหฤทัยเปี่ยมด้วยโสมนัสอันหรีบใน
ภูมิภาพที่ทรงจำว่าใต้เทวาลกอบ เชน บอกราชาพญ ไชยดยบรรพต อิลลิลี และ
ศิขณภู ซึ่งสูงตระหง่านกว่ายอดอื่น ๆ

(กามนิค. หน้า 5.)

และอีกตอนหนึ่งในบทเดียวกันนี้ ผู้ประพันธ์ได้พรรณาคำขวัญของกรุงราชคฤห์ไว้ว่า

ถูกอนกรุงราชคฤห์อันเป็นนครแห่งเบญจคีรี มีปริมณฑลงดงามตระการ อุดมด้วยนาสาธิตและ
ศิขร อันนาเบิกมานหฤทัย เราได้แลดูในครั้งนี เป็นปัจฉิมทัศนากการ

(กามนิค. หน้า 7.)

บรรพต คีรี และศิขร เป็นคำสี่หมายถึง ภูเขาทั้งสี่

2.3 การหลากคำเชื่อมแสดงการเปรียบเทียบ เป็นการนำคำที่เหมือนกัน เช่น
กรุง ทั้ง รวกับ มาเชื่อมแสดงการเปรียบเทียบ ทั้งตอนที่คำของกามนิคกล่าวถึงความมั่งคั่งของ
หญิงที่เลือกไว้เป็นภริยาของกามนิค ในบทที่ 13 "เพื่อนบุญ" ซึ่งข้อความดังกล่าว มีการหลากคำเชื่อม
แสดงการเปรียบเทียบไว้มากมาย ทั้งยังมีการเล่นเสียงสัมผัสทั้งสระและพยัญชนะ ช่วยให้อรรถ
ไพเราะเพราะพริ้งชวนอ่าน ชวนฟัง ตลอดจนทำให้เห็นภาพความงามของหญิงที่เลือกไว้เป็นภริยา
ของกามนิคจนชัด

เมื่อยที่พอจักหาให้ มีพระกุลสมบัติสมเชือกกันคี่...รูปร่างงดงามหาทำหิมิได้ แมคำรวกับ
แมลงปอ หนาปลั่งปลั่งกึ่งกวงจันทร เนตรประหนึ่งตากวาง จมูกแมนคองกา หันเห็นไข่มุก
ริมปากเพียงมดดำดังสุก เสียงหวานปานนกโกกิลลา ซากือล้ำกลวย เอวเหมาะเจาะไม่อวบเกิน
เวลาขางเกินคองแคว มีสง่าเอยขวางสาร เพราะฉะนั้นเราจะหาทางทำหิข้อมิได้เลย

(กามนิค. หน้า 43.)

ตัวอย่างข้างต้น ไร้คำเชื่อมแสดงการเปรียบเทียบถึง 9 แห่งในที่ใด ๆ กัน โดยที่คำเชื่อม
เหล่านั้น มิใช่คำกันเลย ทั้งยังใช้เสียงสัมผัสคล้องจองกับคำใกล้เคียง เช่น ปลั่ง-กึ่ง หวาน-ปาน
กึ่ง-กวา เนตร-หนึ่ง เพียง-มด และสง่า-เสมอ ช่วยให้ผู้อ่านเพลิดเพลิน เพราะได้พบกับคำเชื่อม
ที่หลากหลาย

การสรรคำเพื่อให้เกิดจินตภาพ

จินตภาพ (Image) คือ ภาพที่บังเกิดขึ้นในความรู้สึกของเรา ตามที่เราเคยมีประสบการณ์มา¹ จินตภาพมีหลายด้าน ทั้ง รูปหลาย มลลิกะมาศ กล่าววว่า

ภาพในจิตนี้ มิได้หมายแต่เฉพาะภาพเกิดจากประสบการณ์ด้านการเห็นเท่านั้น ยังหมายถึง ประสบการณ์ จากประสาทสัมผัสอื่น ๆ อีกด้วย เช่น ประสบการณ์จากการได้ยิน ไคล้มรส ไคล้อิ่น ก็ถือเป็นจินตภาพหรือภาพในจิตได้ทั้งสิ้น²

กามนิทเป็นหนังสือที่ผู้ประพันธ์เลือกสรรถ้อยคำไว้อย่างพิถีพิถัน ถ้อยคำที่สรรแล้ว จึงไพเราะ สละสลวยควบเสียง และแสดงความหมายได้ชัดเจนแจ่มแจ้ง ก่อให้เกิดจินตภาพหลายด้าน ดังจะ จำแนกจินตภาพแต่ละด้านเป็นตัวอย่างเพื่อการศึกษาดังนี้

1. จินตภาพด้านการเห็น
2. จินตภาพด้านการได้ยิน
3. จินตภาพด้านการไคล้อิ่น
4. จินตภาพด้านการสัมผัส
5. จินตภาพด้านการเคลื่อนไหว
6. จินตภาพด้านความรู้สึก

1. จินตภาพด้านการเห็น เป็นการใ้ถ้อยคำที่มีความหมายอันสามารถเข้าใจและรับรู้ได้ ควบตา ซึ่งคำที่ใช้มักจะมีเสียงสระ พยางค์สั้น สัมผัสคล้องจองกัน ทั้งยังประกอบด้วยการ เปรียบเทียบ เพื่อให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น บทที่ 4 "สาวน้อยบูเตาะคลี" กามนิทกล่าวชื่นชมความงาม ของบรรดาสาว ๆ ที่มาเคาะคลีบูชาพระลักษมีเทวี แห่งหิวนาคราชว่า

¹ รูปหลาย มลลิกะมาศ. วรรณคดีวิจารณ์. หน้า 125.

² เพลงโหม. หน้า 126.

ข้าพเจ้าทอญยอมรับว่า ที่ใดมาเห็นนางแนนน้อย แต่ละคนทรงโฉมศรีพิศวง สวมพัสดุภรณ์
ล้วนแพรวพราวพร่างพราย เครื่องถมอลังการแลลานตาทั้งนี้

(กามนิท. หน้า 29.)

"แนนน้อย" เป็นคำแนะให้นึกเห็นภาพหญิงสาวแรกๆ ที่มีรูปร่างอรชรอ่อนแอ และมีใบหน้า
 งดงามชวนมอง "พัสดุภรณ์ล้วนแพรวพราวพร่างพรายเครื่องถมอลังการแลลานตา" เป็นข้อความ
 ที่ทำให้นึกถึงเครื่องนุ่งห่มที่ทาควยแพรวพราวหลากหลายสีสัน ปริ้วพริ้วไหวอยู่รอบเรือนร่างอันแบบบาง
 หึ่งหึ่งสาวนั้นยังประดับประดาเรือนกายควยอ้อมเนื้อมากหลายชนิด ซึ่งแข่งกันส่องประกายแสง
 แพรวพราวงามจับตาถึง จนทำให้ผู้พบเห็นถึงกับ "ลานตา" คือตะลึงทออาทอนงามวิจิตรตระการตา

2. จินตภาพการเล่นการไต่บัน เป็นการไต่โดยคำที่มีความหมายอันสามารถเข้าใจและรับรู้ได้
 ควยนุ ซึ่งคำเหล่านี้มักเป็นคำเลียนเสียงธรรมชาติ คำที่เล่นเสียงสัมผัส และการกล่าวเปรียบเทียบ
 เช่น บทที่ 34 "นรกกอก" พระพุทธเจ้าเข้ามาเฝ้ากามนิทไปเยี่ยมวาชครพินนรกกอก ที่นั้นกามนิทพบกับ
 เหตุการณ์ประหลาด ๆ กังเลาไว้ตอนหนึ่งว่า

แสงชอกเหล็กนัยจำนวนไม่ถ้วน แกว่งไกวกระทบกันไปมาณาคณานเหมือนกองพลในสงครามมี
 มองไม่เห็นตัวผู้ถือ หึ่งไต่เสียงร้องอ้ออ้อ ไฉไลเสียงขำเลือกเกิดคู่ราชของเหล่าผู้เฒ่า
 สัมผัสกัน แต่เป็นเสียงครวญครางควยกับความทุกข์เวทนาเพราะเจ็บปวด

(กามนิท. หน้า 367.)

"แสงชอกเหล็กนัย...ณาคณานเหมือนกองพลในสงคราม" เป็นข้อความที่แสดงจินตภาพการเล่น
 การไต่บัน "ณาคณาน" แนะนำให้เสียงอาวุธที่ทาควยโลหะและอัมไวจนคมกริบแกว่งกระทบกันไปมา
 ขณะที่เสียงอาวุธกระทบกันณาคณานนั้น ห้วงบริเวณเสียง "อ้ออ้อ" คือเสียงคังมากที่เกิดจาก
 การสัมผัส จากนั้นก็ไต่เสียง "ครวญคราง" อันเป็นเสียงที่ร้องทวยความเจ็บปวดของผู้ที่ได้รับ
 บาดเจ็บจากการต่อสู้

ณาคณาน อ้ออ้อ และครวญคราง ในทำนองนี้ นอกจากจะแสดงจินตภาพการเล่นการไต่บันแล้ว
 ยังบอกถึงปริมาณของผู้คนที่กำลังต่อสู้กันอีกด้วย

3. จินตภาพด้านการไถ่ถอน เป็นการไถ่ถอนคำที่มีความหมาย ซึ่งสามารถเข้าใจและรับรู้ ไถ่ถอนจนจบ เช่น บทที่ 9 "ไถ่ถอนใจ" กามนิตไถ่ถอนบรรยายถึงสถานที่ที่มันเห็นแห่งหนึ่ง ที่ให้มันวนเวียน สิ้นคาของทวนวนทุกข์ทวน

รอนแรมมาไถ่ถอนวันที่ 12 เวลาประมาณเที่ยงวันก็ถึงหุบเขาร่มรื่นมาก อยู่ในแดนหมู่ไม้แห่ง แคว้นเวทศ มีแม่น้ำน้อย น้ำใสกังวาล ไหลเอื่อย วกลงไปในทุ่งอันเขียวชอุ่มตรงที่ลาค นอบ ๆ ซึ่งมีไม้ต้นทำออกดอกกลิ้งกลิ้งคาคว ไถ่ถอนหอมฟุ้งกระจายไปทั่วบริเวณ

(กามนิต. หน้า 87.)

และความอีกตอนหนึ่งจากภาคสวรรค์ "ภูมิสุชาวดี" ผู้ประพันธ์ได้พรรณนาไว้ว่า

อันมหานทีน้ำ หามีทิวสรวลสองแสงไม่ อันที่จริงก็ไม่จำเป็นทองมี เพราะที่ก่อนเมฆ ที่อัปสร ใหญ่เขาและคอกไม้ฉนวนมีรัศมีฉายแสงสว่างรุ่งเรืองยิ่งกว่าแสงสุริย... ทั้งอากาศที่อบอุ่น ก็มี ละอองน้ำอันหอมชื่นมาปรั่งไปรอบ โขยให้สดชื่นรื่นเริงสำราญใจ ซึ่งในมนุษย์พิภพที่เปรียบ ไม่ไถ่

(กามนิต. หน้า 253.)

"ไม้ต้นทำออกดอกกลิ้งกลิ้งคาคว" นี้จะให้เห็นภาพมวล เหล่าดอกไม้บานชนิดที่ต่างเบ่งบาน สดกลิ่นหอมฟุ้ง "หอมฟุ้ง" เป็นคำขยายกลั่นสร้างจินตภาพด้านการไถ่ถอน ซึ่งจะให้ถึงกลิ่นหอมที่ คอนข้างแรงกระจายอยู่ทั่วบริเวณ

"หอมชื่น" เป็นความหอมอ่อน ๆ ที่กระจายอยู่โดยรอบกลิ่นหอมเช่นนี้ ชวนให้ถึงความหอม ที่สุขเขาไปแล้วทำให้รู้สึกสดชื่นกระปรี้กระเปร่า

4. จินตภาพด้านการสัมผัส เป็นการเลือกไถ่ถอนคำที่มีความหมาย ซึ่งสามารถเข้าใจ และรับรู้ไถ่ถอนอย่างง่าย ๆ ของร่างกาย เช่น มือ เท้า แขน ขา ดังข้อความบทที่ 9 "ไถ่ถอนใจ" กามนิตเล่าถึงการกระทำขององค์อุมาสที่แสดงแก่ตน ครั้งเมื่อถูกจับเป็นเชลยว่า

องค์อุมาสเห็นก็โกรธแยกเรียวเคียวพันกรากเข้ามาคำคอข้าพเจ้า ถ้าไม่มีโจรศิระโกลน หนาเกลี้ยงไม่มีเคราเข้ามาห้ามแล้ว ข้าพเจ้าเห็นจะถูกเค้นคอตายแน่ โจรศิระโกลนทุก

สองสามคำองค์มูลาที่เปลี่ยนซึ่งแข็งแกร่งอย่างเหลือออกจากคอข้าพเจ้า

(กามนิท. หน้า 95.)

"เหล็ก" เป็นโลหะที่มีเนื้อแข็งอย่างยิ่ง "มีซึ่งแข็งแกร่งอย่างเหล็ก" จึงแนะให้นึกถึงมือที่แข็งแรงมาก เมื่อสัมผัสวัตถุ ก็จะได้รับรู้ถึงความรุนแรงนั้น จึงทำให้นึกไปว่า น่าจะเป็นมือที่เค้นคอตายได้ไม่ยากนัก

5. จินตภาพด้านการเคลื่อนไหว เป็นการใช้ตอบคำที่มีความหมาย ที่สามารถเข้าใจ และรับรู้ได้ถึงการเคลื่อนที่ หรือลักษณะอาการที่แสดงถึงการเคลื่อนที่ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากคำ ซึ่งคำเหล่านี้มักจะมีเสียงกระทบกระทั่งกันทั้งสระและพยัญชนะ หรือเป็นคำเปรียบ เทียบที่ปรากฏอยู่ในการบรรยาย หรือพรรณนา เช่น บทที่ 25 "บัวบาน" เมื่อกามนิทอยู่ในแดนสวรรค์ ได้เล่าถึงการอุปมาของบรรดาทวยเทพและเทพอัปสรในแดนสวรรค์ ด้วยความรู้ลึกซึ้งที่คาดไม่ถึงว่า

ทันใดนั้น กามนิท รู้สึกเหมือนว่ามีชีวิตหรืออย่างหนึ่งเคลื่อนไหวอยู่ที่พื้นสระ มองดูน้ำใส ปานแก้ว เห็นอะไรเป็นเงา ๆ ขยับเขยื้อน น้ำเคือกทลันหล่งเป็นฟองปุกโต ๆ ปรากฏ คอกบัวแดงขนาดใหญ่ พุ่งสูงลอยอยู่เหนือน้ำ ถึงว่าปลาบึกแล้วกระโดดขึ้นว่ายลอยอยู่ ที่ บิวน้ำเป็นลูกคลื่นขึ้นลงขยายปริมณฑลแผ่กว้างออกไปทุกที แล้วก็ส่งคงเคลื่อนไหวเพียงริ้ว ๆ เป็นแสงแวววาวราวกับน้ำเพชร ฉายเอาเงาแห่งคอกบัว เลื่อนมาและวงพิรุณของผู้เสวยสุข ลงไป เป็นรูปจำลองเห็นวาว ๆ แวม ๆ

(กามนิท. หน้า 271.)

กามนิทมองไปที่ใต้ระนาบพื้นพิภพสถาน ซึ่งมีน้ำใสปานแก้ว ก็เห็นเงาของอะไรบางอย่าง "ขยับเขยื้อน" "ขยับ" เป็นอาการเคลื่อนที่ ที่เคลื่อนจากจุดเดิมเพียงเล็กน้อย และเกิดขึ้นค่อนขวางรวดเร็ว ส่วน "เขยื้อน" เป็นการเลื่อนไปหรือเคลื่อนไป อันเป็นอาการเคลื่อนที่ ที่เห็นได้ชัดเจน ขยับเขยื้อน จึงแนะให้เห็นภาพ การเคลื่อนไหว ที่เกิดขึ้นอย่างทอเนื่องกัน

"น้ำเคือกทลันหล่ง เป็นฟองปุกโต ๆ" พลาญหล่ง แนะนำให้นึกเห็นภาพ น้ำที่เคือกแรงจัด จะมีฟองอากาศปุกโต ๆ พุดขึ้นขึ้น ทั้งใต้น้ำที่เป็นคลื่นที่พวยพุ่งขึ้นสู่เบื้องบนตลอดเวลา พลันก็ปรากฏ "คอกบัวแดงขนาดใหญ่ พุ่งสูงลอยอยู่เหนือน้ำ ถึงว่าปลาบึกแล้วกระโดดขึ้นว่ายลอยอยู่" เป็นข้อความที่

แนะให้ฝึกเห็นภาพทอแก้วแก้วขนาดใหญ่ที่เคลื่อนไหวขึ้นสู่ผิวน้ำอย่างรวดเร็วยิ่ง จากนั้น "ผิวน้ำเป็น ลูกคลื่นขึ้นลงขยายปริมณฑลแผ่กว้างออกไปทุกที ๆ แล้วก็สงบลงเคลื่อนไหวเพียงริ้ว ๆ เป็นแสง แวววาววาวกับน้ำเพชรฉายเอาเงาแห่งทอแก้ว เสื้อผ้าและวงพักตร์... เป็นรูปจำลองเห็นวาม ๆ แวม ๆ" เป็นความเปรียบที่แนะให้เห็นภาพพระตอกคลื่นลอนเล็ก ๆ ที่ลือลั่นน้อย ๆ เป็นจังหวะ สม่่าเสมอ งงงามชวนมอง ซึ่งลอนคลื่น "ริ้ว ๆ" ดังกล่าว ทำให้เห็นภาพที่เกิดขึ้นในน้ำ "วาม ๆ แวม ๆ" อันแนะให้เห็นภาพเงาในน้ำที่เคลื่อนไหวเป็นจังหวะตามการเคลื่อนไหวของริ้วคลื่น ภาพที่เกิดขึ้นชวนให้คิดไปว่าน่าจะเป็นภาพที่ไม่ชัดเจน ควบผิวน้ำถูกระห่มระเหือน

6. จินตภาพด้านความรู้สึก เป็นการใช้ถ้อยคำที่แสดงความหมายเกี่ยวกับอารมณ์ความรู้สึก ทาง ๆ ซึ่งผู้อ่านสามารถรับรู้ถึงความรู้สึกนั้น ๆ ได้ด้วยจิตสัมผัส เช่น บทที่ 21 "วงช้าง" กามนิศ เสด็จถึงความรู้สึกของทนต์ เมื่อทราบว่า เจ้าสาวของสาทาเคียบ คือวาสิฏฐีคู่รักของทนต์ว่า

ทันใดนั้น ใจข้าพเจ้าหายวับเย็นเยือกขึ้นทันที เพราะหญิงที่เข้าใจว่าเป็นสาวไซหรือเพื่อน เจ้าสาวนั้นคือ เมทินี ข้าพเจ้ายังไม่ทันจะนึกตกลงว่า เธอเป็นนางรายหรืออย่างไร พอที่ เจ้าสาวของสาทาเคียบก็เปิดผ้าคลุมหน้าออก เจ้าสาวนั้นคือ วาสิฏฐีของข้าพเจ้าเอง

(กามนิศ. หน้า 121.)

"ใจ...หายวับเย็นเยือก" "วาม" เป็นความรู้สึกร้อนยิ่งที่แล่นขึ้นสู่หัวใจโดยเร็ว "เย็นเยือก" เป็นความรู้สึกที่ค่อย ๆ แปรผัน ขึ้นอยู่กับทุกขณะ "ใจ...หายวับเย็นเยือก" จึงเป็นความรู้สึกร้อน และเย็น ที่แล่นสลับกันอยู่ภายในกาย ควบความตกใจเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากพบกับเหตุการณ์ที่คาดไม่ถึง

จินตภาพทาง ๆ ที่ปรากฏในกามนิศ มิได้ปรากฏเพียงด้านใดด้านหนึ่ง แต่เพียงอย่างเดียว แต่มักจะปรากฏจินตภาพหลาย ๆ ด้านรวมกัน เช่น จินตภาพด้านการเห็น อาจจะปรากฏร่วมกับ จินตภาพด้านความรู้สึก และการได้ยิน หรือจินตภาพด้านการสัมผัส อาจจะปรากฏร่วมกับจินตภาพทาง การเคลื่อนไหว เป็นต้น

จินตภาพลักษณะผสมผสาน เป็นการนำจินตภาพด้านต่าง ๆ มาใช้ร่วมกัน ซึ่งในกามนิศ ใช้ได้ค่อนข้างเหมาะเจาะก่อให้เกิดความงงงาม ความไพเราะเป็นทวีคูณ ดังตัวอย่างบทที่ 1 "พระพุทธรูปองค์ องค์เสด็จกลับเบญจทิศันทร" ซึ่งเป็นตอนที่ได้รับยกย่องเป็นที่สุดก็ค่อนข้าง แพรหลาย ความในตอนที่ประกอบด้วยจินตภาพหลายด้านควบกันคือ

จินตภาพด้านการเห็น การเคลื่อนไหว การไต่กลิ้ง และการไต่ยีน จินตภาพด้านต่าง ๆ เหล่านี้ผสมผสานกันอย่างกลมกลืนเป็นอันดี ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพการนึกเห็นภาพไต่อย่างแจ่มชัด กังขอความ

ขณะที่องค์เสด็จมาใกล้เบญจสิริวันครคือ ราชคฤห์ เป็นเวลาจวนสิ้นทิวาวาร แดกในยามเย็น กำลังออนลงสู่สมัยใกล้วิกาล หอแสงแฉกไปยังลาลิเกศร และลือเห็นเป็นทางสว่างไปทั่วประเทศสุคตสาธา ดูประหนึ่งมีหัตถ์เทพยมาปกแผ่อำนวยสวัสดิ์ เบื้องบนมีกลุ่มเมฆเป็นคลื่น ซ้อนทับสลับกันเป็นทิวแถว ทองแสงแตกจับเป็นสีระยับระยับแวว ประหนึ่งเอาทรายทองไปโปรยปราย เลือนลอยลือ ๆ เรียบ ๆ ราชลงจกขอบฟ้า ชาวนา และโคก็เมื่อยล้าด้วยทรากคร่าทำงาน ทางหากันคุ่ม ๆ เกินกลับเคสลดถนเห็นไร ๆ เงาหมู่ไม้อันโคเคียวอยู่กอดเกี่ยว ก็ยักยาวออกทุกที ๆ มีซอขปริมณฑลเป็นรัศมีแห่งลึสง อันกำแหงเจิงเหินเปลวปรการ ที่ลุ่มกรุงรวมทั้งทวารมณฑาจรณครเลา มองดูในขณะนั้นเห็นรูปเคาโคชคณิกแจ่งคังว่านิมิตไร มีลุ่มพุ่มไม้คอกอกอกกโอบอ้อมลอมแนบเป็นชนค ถัดไปเป็นทิวเขาสูงตระหง่าน มีสีในเวลาตะวันยอแสงปานจะฉาบเอาไว้เพื่อแข่งกับแสงสีมณวิเศษ มีภูษบรคณัษทรรณและทองแก้วโกเมน แพรวมกันให้หายแพะนั้น

(กานนค. หน้า 3.)

จินตภาพด้านการเห็นในตัวอย่างนี้ แนะนำให้นึกเห็นภาพจากวงกว้างใกล้สุคตสาธากอน คือภาพวงอาทิตย์ หอฟ้า และกลุ่มเมฆ แล้วจึงค่อย ๆ แคมเขา ๆ ขอบมาเป็นจุดคือ ภาพชาวนา และโคที่ทางเกิณคุ่ม ๆ กลับเคสลดถน

ส่วนจินตภาพด้านการเคลื่อนไหว การไต่กลิ้ง และการไต่ยีน เป็นจินตภาพที่มาเสริมเพื่อให้จินตภาพด้านการเห็นเด่นชัด ด้วยการทำให้ภาพที่นึกเห็นมีการเคลื่อนไหว มีกลิ้ง และมีเสียงประกอบสมจริงสมจังยิ่งขึ้น กังกล่าววว่า "หอฟ้ามีกลุ่มเมฆ" ซ้อนทับสลับกันเป็นทิวแถว...ระยับระยับแวว ประหนึ่งเอาทรายทองไปโปรยปราย" เป็นข้อความที่แสดงจินตภาพด้านการเห็นและการเคลื่อนไหว ระยับ และระยับ เป็นคำที่ทำให้นึกถึงประกายแสงที่ปรากฏแล้วจางหายไปโน้ดที่เห็นโค แต่เป็นไปอย่างทอเนื่อง ระยับระยับแวว ทำให้นึกเห็นภาพกลุ่มเมฆที่ซ้อนทับกันอยู่มากมาย ครั้นเมื่อทองแสงแตกจะส่องประกายเลื่อมระยับงามจับตาถึง โปรยปราย แสดงจินตภาพด้านการเคลื่อนไหว แนะนำให้นึกเห็น

ภาพเกิดทรายสีทองอันบางเบาปลิวลลอมอยู่ในสายแตก "เลื่อนลอยลิว ๆ เรียบ ๆ ราวดังจกชอฟ้า" แสดงจินตภาพการเคลื่อนไหว ซึ่งแนะให้เห็นภาพกลุ่มเมฆที่เคลื่อนที่อย่างรวดเร็ว และเคลื่อนที่ต่ำลง ๆ ทุกที จนในที่สุดก็กลับหายไปจากชอฟ้า

จินตภาพตามการเห็นและการเคลื่อนไหวภาพต่อมาคือ ภาพชานา และโค "ทางหากันคูน ๆ เकिनกับเคสตามเห็นไร ๆ" คูน ๆ และ ไร ๆ เป็นคำที่ทำให้เห็นการกระทำของชานา และโค ว่าทางกับมุ่งหน้าเकिनกับที่กึ่งเห็นที่ราเลื่อนอยู่ข้างหน้าทวยเป็นเวลาดึกดำ

ทอดจากภาพคนและสัตว์ ผู้ประพันธ์โคพรรณาดังกล่าวเชิงให้มองปรากฏการณ์ลุ่มนวลว่างามราวกับนิมิตใจ เนื่องจากมี "ลุ่มนวลนวลไมคอกออกกอกโอยอฉลอมแนบเป็นชนิก" ซึ่งเป็นข้อความที่แสดงจินตภาพตามการเห็น และการโคกลืน อันแนะให้มองเห็นภาพไมคอกไม้ใบที่ทางแตกคอกออกใบกันคกกันกระคะตะก่า จึงชวนให้นึกไปว่าทวยบริเวณนี้ คงจะเอาลควายกลืนหอมของมวลคอกไม้บานาชนิก

ภาพ "ทิวเขาสูงกระหงางมลิในเวลาตะวันยอแสง ป่านจะฉายเอาไว้เพื่อแข่งกับแสงส้มฉวีเคระมีพระยารคบัณฑรวรรพ และกองแถวโกเมน เปรรวมกันให้ทวยแพะนั้น" เป็นข้อความที่แสดงจินตภาพตามการเห็น ซึ่งนึกเห็นภาพให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อผู้ประพันธ์กล่าวเปรียบเทียบกับ โดยเปรียบแสงสีธรรมชาติยามตะวันยอแสงว่างามยิ่งกว่าแสงสุกใสของแก้วมณี

จินตภาพลักษณะสุดท้ายของทวยอย่างนี้คือ จินตภาพตามการไคยีน ซึ่งเกิดจากการเล่นเสียงสัมผัสสระ และพยัญชนะ ทั้งในวรรคและระหว่างวรรค การเล่นเสียงสัมผัสพยัญชนะในวรรค เช่น แสง-ชาน-สาสี-เกนทร แล-ละ-ลิว ทิว-เทศ สว่าง-สุก-สาย-ชอน-ชับ-สลับ วัย-แวว ประหนึ่ง-โปรย-ปราย เลื่อน-ลอย-ลิว-ลง โยค-เคี้ยว-เคี้ยว-คอก-คก ออก-โอย-อฉล สัมผัสสระในวรรค เช่น เห็น-เป็น ทาง-สว่าง มี-สวัสดิ์ จับ-ระยับ-ระยับ ทราย-ปราย สัมผัสระหว่างวรรค เช่น เกนทร-ประเทศ สายกา-มา ทิวแถว-ระยับแวว ปราย-สาย

การเล่นเสียงสัมผัสนี้ แม้ไม่ปรากฏทุกวรรค แต่ก็ให้เห็นเป็นส่วนใหญ่ ช่วยให้อรรถาธิบายเลื่อนไหลไพเราะน่าฟัง

ทวยอย่างที่กล่าวมา ปรากฏจินตภาพถึง 4 ด้าน คือจินตภาพตามการเห็น การเคลื่อนไหว การโคกลืน และการไคยีน จินตภาพทาง ๆ เหล่านี้ รวมกันแล้วช่วยเสริมจินตภาพตามการเห็นให้แจ่มชัดยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะผู้ประพันธ์มุ่งให้อ่านนึกเห็นภาพอันงดงามที่ดูสงบสุขของทุ่งราชคฤห์ ที่เป็นเมืองซึ่งมีภูเขาล้อมรอบถึงหาลูกไก่อย่างแจ่มแจ้ง

การใช้จินตภาพลักษณะผสมผสานอีกอย่างคือ ขอความทอพร รมนาถึงทัศนียภาพอันงาม
ของกรุงโกสัมพี ในบทที่ 3 "สุปั๋งเมงคศา" ขอความทอนั้นประกอบทวย จินตภาพคันการ เห็น
การเคลื่อนไหว การไถกล่น และการไถย่น ซึ่งไถไถอย่างกลมกล่น ทำให้ภาพนั้นเห็นแจ่มชัด และ
มีชีวิตชีวาขึ้น ทั้งขอความว่า

กรุงโกสัมพีงามมาก/เห็นกำแพงปราการบ้านเรือนสลัปล้างดูเป็นลคหล่น มีเชิงเห็นแม่น้ำ
ท่าเรือทองแสงแคคในเวลายังคง ดูประหนึ่งว่าเป็นเมืองทอง ส่วนยอดปราสาทเป็นทองแท้
ก็ส่องแสงดูทั้งว่ามีอาทิตย์อยู่หลายดวง ควันสีค่าคงพลุ่ง ๆ ขึ้นจากลานเทวดาน ถัดลงไป
ข้างล่างริมฝั่งน้ำ เห็นควันสีเขียวอันลอยขึ้นมาจากอสุภที่กำล้งเนาในลำน้ำอันคึกคัก ซึ่ง
ฉายเงาแห่งสถานต่าง ๆ ลงไปเห็นกระเพื่อม ๆ มีเรือนอยู่ใหญ่น้อยไม่ถ้วน มีใบและธงทิวสี
ต่าง ๆ แลดูงามตา ทรงาน้ำเห็นอยู่ไกล ประชาชนอาน้ำอยู่มากมาย นาน ๆ ไถย่นเสียง
คนทูกำลัง ๆ คลายเสียงนี้

(กานนิก. หน้า 25.)

การเดินทางมาหาชายยังกรุงโกสัมพีของกานนิก เป็นการเดินทางที่สร้างความตื่นตาตื่นใจให้
กานนิกยิ่ง เนื่องจากไม่คิดว่า "โลกจะกว้างขวางมหิมาปานะนี้"¹ ฉะนั้นเมื่อกานนิกพบเห็นสิ่งใดจึงมักกล่าว
ขึ้นชมยกย่องเสมอ ทั้งเมื่อกล่าวถึง ทัศนียภาพของกรุงโกสัมพีว่า "เห็นกำแพงปราการบ้านเรือน
สลัปล้างเป็นลคหล่น มีเชิงเห็นแม่น้ำท่าเรือ ทองแสงแคคในเวลายังคง ดูประหนึ่งว่า เป็นเมืองทอง
ส่วนยอดปราสาทเป็นทองแท้ ก็ส่องแสงดูทั้งว่ามีอาทิตย์อยู่หลายดวง" เป็นขอความที่แสดงจินตภาพ
คันการเห็น ซึ่งแนะให้มักเห็นภาพกำแพงเมืองโกสัมพีที่หอคเป็นแนวยาวสู่คสายศา และทวยเป็น
เมืองใหญ่ภายในกำแพงเมืองจึงมีบ้านเรือน ปลูกเรียงราย บางก็สร้างเป็นปราสาท หรือไม่ก็เป็น
เรือนหลังใหญ่ ๆ ขนาดสูงหลายชั้น หรือฉะนั้นก็ปลูกเป็นเรือนชั้นเดียว มีขนาดเล็กต่ำเตี้ย ทั้งปราสาท
และบ้านเรือนต่างปลูกสลัปล้างกันไว้อย่างนาคู ท้าหน้า และท่าเรือมีเชิงเห็นป้อมปราการ คอยตรวจตรา
ความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง สัปลูกสร้างเหล่านี้ ครั้นเมื่อทองแสงแคคออกนบายนเย็นพระตะวันจวน
ลับฟ้า ทำให้มองดูสวยงามราวกับเมืองทั้งเมืองอาน้ำไถย่นทอง โดยเฉพาอย่างยิ่งยอดปราสาทราชวัง
ที่ท่าควยทองคำแท้ ๆ นั้น เมื่อทองแสงแคคออกนบทางหอประกายแสงสีทองสุกปลั่งงามจับตายิ่ง

¹ เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป. กานนิก. หน้า 23.

ภาพที่แสดงให้เห็นคือ ลานเวสสถานอันศักดิ์สิทธิ์ "ควนสีคำแดงหล่ง ๆ ขึ้น" แสดง
จินตภาพการเห็น และการเคลื่อนไหว ซึ่งแสดงให้เห็นภาพบุคคลจำนวนมากที่พากันมากราบไหว้
บูชา ขอพรต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเวสสถานด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น จุดธูปบูชา เมากายาน หรือเอาน้ำมันหอม
เจิมลงในตะเกียง การกระทำดังกล่าวเป็นเหตุให้บริเวณลานเวสสถานมีควันสีคำแดงลอยขึ้นสู่ท้องฟ้า
ตลอดเวลา การบูชาขอพรต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยวิธีการดังกล่าว นอกจากจะแสดงให้เห็นจินตภาพการ
การเห็น และการเคลื่อนไหวแล้ว ยังเกิดจินตภาพการโคกคั่นอีกด้วย กล่าวคือ ธูปแชก เมากายาน
และน้ำมันหอม ต่างเป็นเครื่องบูชาที่มีกลิ่นหอมแรงจึก ครั้นเมื่อจุดขึ้นพร้อม ๆ กัน ด้วยบริเวณลานเวสสถาน
คงพลบอบอวลไปด้วยกลิ่นหอมแรงของเครื่องบูชา

ภาพที่แสดงให้เห็นคือ เวิร์ดคันจำนวนมากมายที่แล่นอยู่ในลำน้ำคงคา"กระเพื่อม ๆ "
จึงแสดงให้เห็นภาพการเคลื่อนไหวของระลอกคลื่นบนผิวน้ำที่เกิดจากเรือแล่นอยู่ชั่วกัใจ ส่วนบริเวณ
ท่าเรือที่อยู่ไกลออกไป ก็มีผู้คนจำนวนมากลงเสียงพูดคุยอยู่ตลอดเวลา ในบางครั้งเมื่อกระแสม
พัดมาทางที่กานันคั่นอยู่จะไคยขึ้นเสียงสนทาคัง "หึ่ง ๆ " ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเสียงพูดเบา ๆ ที่ลอยลมา
แต่ไกล ไคยเฉพาะเสียง แท้จริงควมไมไควาคูกันเรื่องอะไร

จินตภาพลักษณะผสมผสานในทิวทัศน์นี้ จินตภาพการเห็นเด่นที่สุด ทั้งนี้เพราะผู้ประพันธ์
ใช้ถ้อยคำเปรียบเทียบประกอบเป็นระยะ ๆ เช่น อุปะหนึ่งว่าเป็นเมืองทอง หรือคักงว่ามียาทิคยอยู่
หลายควง นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นภาพเป็นลำดับไคยเริ่มจากสิ่งก่อสร้างที่มีขนาดใหญ่เห็นเด่นชัด เช่น
กำแพง ปราสาท บานเรือน ไปหาสิ่งที่อยู่ไกลออกไปและมีขนาดเล็กไม่ใหญ่นัก เช่น เรือที่แล่นอยู่ชั่วกัใจ
ในลำน้ำคงคา และผู้คนห่อพาน้ำอู้นทาน้ำ

ส่วนจินตภาพการเคลื่อนไหว การโคกคั่น และการไคย เป็นจินตภาพเสริมที่ช่วยให้ภาพ
กรุงโกสัมพทันกเห็นหงส์ แสง และเสียง คูสมจริง และมีชีวิตชีวยิ่งขึ้น

ทิวทัศน์ที่ประกอบด้วยจินตภาพการเห็น การเคลื่อนไหว และความรู้สึกที่เด่นที่สุด
คือ จินตภาพการเห็น ซึ่งผู้ประพันธ์ใช้ถ้อยคำที่มีเสียงกระทบกระทั่ง และการเปรียบเทียบ ช่วยแนะ
ให้เห็นภาพทาง ๆ ที่เกิดขึ้นแจ่มชัดยิ่งขึ้น ทั้งยังใช้จินตภาพการเคลื่อนไหวเสริม เพื่อให้ภาพที่
นึกเห็นนั้นคูสมจริง จินตภาพทั้ง 2 ลักษณะดังกล่าว มีส่วนสำคัญที่จะช่วยให้จินตภาพการความรู้สึกเข้มข้นขึ้น
ทั้งข้อความที่กานันคั่นบรรยายถึงความรู้สึกของตน ขณะเห็นเจาสาวของสาทาเคียวบทที่ 11 "วางขวาง"

ทันทีนั้นก็เกิดความรู้สึกพิศพิทพวน ควบเห็นรูปเจาสาวที่นั่งอยู่ในอุณภูมิด้วยทักมวง...ถึงแม้
จะเห็นเพียงรูปร่างเล็กนอย อันมีเสือนาแพรรณหุณคลุมเป็นกลุ่ม ๆ รวกับสีรุ้งก็ แต่
ร่างกายที่อยูภายในนั้น คล้ายกับไม่มีชีวิตเพราะเห็นโยกเยกไปมา ตามกิริยาโคลงเคลง
ที่ข้างข้าง

(กามนิท. หน้า 121.)

เมื่อกามนิทราชมารว่าอย่างจุลิมาลโจรร้ายและพรหมพวกถูกปราบลงสิ้นแล้ว กามนิทจึงรีบแต่ง
ขบวนเกวียนสินค้ามายังกรุงโกสัมพเพื่อพบวาสิฏฐีรัก เมื่อมาถึงกรุงโกสัมพก็พบขบวนแห่งานแต่งงาน
ห่มโห่หาวยิ่งของสาตาเคียร กามนิทรู้สึกจิตใจจะโศกเศร้าเพราะสาตาเคียรก็หลงรักวาสิฏฐีอยู่เช่นกัน
แต่เมื่อเห็น "รูปเจาสาว...คล้ายกับไม่มีชีวิตเพราะเห็นโยกเยกไปตามกิริยาโคลงเคลงของข้างข้าง"
เป็นข้อความแสดงจินตภาพทางคามการเห็นและการเคลื่อนไหว รูปเจาสาว แะให้นึกเห็นภาพเจาสาว
ในเครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับตามประเพณี ส่วนสีหน้าและกิริยาท่าทางเต็มไปด้วยความโศกเศร้า
ราวกับความทุกข์หนักหนาสาหัสหับอยู่ในใจ ไม่ใส่ใจกับสิ่งรอบข้าง นิ่ง "โยกเยกไปตามกิริยา
โคลงเคลงที่ข้างข้าง" คำว่า "โยกเยก" แะให้นึกเห็นภาพ คนที่นั่งเอียงไปเอียงมาเพราะขาด
การทรงตัวที่ถึก ส่วน "โคลงเคลง" ทำให้นึกถึงการเดินของข้าง ที่เดินอย่างยักย้ายไปทางซ้ายที่ทางขวาที่
แต่เป็นไปอย่างสม่ำเสมอ

ภาพเจาสาวทั้งกล่าวดูแจ่มชัดยิ่งขึ้น เมื่อผู้ประพันธ์กล่าวถึง "เสือนาแพรรณหุณคลุมเป็นกลุ่ม
รวกับสีรุ้ง" สีอันสดใสของแพรรณที่เจาสาวสวมใส่อยู่ออกรอบกายจึงชักนำพาทางโศกเศร้า
แสนสาหัสของหล่อน

ภาพเจาสาวที่แสนเศร้าสร้อยทำให้จิตใจที่เร้าเรงเบิกบานด้วยจะโศกเศร้ารักของกามนิท ห่อเหี่ยว
ลงเพราะความรู้สึกสงสารนาง ครั้นเมื่อเหลียวไปเห็นเพื่อนเจาสาว และจำได้ว่า คือเมทินี เพื่อนของ
วาสิฏฐี ภาพเจาสาวทั้งกล่าวจึงหวนกลับมากระทบจิตใจของกามนิทอย่างรุนแรง และนึกเอาไ้ทันทีว่า
เจาสาวนั้นคือ วาสิฏฐีรักของตน ความแค้น ความหวังที่เร้าเรงเกินทางมาเพื่อจะสู้ขอแต่งงานกับวาสิฏฐี
จึงพังลงอย่างยับเยิน ความรู้สึกเสียใจยิ่งที่เกิดขึ้นฉับพลัน ทำให้กามนิทรู้สึก "พิศพิทพวน" คืออกใจ
อย่างยิ่ง เพราะนิทาคาค และพลาดหวังอย่างรุนแรง เมื่อพบกับเหตุการณ์นิทาคาคไม่ถึงว่าจะเกิดขึ้นกับตน

ตัวอย่างนี้ ผู้ประพันธ์ใช้จินตภาพด้านการเห็น การเคลื่อนไหว และความรู้สึก คอย ๆ
แนะให้ท่านนึกเข้าใจถึงสภาพ และเรื่องราวทั้งหมด ได้เป็นลำดับ ก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ
อย่างรุนแรง

อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงถึงการใช้จินตภาพลักษณะผสมผสานกันอย่างหลากหลาย ได้แก่
จินตภาพด้านความรู้สึก การเห็น การสัมผัส การเคลื่อนไหว การไต่ถลื่น และการไต่ขึ้น ซึ่งจินตภาพ
ที่เด่นที่สุดคือ จินตภาพด้านความรู้สึก ทั้งนี้เพราะผู้ประพันธ์มุ่งให้อ่านเกิดอารมณ์คล้อยตามต่อเหตุการณ์
อันโศกสลดเนื่องจากการเสด็จเข้าสู่พระมหาปรินิพพานของพระพุทธองค์ นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ยังใช้
โวหารภาพพจน์แบบที่ให้อารมณ์เป็นเหมือนสิ่งมีชีวิตประกอบการพรรณนา ซึ่งมีส่วนช่วยสร้าง
บรรยากาศของเรื่องได้เป็นอย่างดี ถึงที่ผู้ประพันธ์พรรณนาถึงบรรยากาศและธรรมชาติในคืนที่
พระพุทธองค์เสด็จเข้าสู่พระมหาปรินิพพาน บทที่ 43 "มหาปรินิพพาน" ว่า

อนิจจา แสงเคียนเพียวของกระจ่างจับพระพักตร์อยู่เมื่อก็กจางชัชฌิมกมว้าง ทองฟ้าสลับ
หทัยครีมี อากาศเย็นเฉียบจับหัวใจน่าลงหยดเฝะ ๆ เป็นหยาดน้ำตาแห่งสวรรค์ เกสร
คอกกรังรวงพรุเป็นสายสหัสธาราสร่งพระพุทธสรีระ จักจั่นเรไรสัจเจียบดูไม่มีแก่ใจจะหาเสียง
ธรรมชาติรอบข้างทางสลกหนคความลึกละนอง หกสิ่งทุกอย่าง แล้วจึงมีเสียงกระซิก ๆ ละอ่อนให้
แห่งพระภิกษุสงฆ์ ฝ่ายพวงมัลละกรองไหโศกแทบสิ้นสมฤติ

(กามนิต. หน้า 483.)

ตัวอย่างดังกล่าวผู้ประพันธ์เน้นการใช้โวหารภาพพจน์แบบให้อารมณ์เป็นเหมือนสิ่งมีชีวิต
ดังกล่าว่า "แสงเคียนเพียว...จางชัชฌิมกมว้าง" "เกสรคอกกรังรวงพรุ" "ธรรมชาติรอบข้าง
ทางสลกหนคความลึกละนอง" ล้วนเป็นการกล่าวเปรียบเทียบที่แสดงให้เห็นความเศร้าสลดต่อการที่
พระพุทธองค์เสด็จเข้าสู่พระนิพพาน การใช้โวหารภาพพจน์ดังกล่าวช่วยทำให้เห็นว่า การเสด็จเข้าสู่
พระมหาปรินิพพานของพระศาสดา เป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ของบรรดาสรรพสัตว์ในมนุษยโลก
จินตภาพด้านการเห็น การสัมผัส การเคลื่อนไหว การไต่ถลื่น และไต่ขึ้น ในตัวอย่างนี้
ช่วยเสริมจินตภาพด้านความรู้สึกให้โดดเด่นยิ่งขึ้น กล่าวคือ "อนิจจา แสงเคียนเพียวของกระจ่างจับ
พระพักตร์อยู่เมื่อก็กจางชัชฌิมกมว้าง" อนิจจา เป็นจินตภาพด้านความรู้สึก ที่บ่งบอกถึงความท้อแท้

สิ้นหวัง เนื่องจากได้รับความสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ แสงเคียนเพียวของกระจ่าง... ก็จางซีคซุมกษัตริย์ลง" และให้เห็นภาพพระจันทร์เต็มดวง สีเหลืองนวล ส่องแสงกระจ่างฟุ้งทางทรวงขวามอง แดงแดงจันทร์ คังกลาวกลีบคอบ ๆ จางซีคซอแสงส่อง ๆ เป็นซุมกษัตริย์เพราะพระจันทร์รู้สึกสลดคนทุกข์ต่อการเสียใจ เขาสูพระนิพพานของพระพุทธองค์ "อากาศเย็นเฉียบจับหัวใจ" และให้ถึงถึงความรู้สึกเย็นยะเยือก ที่แล่นขึ้นจับหัวใจโดยพลัน เนื่องจากหาวคกลัวต่อการสูญเสียอันยิ่งใหญ่ ซึ่งความรู้สึกกังกลาวสัมผัส ใจทวียใจ "เกสรคอกกรังรวงทรุเป็นสายสหัสธาราสด พระพุทธสรีระ" - แสดงจินตภาพค่านการ เห็นและ การเคลื่อนไหว และให้เห็นภาพคอกกรังสีธาราขาวสว่างหล่นลงมาจากเบื้องบนเป็นสายยาว รวากับสายน้ำ สีขาวที่ไปรยปรายละอองอันเย็นฉ่ำ การพรรณนาคอกกรังก่อให้เกิดจินตภาพค่านการไคล่กลืน และให้ นึกถึงกลิ่นหอมอ่อน ๆ ของคอกกรัง ที่เป็นประจักษ์สายน้ำที่รินไหลลงตรงพระพุทธสรีระ "น้ำค้างหยดเนาะ ๆ เป็นหยาดน้ำตาแห่งสวรรค์" เนาะ ๆ และให้ไคยินเสียงน้ำค้างที่หล่นลงมากระทบใบไม้ ต้นไม้ พันคิน ในที่นี้ประพันธ์เปรียบหยาดน้ำค้าง เป็นเหมือนหยาดน้ำตาของชาวสวรรค์ที่รินหล่นมาเพื่อแสดงความอาลัย ตลอดจนขันธของพระพุทธองค์ จินตภาพค่านการไคยินอีกตอนคือ "มีเสียงกระซิก ๆ สะอื้นไห้แห่ง พระภิกษุสงฆ์ ฝ่ายพวงมัลลจะกร้องไห้โศกแทนสิ้นสมถะ" กระซิก ๆ และโศ เป็นเสียงร้องไห้ที่และให้เห็น ภาพคนที่อยู่ในสถานภาพต่างกัน กล่าวคือ กระซิก ๆ ทำให้นึกถึงพระพุทธสาวกที่ยังไม่บรรลุนิพพาน สูง จึงยังมีความรักใคร่อาลัยอาวรณ์ต่อการจากไปของพระศาสดา ภาพที่เห็นจึงเป็นภาพพระภิกษุ ร่ำไห้เสียงเบา ๆ อย่างพยายามเก็บกลืนความรู้สึกภายในที่รุนแรง แต่ความรู้สึกที่ได้รับนั้น หนักหนานัก เกินกว่าจะระงับใจไว้ได้ เสียงร่ำไห้จึงเบา ๆ และมีเสียงสะอื้นแทรกออกมาเป็นระยะ ๆ ขณะเดียวกัน บุคคล เช่น พวงมัลลจะก็กร้องไห้เสียงโศกดังออกมา โศ จึงเป็นเสียงร้องไห้ที่ดังแรงอย่างขาด การยับยั้ง เสียงร้องไห้ กระซิก ๆ และโศ จึงต่างกันอย่างยิ่ง แต่การร้องไห้ของบุคคลทั้งสองกลุ่ม ก็มีสาเหตุเดียวกันคือ เศร้าโศกต่อการขันธ์ของพระพุทธองค์

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า จินตภาพค่านความรู้สึกเป็นจินตภาพที่เด่นที่สุด ทั้งนี้เพราะจินตภาพ ค่านการเห็น การเคลื่อนไหว การไคยิน การสัมผัส และการไคล่กลืน ทางและให้เห็นภาพที่ดูโศกเศร้า เหงาหงอยนัก ทั้งนี้เพราะสี แสง เสียง สัมผัส ตลอดจนการเคลื่อนไหว ที่ปรากฏให้เห็น ล้วนบ่งบอกถึง ความโศกาอาดูรต่อการจากไปของพระศาสดาทั้งสิ้น นอกจากนี้ประพันธ์ยังใช้โวหารภาพพจน์แบบให้ ธรรมชาติเป็นเหมือนสิ่งมีชีวิต ประกอบการพรรณนาที่ช่วยสร้างบรรยากาศให้รู้สึกเจ็บปวดทรวง

ชวนสลดทนน้อยขึ้น การใช้จินตภาพลักษณะผสมผสานในตัวอย่างนี้จึงทำได้อย่างกลมกลืน ก่อให้เกิด
อารมณ์สะเทือนใจเป็นอย่างยิ่ง

จินตภาพในกามนิททั้ง 6 ลักษณะคือ จินตภาพตามการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การสัมผัส
การเคลื่อนไหว และความรู้สึก ประพันธ์ให้ผสมผสานกันเกือบตลอด โดยจะให้จินตภาพตามใดตามหนึ่ง
เด่น แล้วให้จินตภาพตามอื่น ๆ ที่ปรากฏรวมกันช่วยเสริม เช่น ตอนพรรณนาความง่วงงุนของ
เบญจกัณทรยามเย็น จะเน้นจินตภาพตามการเห็น ส่วนจินตภาพตามการเคลื่อนไหว การได้กลิ่น และ
การได้ยิน จะช่วยเสริม เพื่อให้จินตภาพตามการเห็นเด่นชัดยิ่งขึ้น

การเขียนข้อความในแต่ละตอน จะให้จินตภาพตามใดเด่นขึ้นขึ้นอยู่กับเรื่องราวที่ต้องการเสนอ
ทั้งนี้เพราะจินตภาพแต่ละด้านย่อมเหมาะสำหรับงานเขียนเฉพาะเรื่อง เช่น ถ้าต้องการเสนอเรื่องที่
เศร้าโศก ก็จะเน้นจินตภาพตามความรู้สึก แต่ถาของการพรรณนาถึงสิ่งอันสวยงาม ก็จะให้จินตภาพตาม
การเห็นโดดเด่น ส่วนจินตภาพอื่น ๆ ที่ปรากฏรวมก็จะช่วยเสริมจินตภาพหลักให้เด่นชัดยิ่งขึ้นไปอีก

การสร้างประโยค

การสร้างประโยค เป็นการนำถ้อยคำมาเรียบเรียงแสดงความรู้ ความคิด อารมณ์ และความรู้สึกต่าง ๆ เพื่อสื่อความหมาย นักประพันธ์ทางวิธีสร้างประโยคที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ บางท่านชอบประโยคสั้นกระชับ บางท่านนิยมประโยคขนานยาว เนื่องจากให้รายละเอียดต่าง ๆ ไกลมาก การสร้างประโยคจึงเป็นลักษณะเฉพาะตัว เกี่ยวกับวิธีการสร้างประโยคนี้ ทูลถวญ มัลลิกะมาส¹ สรุปว่า นักประพันธ์นิยมสร้างประโยค 4 แบบใหญ่ ๆ คือ

1. ประโยคขนานสั้น (Attic Sentence)
2. ประโยคขนานยาว (Isocratic Sentence)
3. ประโยคขนานยาวแบบโวหาร (Ciceronian Sentence)
4. ประโยคบาโรก (Baroque Sentence)

เมื่อนำแนวทางทั้งกล่าวมาศึกษาหนังสือกามนิท พบว่า ผู้ประพันธ์สร้างประโยคใช้ 3 แบบ คือ ประโยคขนานสั้น ประโยคขนานยาว และประโยคขนานยาวแบบโวหาร ซึ่งจะกล่าวเป็นลำดับดังนี้

1. ประโยคขนานสั้น

ประโยคขนานสั้น เป็นประโยคเอกกัณฑ์ประโยค² ซึ่งหมายถึงประโยคที่มีใจความอย่างเดียว เช่น พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับกามนิทว่า

โลกนี้คือบ้านของท่าน

(กามนิท. หน้า 227.)

เรื่องกามนิทมีการใช้ประโยคขนานสั้นหลายลักษณะดังนี้

1.1 ใช้โฆษณทนา

¹ทูลถวญ มัลลิกะมาส. วรรณคดีวิจารณ์. หน้า 133 - 134.

²แหล่งเดิม.

1.2 ใช้เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

1.3 ใช้แสดงการกระทำที่รวดเร็ว

1.1 ใช้ในบทสนทนา เป็นการใช้ประโยคสนทนาขึ้นแสดงการสนทนาโต้ตอบในรูปของประโยคคำถาม คำทวน ซึ่งมีทั้งทวนรับ ทวนปฏิเสธ และประโยคคำสั่ง

ประโยคสนทนาที่ใช้แสดงการถาม เช่น ข้อความในบทที่ 18 "ในห้องโถงบ้านราชเทวี" กำนันโกสนทนากับพระพุทธรเจ้า และในตอนหนึ่งของการสนทนา กำนันทักทายว่า

ข้าพเจ้าทั้งสามศิริทรงทวยหาเหล่านี้ อะไรคืออาตมน์ อะไรคือโลก โลกคือ
หรือไม่ อาตมน์คือหรือไม่ หรือว่าโลกไม่คงที่และอาตมน์ก็ไม่คงที่ หรือว่าอาตมน์คงที่

แต่โลกไม่คงที่ หรือว่าโลกคงที่แต่อาตมน์ไม่คงที่

(กานนิต. หน้า 205.)

ประโยคสนทนาที่ใช้แสดงการทวนรับและปฏิเสธ เช่น บทที่ 34 "นรกหอก" องค์อุมาธ
เล่าเหตุการณ์ระหว่างตนและพระพุทธรเจ้า ให้วาสัญรู้ฟัง ข้อความตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า

ครบสิ้นโคสติกแล้ว และเห็นว่าตนมานอนอยู่ใต้อาสนะไม้ใหญ่หนบ เบื้องบาทนักษัตรนั้น
หนานถวว่า องค์อุมาธ เห็นหรือยัง เห็นแล้วอยู่เจริญ*

(กานนิต. หน้า 369.)

อีกตัวอย่างหนึ่ง จากบทที่ 44 "พิณยกรรมาวาสัญรู้" กำนันโกสนของให้วาสัญรู้ใช้อ่านจ
มโหมบทพุทธนิมิตพระพุทธรเจ้าให้กานนิตเห็น เนื่องจากกานนิตเข้าใจว่าตนไม่มีโอกาสได้เฝ้า
พระพุทธรเจ้า เมื่อนิมิตพระพุทธรเจ้าแล้ว วาสัญรู้จึงถามว่า

ขอเห็นพระพุทธรเจ้าหรือยัง ยังวาสัญรู้

(กานนิต. หน้า 489.)

* ประโยคสนทนา ใช้แทนทวนเครื่องทวน

ประโยชน์ชนาสนาที่ไฉ่แสงคำสั่ง เป็นประโยชน์สิ่งให้ทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น บทที่ 20 "แก้กคือ" พระพุทธเจ้าตรัสกับกานนิทว่า

ดูก่อนอากันทุกะ จงฟังหนอย ๗ ป่าไม้ประดูดยในจังหวัดโกสัมพี ทานกับวาสิฏฐีใหญ่ภิกษุว่า
กัณหา จะครองสัทธิไฉ่เป็นนักร และสัญญาว่าจะโคตมกับอีกหีบสนวรรค์แดนสุทธาวที
(กานนิท. หน้า 219.)

1.2 ไฉ่เล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นอย่างรวกเร็ว เป็นการไฉ่ประโยชน์ชนาสนาเพื่อ
เล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้วผ่านพ้นไปอย่างรวดเร็ว เช่น บทที่ 24 "คนปาริชาต" ขณะกานนิทยืนอยู่
ใต้คนปาริชาต และโคสุกคณกลืนอันหมกตรลอบของของคอกไม้ประหลาดนั้น พลันก็ว่าลัทธิชาติโค

กานนิท ระลึกถึงความ เป็นไปในอดีตโคตลอค เห็นหนึ่งในบ้านชายป็นหม้อ ซึ่งตนเคยนั่ง
สนทนากับพระภิกษุของคณหนึ่ง เห็นตรอกในกรุงราชคฤห์ ซึ่งตนกำลังวิ่งรีบเร่งไป เห็นโค
มาชวิก เห็นภาพของคนที่ตกใจมาของคณ รวมทั้งเหล่าพระภิกษุนั่งหม้อสีเหลือง เห็นป่าและ
ถนนหนทางในละแวกบ้านที่ตนจำริมา เห็นคณาสันอันโอฬารของตน เห็นภริยาทั้งสอง /
เห็นเหล่านางคณิกาในกรุงอุชเชนี เห็นพวกโจร เห็นสมุหนพยอมไม่พระภิกษุ เห็นนางอโศก
และวาสิฏฐี เห็นยานิคา เห็นห้องของลูก /

(กานนิท. หน้า 267.)

1.3 ไฉ่แสดงการกระทำที่รวกเร็ว เป็นการนำประโยชน์ชนาสนามากกว่าเพื่อออก
กิริยาอาการที่เกิดขึ้นและสิ้นสุดลงอย่างรวดเร็วที่ทางที่ของตัวละคร เช่น บทที่ 23 "การทอนรับ
แห่งชาวสวรรค์" กานนิทโคสนทนากับเทพธิดาเครื่องราชว บทสนทนาตอนหนึ่งกล่าวว่า

สำเนาอย่างนี้มีจำนวนนับไม่ถ้วนผ่านระกะไปในแดนเหล่านี้ และที่เห็นอยู่นี้ก็เป็น
กระแสน้ำหนึ่ง แท้เป็นสายขนาดใหญ่สัณทอนอบ ชวนคงคาสวรรค์สายใหญ่นั้น ไบรอบ
แดนสุทธาวทีทั้งหมด ทานเคยเห็นเหมือนกันหรือ เทพธิดาเครื่องราชวอันหิระะ

(กานนิท. หน้า 261.)

ประโยชน์ชนาสนา ไฉ่แทนด้วยเครื่องหมาย _____

และในบทที่ 31 "ปีศาจบนลาน" วาสิฐได้เฝ้าให้กามนิทน์ถึงการสนทนาระหว่างตนกับ
องค์อุมา ครั้นเมื่อองค์อุมาลงมาเป็นขึ้นไปบนปราสาทของสาทาเคียว่า

รูปปีศาจอันน่ากลัวเกินวิเศษมาไกล หุบทักว่า หลอนทอของการพบใคร จันตอบว่า พบปีศาจ
คนอื่น มิใช่ท่าน ปีศาจกามนิทน์มั่ง ฉันยังกลัว

(กามนิท. หน้า 325.)

จากการศึกษาประโยคขนาดสั้นปรากฏว่า ประโยคขนาดสั้นที่ใช้น้อย มักจะใช้ในบทสนทนา
ที่มีเนื้อความตรงไปตรงมาไม่อ้อมค้อม และจะไม่อยู่ตามลำพัง แต่จะอยู่รวมกับประโยคขนาดยาวหรือ
ประโยคขนาดยาวแบบโวหารเสมอ และจะปรากฏในการพูดที่ตอบมากกว่าการบรรยายหรือพรรณนา
ให้เห็นภาพ

2. ประโยคขนาดยาว

ประโยคขนาดยาว (Isocratic Sentence) เป็นประโยคเอกัตถ์ประโยคและ
สังกรประโยค¹ หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ประโยคขนาดยาว เป็นประโยคที่มีส่วนขยายเป็น
ประโยคย่อย ๆ เช่น

กลางหุบเขา¹ไม่ประหลาดที่หนึ่ง/ อาคันและกิ่งรายรินเป็นสีแสดทั้งแกวประพาส/
ใบ³แกวเหลืองแกว/ ทอดแกว⁴เขม²สูง⁴รุ่งโรจน์ราวกับจะลุกไหม้/

(กามนิท. หน้า 267.)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 เป็นประโยคหลัก ข้อความส่วนที่ 2, 3 และ 4 เป็น
ประโยคย่อย ๆ ที่ขยายทวนทวน (ไม่ประหลาด) ในประโยคหลัก ซึ่งอยู่ข้างหน้าให้ชัดเจนยิ่งขึ้น
หรือประโยคขนาดยาว คือประโยคที่ประกอบด้วยหน่วยกริยาหลาย ๆ หน่วย เช่น

¹ ทูลหา มลลิกมาศ. วรรณคดีจาวง. หน้า 133.

กามนิคมองไปๆ ไม่ว่านิกายไหนในทางใด ตัวก็อ้อยไปทางนั้น จะให้เร็วหรือช้าก็ตาม
ประสงค์

(กามนิท. หน้า 259.)

ข้อความที่ชักเส้นใต้ เป็นหน่วยกริยา ที่ปรากฏในประโยคสนทนายา ลักษณะที่สอง
ประโยคสนทนายาที่ใช้ในหนังสือกามนิท จำแนกเพื่อศึกษา ดังนี้

- 2.1 ประโยคนานความ
- 2.2 ประโยคสมมูลในเนื้อความ
- 2.3 ประโยคชักความ
- 2.1 ประโยคนานความ

ประโยคนานความ เป็นประโยคที่ประกอบด้วยข้อความ 2 ข้อความ และมี
สันธานเชื่อมแสดงความสอดคล้องกัน แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

- 2.1.1 ลักษณะเป็นเหตุผล
- 2.1.2 ลักษณะเปรียบเทียบ

2.1.1 ประโยคนานความที่มีลักษณะเป็นเหตุผล เป็นประโยคที่ประกอบด้วย
ข้อความ 2 ข้อความ ข้อความแรกเป็นเหตุ ข้อความหลังเป็นผล ดังตัวอย่างบทที่ 19 " พระสาธกา"
พระสุทนต์เจ้าอธิบายหลักธรรมในกามนิทพึงว่า

1 | ผู้ใดจำเริญตัณหาที่เคี้ยว ทกอยู่ในความสับสนวิกลเปลี่ยนไป ๆ ในความตาย และมีคนใด
| กำหนดรู้ไว้ก่อน ซึ่งลักษณะแห่งสภาพอันเป็นพิษนี้ / ผู้นั้นย่อมชนะด้วยตนเอง ถึงซึ่งความ
| พ้นภัยในความเกิด ความแก่ และความตาย / 2

(กามนิท. หน้า 217.)

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง จากบทที่ 36 "พระสุทนต์และพระกณเฑาะ" พระสุทนต์เจ้าทรงตรัสถึงเรื่องกษณาให้
พระสาธกพึงว่า

¹
กราบใต้อาสน์ ความ คืบ ร่น เพื่อ ความ อยาก ไต่ ไคร่ เป็น ยัณ มิ ไต่ กู่ ทั้ง ถอน จน กระ ทั้ง ราก /
กรายนัน ผู้ กษ ยัณ มิ ไต่ กู่ ไป ทวน ทุก ขณะ /

(กามนิท. หน้า 399.)

ตัวอย่างทั้ง 2 ที่กล่าวมา ข้อความตอนที่ 1 เป็นสาเหตุ และข้อความตอนที่ 2 เป็นผลลัพธ์
 โคธเมื่อก่อนว่า ผู้ใด...ผู้นั้น และกรายใด...กรายนัน เป็นสันธานคู่เชื่อมแสดงความเป็นเหตุผล
 ประโยคขนานความลักษณะเป็นเหตุผล ที่ปรากฏในเรื่องกามนิท นอกจากจะใสสันธานคำว่า ผู้ใด...ผู้นั้น
 กรายใด...กรายนัน เชื่อมแล้ว ยังมีคำอื่น ๆ อีกเช่น ที่ใด...ที่นั้น ฉะนั้น...ฉนั้น สิ่งใด...สิ่งนั้น
 เป็นต้น

2.1.2 ประโยคขนานความที่มีลักษณะเปรียบเทียบ เป็นการกล่าวถึงข้อความ
 2 ข้อความ ในเชิงเปรียบเทียบ โดยกล่าวถึงข้อความที่เป็นอุปมา ซึ่งหมายถึง ข้อความที่นำมาเปรียบเทียบ
 ไว่ก่อน จากนั้นจึงกล่าวถึงข้อความที่เป็นอุปมาโดยตรง อันหมายถึง ข้อความที่ฟังเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นเพื่อให้
 เข้าใจแจ่มแจ้ง² ไว้ในส่วนหลังของประโยค เช่น บทที่ 19 "พระศาสดา" ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงวิธี
 แสดงพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าว่า

1 | อันนายช่างผู้เชียวชาญก่อสร้างปราสาทมโหฬาร บ่มเพิ่มรูปศิลปะจำหลักไว้ในที่สมควร
 | กามทำนอง มิใช่จะไรเป็นเครื่องประดับเท่านั้น แต่ยังไรเป็นประโยชน์รองรับหรืออำพราง
 | บ้างแห่งไว้ถวาย ความชอบนี้ อุปมาฉันใด พระศาสดาในบางคราวย่อมทรงชักเอาเรื่อง
 | เปรียบเทียบเป็นภาษิตที่น่าฟัง และสมควรควยกาลสมัยขึ้นแสดง อุปมาฉันใด ก็เปรียบ / 2

(กามนิท. หน้า 215.)

และในบทที่ 19 เช่นกัน พระพุทธองค์มีมายถึงหนทางหลุดพ้นทุกข์ ให้กามนิทที่ว่า

¹ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. หน้า 914.

² แหล่งเดิม.

1 | สุนัขเฒ่าบ้าน ถูกไล่มาไว้กับเสา พยายามจะให้หลุดพ้นเครื่องลามาไป แต่กรังเอาเครื่องลานั้น
ไปรอบ ๆ เสา ก็หลุดไปไม่ได้ อุปมาฉันใด ก็ผู้ทั้งความเพียรเพียรไรก็ตาม แต่เมื่อรู้เอา
กัลหาทนเหตุทุกขมาเพลินใจไฉนเลย ก็ต้องวนเวียนรับทุกข์แล้วทุกข์เล่า ไม่ออกจากภพน้อย
ภพใหญ่ไปใด มีอุปมาอย่างเดียวกัน /

(กามนิต. หน้า 225.)

ประโยชน์นาคบวาลักษณะเปรียบเทียบทั้ง 2 ตัวอย่าง ข้อความตอนที่ 1 เป็นอุปมาและตอนที่ 2
เป็นอุปมาบางส่วนที่เป็นอุปมาจะช่วยให้ข้อความที่ต้องการอธิบายชัดเจนยิ่งขึ้น เนื่องจากมีตัวอย่างประกอบ
การอธิบายให้เห็นจริง

2.2 ประโยคสมมูลในเนื้อความ

ประโยคสมมูลในเนื้อความ เป็นการนำข้อความ 2 ข้อความมาวางคู่ หรือ
วางความ โดยวิธีใหม่หน้าหน้าเนื้อความ และจำนวนคำของข้อความทั้งสองมีความสมมูลกัน หรือ
ใกล้เคียงกัน จำแนกเพื่อศึกษา 3 ลักษณะ คือ

2.2.1 ลักษณะเป็นเหตุผล

2.2.2 ลักษณะเป็นเงื่อนไข

2.2.1 ประโยคสมมูลในเนื้อความที่มีลักษณะเป็นเหตุผล เป็นประโยคที่ใจความ
ส่วนแรกเป็นเหตุ ส่วนหลังเป็นผลที่เกิดจากเหตุดังกล่าว เช่นบทที่ 8 "คอกฟ้า" วาสิฏฐีกล่าวกับกามนิต
ว่า

2 | ความที่รักกันที่บริสุทธิ์ทุกครั้ง ความที่กระทำทุกเมื่อ เป็นเหตุให้คอกไม้ที่พินันเจริญยิ่งขึ้น
ถ้าความคิด วาจา และการกระทำเป็นไปในทางชั่ว ก็จะเป็นเหมือนคอกไม้ที่พินันได้ให้
คอกไม้ที่พินันเหี่ยวแห้งไปโดยเร็ว /

(กามนิต. หน้า 83.)

และบทที่ 19 "พระศาสดา" พระพุทธองค์แสดงพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับอริยสัจสี่ให้กามนิตฟังและ
ในตอนหาบสรุปว่า

1 | อาคันตุกะผู้แสวงบุญ ความเกาะเกี่ยวใคร่กระหายต่อความเกิด บัณฑิตเห็นเหตุให้ถึง
 1 | ความเกิด / หากตัดความใคร่กระหายเช่นนั้นเสียโคธาค หานก็ยอมไม่เกิดในภพใด ๆ | 2
 อีก /

(กามนิก. หน้า 215.)

ข้อความทั้ง 2 ท้ายข้างนี้ ส่วนที่ 1 คือสาเหตุ และส่วนที่ 2 คือผลลัพท์ ซึ่งผู้ประพันธ์
 วางน้ำหนักของเหตุและผลไว้ที่สมมูลสภาวะใจความและจำนวนคำที่ใกล้เคียงกัน

2.2.2 ประโยคที่สมมูลในเนื้อความที่มีลักษณะเป็นเงื่อนไข เป็นการนำ
 ประโยคที่มีข้อความ 2 ข้อความมากล่าว โดยให้ส่วนฐานเหตุเชื่อมแสดงเงื่อนไขระหว่างข้อความแรก
 และหลัง เช่น บทที่ 2 "พม" พระพุทธเจ้าประสงค์จะทรงแรมคืนที่มานแรกในชายพระนครราชคฤห์
 แยกเสด็จมานไปเพราะเป็นบ้านพรานนก จากนั้นจึงมาพบบ้านที่กำลังร้องรำทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน
 พลันทรงระลึกถึงถ้อยคำของพระองค์เคยตรัสว่า

1 | ถ้าจะดูโคกการในหมู่มสงฆ์ 2 | ก็ในการร้องขับทำเพลง / 1 | ถ้าจะดูความในหมู่มสงฆ์ 2 | ก็ใน
 การเพร่า / ถ้าจะดูความเป็นเด็กในหมู่มสงฆ์ 2 | ก็ในอาการยั้งพันหัวเราะ /

(กามนิก. หน้า 15.)

ตัวอย่างนี้ ข้อความส่วนที่ 1 แสดงสาเหตุ และ 2 แสดงเงื่อนไข โดยมีส่วนฐาน
 1 | ถ้า... 2 | เชื่อมความช่วงแรกและช่วงหลังให้สัมพันธ์กัน

การวางน้ำหนักของความสัมพันธ์ระหว่างสาเหตุและเงื่อนไข อยู่ในลักษณะสมมูล จึงทำให้ข้อความ
 1 | ดูน้ำหนักและน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

2.3 ประโยคชักความ

ประโยคชักความ เป็นประโยคที่มีข้อความส่วนแรกแสดงการกระทำที่ชักแย้งกับ
 ข้อความที่ตามมา เช่น บทที่ 17 "สุภาษิตเป็นตุลฉานเรือน" กามนิกกล่าวไว้ว่า

ข้าพเจ้าจะโคกทรวอกออกไปประวางเสา เพื่อสูดอากาศกลางคืนที่สดชื่นให้ใจออก
พ้อออกไปถึงรู้สึกว่ามีลมโรยมาถูกแก้มอ่อน ๆ และไม่ว่าโคกนั้นกุดกรอง เสียงกองไป
ในความวิเวก

(กามนิก. หน้า 191.)

ข้อความที่ชักเส้นใต้เป็นข้อความที่ชักแย้งกับข้อความที่ตามมา คือ "กระโถกพรวด" บ่งบอกการกระทำที่รวดเร็ว อาจเพราะตกใจ หรือรีบร้อน แต่ข้อความที่ตามมากล่าวว่า "เพื่อสูดอากาศ กลางคืนที่สดชื่นให้โล่งอก" ซึ่งเป็นเหตุผลที่ชักแย้งกับการกระทำ กล่าวคือ การจะสูดอากาศกลางคืนที่สดชื่นให้โล่งอกคงไม่จำเป็นต้องรีบร้อน กระโถกพรวดออกมาเหมือนตกอกตกใจอะไรบางอย่าง และอากาศที่สดชื่นก็คงไม่จางหายหมดไปง่าย ๆ ถึงกับต้องกระโถกพรวดออกมา เพื่อสูดให้โล่งอก

ประโยคนานาขยาย ลักษณะชักความนี้ แปรปรวนไขว่คว้าหาช่วยทำให้ผู้อ่านรู้สึกสะอึกใจ สะอึกความคึก อันเป็นการเพิ่มรสชาติให้กับภาษาใดลักษณะหนึ่ง

3. ประโยคนานาขยายแบบโวหาร

ประโยคนานาขยายแบบโวหาร เป็นประโยคที่จะต้องกล่าวถึงรายละเอียดต่าง ๆ ไปจนจบประโยค จึงจะมีเนื้อความครบบริบูรณ์เป็นที่เข้าใจ หรือประโยคคำถามที่รู้คำตอบที่แน่นอนแล้ว หรือประโยคที่พูดให้มีความเสียก่อน ไม่กล่าวตรงไปตรงมา¹

ประโยคนานาขยายแบบโวหาร ในเรื่องกามนิพนธ์มีหลายลักษณะ จำแนกเพื่อศึกษาดังนี้

- 3.1 ประโยครวมเนื้อความ
- 3.2 ประโยคจำแนกแล้วสรุปความ
- 3.3 ประโยคที่พูดให้มีความ
- 3.4 ประโยคหวัความ
- 3.5 ประโยคคำถามที่รู้คำตอบที่แน่นอนแล้ว
- 3.1 ประโยครวมเนื้อความ

ประโยครวมเนื้อความ เป็นประโยคที่มีเนื้อความย่อย ๆ หลายเนื้อความรวมกัน และแต่ละเนื้อความมีความสัมพันธ์ต่อกัน เมื่ออ่านจบประโยคจะได้เนื้อความที่สมบูรณ์ เช่น บทที่ 9 "ไถท้าวโจร" กามนิพนธ์บรรยายรูปร่างลักษณะขององค์มิดาไว้ว่า

ขณะนั้นเห็นโจรคนหนึ่ง / รูปร่างใหญ่ / เกราะค / มีหนามท้าวราช / นากลิ่ว / ร่างกาย
ทอแบนเปลือย / มีนิ้วมือน้อยคนร้อยเป็นทวง / คลองคอไว้เป็นสามสาย /

¹ ฤทธาภ มัลลิกะมาส. วรรณคดีวิจารณ์. หน้า 133.

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 เป็นข้อความที่มีฐานน้ำหนักมากที่สุดของประโยค และ
ข้อความส่วนที่ 2 - 7 เป็นใจความย่อย ๆ ที่สัมพันธ์กัน ซึ่งทำหน้าที่ขยายใจความหลัก คือข้อความ
ส่วนที่ 1 ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ประโยครวมเนื้อความมีความสัมพันธ์กันหลายลักษณะดังนี้

3.1.1 สัมพันธ์กันทางเวลา

3.1.2 สัมพันธ์กันทางเหตุผล

3.1.3 สัมพันธ์กันทางมีความหมายทำนองเดียวกัน

3.1.4 สัมพันธ์กันทางขัดแย้ง

3.1.5 สัมพันธ์กันโดยทางเป็นตัวเลือก

3.1.6 สัมพันธ์กันทางการขยายความ

3.1.1 ประโยครวมเนื้อความที่มีความสัมพันธ์กันทางเวลา เป็นประโยคที่มี
เนื้อความย่อยในประโยคสัมพันธ์กัน เนื่องจากเวลาที่เหตุการณ์นั้น ๆ เกิดขึ้นเกี่ยวข้องกัน เช่น
บทที่ 1 "พระพุทธเจ้าเสด็จกลับมณฑลจันทบุรี" ผู้ประพันธ์ได้พรรณนาไว้ว่า

๑ ขณะพระองค์เสด็จมาใกล้มณฑลจันทบุรีคือ ราชคฤห์/ เป็นเวลาจวนสิ้นปีวารวาระแคว้น
ขมเป็นกำลังอ่อนลงสุมัยโกโลวิกาสด หอแสงแว่นไปยังสาธิตเกษตร และลือเห็นเป็น
ทางสว่างไปทั่วประเทศสุคตลาภา ดูประหนึ่งมีหัตถ์เทพเมฆาปกแผ้วถวิลวิจิตร/

(กนกนิต. หน้า 3.)

จากตัวอย่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน 2 เหตุการณ์ คือพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึง
กรุงราชคฤห์ ดังข้อความส่วนที่ 1 ขณะเดียวกันพระอาทิตย์ก็กำลังจะตกดิน ซึ่งรายละเอียดต่าง ๆ
ให้ไว้ในส่วนที่ 2

และอีกตัวอย่างจากบทที่ 25 "นิมิต" ผู้ประพันธ์บรรยายไว้ว่า

ทันใดนั้น กามนิท¹ รู้สึกเหมือนว่าชีวิตอันทรียอย่างหนึ่งเคลื่อนไหวยู่ใต้พื้นสระ/ มองดู
 น้ำใสปานแก้ว เห็นอะไรเป็นเงา ๆ ชยชัยเขยื่อน/ น้ำเคือกพลานสูงเป็นห้องปุกโต ๆ/
⁴ปรากฏคอกบัวแดงขนาดใหญ่งสูงลอยอยู่เหนือหน้า ทั้งว่าปลาชุกแล้วกระโถกชิวหายลอยอยู่/
 (กามนิท. หน้า 271.)

ตัวอย่างดังกล่าว มีเหตุการณ์เกิดขึ้นต่อเนื่องกันถึง 4 เหตุการณ์ คือกามนิทเห็นสิ่งเคลื่อนไหว
 อยู่ใต้สระเป็นลำดับแรกถึงข้อความส่วนที่ 1 ต่อมาจึงนั้นชยชัยเขยื่อน ไคแก ข้อความในส่วนที่ 2 จากนั้น
 กามนิทเห็นน้ำเคือกเป็นห้องปุกโต ๆ และมีคอกบัวแดงพุ่งขึ้นมา ถึงข้อความในส่วนที่ 3 และ 4
 จะเห็นได้ว่าประโยชน์ของความที่สัมพันธ์กันทางเวลาเมื่อ 2 ลักษณะ คือเหตุการณ์
 2 เหตุการณ์ เกิดขึ้นขณะเดียวกัน และเหตุการณ์หลาย ๆ เหตุการณ์เกิดขึ้นต่อเนื่องกัน

3.1.2 ประโยชน์ของความที่ความสัมพันธ์ทางเหตุผล เป็นประโยคที่
 กล่าวถึงเหตุการณ์หลาย ๆ เหตุการณ์ ที่มีสาเหตุและผลลัพธ์สัมพันธ์กัน เช่น บทที่ 21 "ในทางกลาง
 ความเป็นไป" ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงการกระทำของกามนิทขณะรีบเร่งไปเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าที่
 นอกกรุงราชคฤหว่า

พอถึงเวลาเปิดประตูเมืองกามนิทวิ่งเข้าไปตามทางที่หญิงแกงอกไว้/ อารามจะไปให้ถึง
 เร็วไม่ไ้ดูเห็นอโศก พุ่มขนเ็กกลมสองสามคน แล้วโค่นหญิงคนหนึ่งกำลังฉาบชามอยู่
 ข้างถนน จนชามกลิ้งตกแตก ถัดจากนั้นไปโค่นคนหน้า/ 2

(กามนิท. หน้า 237.)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1 เป็นสาเหตุซึ่งมีประการเกี่ยวข้องคือ "รีบวิ่งอย่างเร็ว
 ส่งผลให้ถึง 3 ประการ คือชนเ็ก ขนเ็กกำลังฉาบชาม และชนคนหน้า ทั้งข้อความใน
 ส่วนที่ 2

ประโยชน์ของความที่สัมพันธ์กันทางเหตุผล อีกตัวอย่างจากบทที่ 42 "ภิกษุเจ้าอาวาส"
 เมื่อว่าสิริภุทราภวชาวกามนิทยังมีชีวิตอยู่ จึงวางแผนชีวิตของตนไว้ว่า

1 | ถ้าพระองค์มีลามาชาวมายอกไ้มนั้นเหมาะว่ากามนิทของฉันทน์ยังมีชีวิตอยู่ และไ้ทราบความ
 จากการที่พระ องค์มีลากับภรรยาของตนไ้ขอปะสนทนากันว่าเรายังข้องรังในความรักที่มี

1. ทอกันอยู่ / 2. นึกอาจไปกรุงอุส เร็นแนแท้ /

(กามนิท. หน้า 455.)

ข้อความส่วนที่ 1 กล่าวถึงสาเหตุไว้ 2 ประการ คือ กามนิทยังมีชีวิตอยู่และมันคงในรัก
ผลลัพธ์คือว่าสัญญาจะเดินทางไปหา ทั้งข้อความส่วนที่ 2

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ทางเหตุผลนี้อาจเกิดจากสาเหตุประการเดียว
ส่งผลลัพธ์หลายประการ หรือสาเหตุหลายประการ แต่ส่งผลลัพธ์เพียงประการเดียวก็ได้

3.1.3 ประโยครวมเนื้อความที่มีความสัมพันธ์กันโดยมีความหมายห่านองเดียวกัน
เป็นประโยคที่มีใจความย่อย ๆ แสดงความหมายสอดคล้องกันเช่น บทที่ 17 "สู่ความเป็นอยู่บ้านเรือน"
เมื่อกามนิทเห็นแม่คงคาบนท้องฟ้า จึงนึกถึงคำปฏิญาณที่ให้ไว้กับว่าสัญญา ครั้นแล้วความรูสึกต่าง ๆ ก็
พรั่งพรูออกมา ก็ว่า

ข้าพเจ้าออกอุทานโดยไม่ตั้งใจว่า แม่คงคาในสวรรค์ และในยักษนั้นเองรู้สึกเหมือนว่า
ความอัศจรรย์นอกคอกเบาบางลงชั่วขณะหนึ่ง แล้วกลับเพิ่มขึ้นทันใจ จนนำพาให้อรินออกมา
ดูน ๆ

(กามนิท. หน้า 191.)

อีกชั้นนอก เพิ่มขึ้นทันใจ และนำพาให้อรินออกมาดูน ๆ ล้วนเป็นคำที่แสดงความหมาย
ห่านองเดียวกันคือ มุ่งบอกถึงความรวบรวบใจเพิ่มขึ้น

อีกตัวอย่างจากบทที่ 13 "เพื่อมนุษย์" กามนิทกล่าวชื่นชมนางคณิกาแห่งกรุงอุส เร็นว่า
นางเหล่านี้ออกจอนชั้นแล้วมา อ้วนสวยงามชมระหง ที่มีกิริยาท่าทางอ่อนช้อยมีชวนใจ
หาที่เปรียบมิได้

(กามนิท. หน้า 137.)

สวยงามชมระหง และกิริยาอ่อนช้อยมีชวน ล้วนเป็นถ้อยคำที่แสดงลักษณะของหญิงงาม
มากกว่าขบขระวิภาษ

3.1.4 ประโยครวมเนื้อความที่มีความสัมพันธ์กันทางซีกแย้งเป็นประโยค
ซึ่งใช้ถ้อยคำที่มีความหมายตรงข้ามกัน แสดงการกระทำที่ซีกแย้งกัน เช่น บทที่ 10 "รหัสลับลัทธิ"
ขอความทอนหนึ่งอธิบายถึงคำสอนของรหัสลับลัทธิว่า

พระพรหมสร้างโลกใหม่ขึ้น แล้วทำลายให้สูญหายไป แล้วสร้างใหม่ แล้วทำลายไป
หมุนเวียนกันอย่างไม่สิ้นสุด

(กามนิท. หน้า 107.)

สร้างและทำลาย เป็นคำที่มีความหมายตรงข้ามกัน แสดงการกระทำที่มีลักษณะซีกแย้ง
แต่ความสัมพันธ์เนื่องจากทำขึ้นด้วยการคนเดียวกัน คือพระพรหม

3.1.5 ประโยครวมเนื้อความที่มีความสัมพันธ์กันโดยทางเป็นตัวเลือก เป็น
ประโยคที่มีข้อความส่วนหลังของประโยคทางเป็นตัวเลือก เช่น บทที่ 40 "ลุ่มหลุมไม่พระภุชงค์"
วาสฏีรู้ไถ่กล่าวถึงพฤติกรรมของสาทาเคียบหลังจากที่ไต่ไปเผ่าพระเจ้าอุเทนว่า

- 1 | ล่วงมาสัตว์โม่ง สาทาเคียบกลับมา มีอาการกิริยาเป็นคนละคนหน้าซีกมุมบึ้งเข้ามาหาฉัน
กระแทกหัวองแก้อีตัวทำ ตอนใจใหญ่คร่ำครวญว่าเขาคือคนมีทุกข์ร้อนที่สุดในกรุงโกธัมมิ
- 2 | คือจะทองพลัดตกจากตำแหน่งสูงลงไปเป็นยาจก หรือยิ่งกว่าไปกว่านั้นจะทองโทะซึ่งถูก
เขาเครื่องจองจำ หรือไม่เช่นนั้นก็ถูกเนรเทศ

(กามนิท. หน้า 427.)

ข้อความส่วนที่ 1 เป็นสาระสำคัญ ซึ่งกล่าวถึงความทุกข์ของสาทาเคียบที่ถูกพระเจ้าอุเทน
กริ้วเนื่องจากจับไควพลอนักโทษประหาร คือองคฺคิมาลหนี ส่วนข้อความที่ 2 เป็นตัวเลือกซึ่งแสดง
ให้เห็นลักษณะของโทษหนักที่สาทาเคียบพึงได้รับ ซึ่งถึง 3 ประการคือ พันท้าวแห่ง ชังคุก และ
เนรเทศ

3.1.6 ประโยครวมเนื้อความที่มีความสัมพันธ์กันทางขยายความ เป็นประโยค
ที่มีใจความย่อย ๆ ขยายใจความหลักของประโยค ซึ่งใจความย่อย ๆ นั้นสัมพันธ์กันหลายลักษณะ
เช่น

ตัวอย่างที่ 1 บทที่ 4 "สาวน้อยบูเคาะคลี" ผู้ประพันธ์ได้พรรณนาถึงความงกงามของอุทยาน
ที่วาลิภูริมาเคาะคลีบูชาพระลักษมีเทวี แห่งหิมาเขาวินชัยว่า

อุทยานนี้งามมาก ทั้งอยู่ริมฝั่งอันสูงของแม่น้ำคงคา มีต้นไม้ใหญ่ใบครีมี มีสระบัวขนาดใหญ่
มีศาลาทักทาย และตมมะลิเลื้อย ซึ่งในเวลานั้นประชาชนพากันไปเที่ยวหาความสำราญใจกัน
เกลื่อนกล่น

(กามนิท. หน้า 29.)

จากตัวอย่างข้อความส่วนที่ 1. เป็นใจความหลักของประโยค ข้อความส่วนที่ 2. คือ
ใจความย่อย ซึ่งเป็นการให้รายละเอียด เพื่อขยายใจความหลักให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ตัวอย่างที่ 2 บทที่ 34 "นรกหอก" องค์อุลมาสได้เล่าถึงวิธีการถูกลงโทษ ของวาชศรใน
นรกหอกว่า

พอทุกข์ยากคำ นายนิรยมาสทั้งสองชักหอกเข้าไปปักกายวาชศร ทันใดนั้นคล้ายกับว่า
การชักหอกเล่มหนึ่งเป็นอาณัติสัญญาณ บรรดาหอกที่อยู่รวมตัวก็เคลื่อนไหว แปรปลาว
พุ่งเข้าเสียบติดร่างกายวาชศรจนมุดทุกด้าน และยังพุ่งปากเหล็กพาดมาจิกเนื้อ
หิ้งหนังกินซ้ำอีก

(กามนิท. หน้า 869.)

ข้อความส่วนที่ 1 เป็นใจความหลักของประโยค ข้อความส่วนที่ 2 เป็นใจความย่อยที่แสดง
ลักษณะหรือวิธีการถูกลงโทษของวาชศรในนรกหอก

ตัวอย่างที่ 3 บทที่ 15 "ภิกษุโฉน" กามนิทกล่าวขอโทษพระองค์อุลมาสแห่งนิรยมาสทั้งสองที่
ได้แสดงกิริยาขบถคายต่อพระองค์อุลมาส แต่พระองค์อุลมาสมิได้ถือโกรธซ้ำกลับทวงว่า

ดูก่อนคฤหบดี หากมีความเป็นอยู่อย่างนี้จะรู้สึกโกรธทอบุตรสาวได้อย่างไร เพราะหน้าที่
จะมีความอดทนแม้ในสิ่งที่ยิ่งกว่านี้ คราวนี้เป็นครั้งแรกที่อาตมาเข้ามาศึกษาจารีในกรุง แต่
มารลือใจให้ทราบและคฤหบดีทั้งหลายกลับเกิดใจจงเกลียดจงชังทอคณะสงฆ์ ความขบถ
ทอทมา

(กามนิท. หน้า 171.)

ข้อความส่วนที่ 1 เป็นใจความหลักของประโยค ข้อความส่วนที่ 2 เป็นใจความย่อย
ซึ่งเป็นคำตอบให้กับข้อความส่วนที่ 1

ตัวอย่างที่ 3 ที่กล่าวมา ใจความย่อย ๆ ในแต่ละประโยคจะแตกต่างกัน คือตัวอย่างแรก
ใจความย่อยเป็นการให้รายละเอียด ตัวอย่างที่ 2 แสดงลักษณะหรือวิธีการ ตัวอย่างที่ 3 เป็น
การให้คำทชม

3.2 ประโยคจำแนกแล้วสรุปความ

ประโยคจำแนกแล้วสรุปความ เป็นประโยคที่มีการบอกแยกข้อความออกเป็น
ส่วน ๆ แล้วจึงสรุปความไว้ตอนท้ายประโยค ซึ่งการสรุปความมีหลายลักษณะ เช่น

ตัวอย่างที่ 1 กามนิกโกกล่าวแสดงความรู้สึกเมื่อเห็นภาพโจรวรวิหารขององค์สมเด็จพระ
เลียบประจានอยู่นอกกรุงโกสัมภี กัมภี 12 "ที่พึ่งพิงหาศรรพ" ว่า

ครั้งแรก จำเค็มแต่ได้เห็นหน้าวาสสิฐิในอุณชาง ก็ใจหายสุกแสนโหม่นสครั้งหนึ่งแล้ว
ครั้นมาได้เห็นศิระโจร ซึ่งแรงกำลังจิตนึกเนื่องจนหมดสิ้น เหลือแต่กระโหลกจนจำไม่ได้
แต่ก็ยังเห็นเส้นผมและหนวดเคราเหลืออยู่บ้าง ความสลดใจยิ่งทวีขึ้นมาอีก เพราะคน
เหล่านี้ ขาพเจ้าเคยร่วมกินร่วมทุกข์มา

(กามนิก. หน้า 127.)

จากตัวอย่างส่วนที่ขีดเส้นใต้คือ ข้อสรุปที่เป็นเหตุผล

ตัวอย่างที่ 2 บทที่ 13 "เพื่อนบุญ" กามนิกเล่าให้พระสุทนต์เจ้าฟังถึงเรื่องจริยกิจยา
อันเชิญชวนให้โหลหลงของทางคณิกาแห่งกรุงอุชเชนีว่า

ดูกอนารทาทา ถาท่านได้เคยเห็นแล้วซึ่งนางเหล่านี้ ในขณะที่นั้นอยู่หรือเคลื่อนคล้อยไป
ตามถนน หมอบขมิบตา ทำกิริยาหัวร่อทอดกระซิก แสนจะนารัก นั่นคือโหมเพเลิงความ
หึงไกรของบุคคาคฤกให้เรึงแรงยิ่งขึ้น

(กามนิก. หน้า 137.)

ข้อความที่ขีดเส้นใต้คือ ข้อสรุปที่เป็นข้อคิด

ตัวอย่างที่ 3 บิคาของวาสิฏฐีกล่าวถึงข้อแตกต่างของทองคำที่ทำจากเมืองอุชเชนี และ
โกสัมพี ไวโชนที่ 26 "สรวยแกวทาเสื่อ" ว่า

ถ้าพิจารณาทองคำที่เข้มนแก้ว จะเห็นว่าเนื้อทองเป็นสีเข้มมากกว่าสีทองของเมืองเรา
เพราะราชทองเมืองเราประสมเงินมากกว่าทองแดง ทั้งนี้เมื่อช่างก็พยายามทำว่า
แสดงว่าเมื่อช่างชนิกที่เป็นเมืองอยู่ใกล้เขา

(กามนิก. หน้า 287.)

ส่วนที่ชักเสนอโต คือข้อสรุปที่เป็นข้อสังเกต

ตัวอย่างที่ 4 บทที่ 18 "ในทองโงมบ้านรางหม้อ" กามนิกกล่าวยกย่องสรสเสริญพระพุทธรเจ้า
ผู้ซึ่งตนได้เลือกเป็นศาสดา ให้ภิกษุภรรษาพักแรมคืนรวมกันที่บ้านรางหม้อว่า

พระสมณพระองค์นี้ มีเกียรติยศอันถึงมาเฟื่องฟูทั่วไปว่า เป็นผู้ซึ่งไม่มีผู้ยิ่งกว่า เป็น
พระอรหันต์ เป็นบุรุษวิสุทธิ ผู้มีแรงในสิ่งที่พึงประสงค์ เป็นพระศาสดา เทวดา และมนุษย์ เป็น
ผู้ทรงรู้มีปรีชาสามารถ คือพระพุทธรเจ้า

(กามนิก. หน้า 209.)

ส่วนที่ชักเสนอโต คือข้อสรุปที่เป็นการให้คำจำกัดความ

ตัวอย่างที่ 5 บทที่ 13 "เพื่อนบุญ" กามนิกเล่าให้พระพุทธรเจ้าฟังถึงความรู้สึกโศกนายน
ที่ทองแดงงานกับหญิงที่มิใคร่กว่า

ดูก่อนนารากา มีภริยาที่ไม่ทันรู้สึกจะรักใคร่ ทำให้งานบ้านมิได้ เหลือบุตรของทั้งสี่คน
จะหาความสุขสบายเจริญใจสักนิดมิได้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าเฝ้ายใจออกเดินทางไปค้ายัง
เมืองไกลยิ่งชั้นกว่าแต่ก่อน

(กามนิก. หน้า 151.)

ส่วนที่ชักเสนอโต คือข้อสรุปที่แสดงการตัดสินใจ

ตัวอย่างที่ 6 กามนิทเจ้าเหตุกรรมตอนให้ทานราชทูตมายังกับให้กลับกรุงอุชเชนี พร้อมกับ
ขบวนเกวียนของทาน ทั้งในบทที่ 6 "บนลานอโศก" ว่า

เมื่อทานเห็นขบวนไม้ไ้ ก็เปลี่ยนเป็นฐู หุ้สุดเห็นว่าไม่สำเร็จก็กลายเป็นปลอย เกือนสัที่ว่า
พิภพการค่าของข้าพเจ้าตกใจในข้าพเจ้ามาเมืองนี้ ก็เพราะเชื่อว่าข้าพเจ้าของใครรับ
ความคุ้มครองจากทาน เพราะฉะนั้น การกลับก็คงต้องกลับกับทาน

(กามนิท. หน้า 57.)

ส่วนที่ชักเส้นใต้ คือข้อสรุปที่เป็นการคาดคะเน

ตัวอย่างที่ 7 บทที่ 40 "ในอุ้มทุมพูมิพระกฤษณ์" พระเจ้าอุเทนเสด็จมากราบทูลให้
พระพุทธเจ้าทรงรับเรื่ององค์อุมาลและพระคพวกเกรียจะเข้าปลอนวิหารที่พระพุทธองค์จำพรรษาอยู่
ครั้นเมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบเรื่องดังกล่าวจึงตรัสกับพระเจ้าอุเทนว่า

ดูก่อนมหาหาราช หากพระองค์ออกพระเนตรเห็นองค์อุมาลปลงเมและหนวก มุ่งหมกาสาวพัสดร์
ละเลิกการขาคันปลอนสะกนใดก็เกิศาต ถ้อมกันอณวิโรคอาหารแถมือเดียว ประพฤติทณอยู่
ในทางที่ชอย มุ่งแกทางบุญกุศล ทั้งนี้พระองค์จะทำประการไร

(กามนิท. หน้า 433.)

ส่วนที่ชักเส้นใต้ คือข้อสรุปที่แสดงการถาข

ตัวอย่างที่ 8 บทที่ 43 "มหาปริณิททาน" พระพุทธเจ้าตรัสกับเหล่าภิกษุที่เข้าเฝ้ารับ
พระโอวาท ครั้นเมื่อทรงปลงอายุสังขารที่เมืองกุสินารา ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บางทีท่านทั้งหลายจะนึกว่า พระธรรมนั้นศาสดาเสียแล้ว ท่านไม่มีศาสดา
ทอไปแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านอย่าถึงคิกคอย่างนี้ ธรรมที่เราสกไว เมื่อล่วงไปจักเป็น
ศาสดาของพวกท่าน เพราะฉะนั้น ท่านอย่าถึงบิกเอาสิ่งภายนอกเป็นพึ่ง จงถือพระธรรมเป็นที่พึ่ง
ไฉน พระธรรมนั้นจะเป็นความสว่างแก่ท่านเอง จะเป็นพึ่งแก่ตนเอง

(กามนิท. หน้า 479.)

ส่วนที่ชักเส้นใต้ คือข้อสรุปที่เป็นคำสั่ง

ตัวอย่างที่ 9 จากบทที่ 10 "รหัสยลัทธิ" กามนิทน์คำสอนตามหลักความเชื่อของมหาโจร
องค์อุมาลและพระศรทว มาเล่าให้พระพุทธเจ้าฟัง ถึงความว่า

ในพระสูตรก่อนนั้น พุทธซึ่งกล่าวถึงมักกล่าวกันว่า เป็นของพระเจ้าแผ่นดิน หรือเจ้านายที่
กำหนดไว้เพื่อใช้แก่โจร เป็นทนาย ทักแซนชา และจุมก เอาของหมอนำเกือก เอาน้ำมันยาง
เกือกครากคอก ปากมังกร (เห็นจะเอาอะไรซักทีไปปากคอก) ทอดเลื้อย รังแซนชาให้คราก ลาก
เพราะฉะนั้น จึงเป็นการสมควรพอที่ผู้เป็นโจรจะทอดหลอบหลอกโยนให้เขาจับได้

(กามนิท. หน้า 107.)

ส่วนที่ชักเส้นใต้ คือข้อสรุปที่ให้อธิบายแนะ

จากที่กล่าวมาทั้ง 9 ตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า ประโยคจำแนกแล้วสรุปความ มีข้อสรุปที่
แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับเรื่องราวก่อนและเจตนาของผู้เล่าเรื่องเป็นสำคัญ

3.3 ประโยคที่พูดให้ตีความ

ประโยคที่พูดให้ตีความ เป็นประโยคที่กล่าวอย่างมีชั้นเชิง ไม่กล่าวตรงไปตรงมา
ผู้อ่านต้องรู้ความรู้ ความลึก และประสบการณ์ ช่วยพิจารณาอย่างถ่องแท้จึงจะเข้าใจความหมายที่
แท้จริง¹ ประโยคที่พูดให้ตีความ จำแนกเพื่อศึกษา 2 ลักษณะ ดังนี้

3.3.1 แสทงแนวเทียบ

3.3.2 อิงแนวเทียบ

3.3.1 ประโยคที่พูดให้ตีความ ลักษณะแสทงแนวเทียบ เป็นประโยคที่มี
ข้อความบางส่วนที่ท่องเที่ยว และในการตีความนี้ ต้องนำมาเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่ง
ที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว และมีส่วนท่องเที่ยวกันอยู่ด้วย เช่น บทที่ 7 "ในสุขเรา" กามนิทน์กล่าวถึงฉานอโศก
ที่ทนและวาสิฏฐีลงไปยังกันไว้ว่า

อนิจจา ฉานอโศกของเราที่หนอ บัดนี้มากลายเป็นเหมือนเกาะที่จมหายลงไปในทะเล
เสียแล้ว

(กามนิท. หน้า 73.)

¹ ทูลาณ มอสิกะมาส. วรรณคดีวิจารณ์. หน้า 133.

รูปประพันธ์เปรียบเทียบ ลานโศกเป็นเหมือนเกาะ เนื่องจากลานโศกเป็นเพียงบริเวณเล็ก ๆ ส่วนหนึ่งของปราสาทอันกว้างใหญ่ไพศาล เช่นเดียวกับเกาะที่เป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งของทะเล จากตัวอย่าง ขอความว่า "ลานโศกของเรานั้นหนอ บัดนี้มากลายเป็นเหมือนเกาะที่จมหายลงในทะเล" ที่ความโดยอาศัยการแสดงแนวเทียบว่า "เกาะ" เป็นดินแดนเล็ก ๆ ที่มีน้ำล้อมรอบ "ทะเล" เป็นผืนน้ำที่กว้างใหญ่ไพศาลยิ่งนัก ถ้าเกาะจมหายไปในทะเล โอกาสที่จะโดยขึ้นมาได้อีกมีน้อยนัก เกาะจึงเป็นสิ่งที่เล็กลอยเหลือเกินเมื่อเทียบกับทะเล ดังนั้นข้อความที่ชักเสนอให้จึงน่าจะหมายถึง โอกาสที่กามนิตจะลอยปิงก่าแพงขึ้นไปพบวาสิฏฐีที่ลานโศกนั้นได้หมดลงแล้วโดยสิ้นเชิง

อีกตัวอย่างจากบทที่ 17 "สู่ความเป็นคู่ละบานเรือน" เมื่อกามนิตโคตรหนักรว่า การคำเนนชีวิตอย่างหมู่เจ้าสำราญ ต่างกันโดยสิ้นเชิงกับการใช้ชีวิตของทนนในอดีตรัสนี้แต่ตนและความรัก จึงปรารถนาขอถามว่า

ครั้นในปัจจุบันนี้ อะไรม้างที่ข้าพเจ้าไม่มี บุตรภริยาเอย ข้าพเจ้าว่าความเอย ข้าพเจ้าสรวีวรา
แกวแหวนเงินทอง ส่วนสำหรับเที่ยวเล่น บานกงขมโมฬาร ซึ่งใครเห็นก็อิจฉาอยากได้เอย
สิ่งเหล่านี้ข้าพเจ้ามีอยู่บริบูรณ์แล้ว แทว่าข้าพเจ้านั้นเป็นข้าพเจ้าอยู่ไทไหน ขณะนั้น ๆ ก็เหมือน
ปลาไม่เน่า เนื้อในแห่งนายไปหมก ในที่สุดเหลือแต่เปลือกเท่านั้น

(กามนิต. หน้า 193.)

"ขณะนั้น ๆ ก็เหมือนปลาไม่เน่า เนื้อในแห่งนายไปหมก ในที่สุดเหลือแต่เปลือกเท่านั้น" ที่ความโดยใ้การแสดงแนวเทียบไ้ว่า "ปลาไม่" มีส่วนประกอบที่สำคัญ คือเปลือกและเนื้อ บุคคลก็เช่นกันจะตัดสินว่าเป็นคนดีหรือไม่ก็ดูจากการประพฤติปฏิบัติทั้งทางกายและใจ ภริยาบารมีและการกระทำเปรียบไ้กับเปลือกปลา ส่วนความดีงามของจิตใจ เทียบไ้กับเนื้อปลา บุคคลอาจยังหลงผิดคิดว่าเมืออยู่ในโลกียสุขก็เปรียบเหมือนปลาไม่ที่เนื้อในเน่าหมกแล้ว เหลือแต่เปลือกนอก เช่นไ้กับการประพฤติปฏิบัติของกามนิตที่ดูไร้สาระยิ่ง เนื่องจากหมกนุ่นปักไ้เฝืออยู่แต่ในโลกียสุข ฉะนั้นข้อความที่ชักเสนอไ้ในตัวอย่างจึง ที่ความไ้ว่าการหลงใหลมัวเมาอยู่ในโลกียสุขจนลืมไ้ใคร่ครวญขอธรรมทาง ๆ

3.3.2 ประโยคที่พูดให้มีความมีลักษณะอิงแนวเหิม เป็นประโยคที่มีข้อความบางส่วนที่ความโดยนำข้อความนั้นมาเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่ง เพื่ออิงความหมายจากสิ่งนั้นโยงไปยังสิ่งที่จะอธิบาย¹ เช่น บทที่ 13 "เพื่อนมนุษย์" กามนิกโกกล่าวชื่นชมนางคิลาแห่งกรุงอุชเชนีว่า

นางเหล่านี้ พระราชาภิเษกประสูติ ปรชาชนกษัตริย์ จันทกวีก็กล่าวขวัญเป็นบทเพลง
ลงเป็นยอ จึงเป็นการสมควรแล้วที่จะขนานนามว่า มณฑุกอโมหลายสีของกรุงอุชเชนี
สถิตเหนือฐานศิลา กระทำให้แคว้นโพธิเมืองเคียงต่าง ๆ อัจฉากรุงอุชเชนีเป็นกำลัง

(กามนิก. หน้า 139.)

"มณฑุกอโมหลายสีของกรุงอุชเชนีที่สถิตเหนือฐานศิลา" ข้อความดังกล่าว ที่ความโดยอาศัยการอิงแนวเหิมว่า "มณฑุก" เป็นสิ่งที่ไรแทนราชบัลลังก์ แต่ในที่นี้คงหมายถึง สิ่งที่ยกย่องมีค่าสูงส่ง "กอโม" เป็นสิ่งที่ไรแทนหญิงสาว ผู้หญิง "กอโมหลายสี" จึงหมายถึง หญิงสาวแสนสวยจำนวนมากมาย "สถิตเหนือฐานศิลา" หมายถึง คำกล่าวชื่นชมยกย่องอย่างยิ่ง ข้อความที่ชักเสนอให้จึงมีความไต่ว่า หญิงสาวแสนสวยผู้ได้รับเกียรติยศยกย่องสูงสุด และเป็นที่ยกย่องอย่างยิ่งของชาวอุชเชนี

อีกตอนจากบทที่ 31 "ปิตาภพินฉาน" องคุลิมาสนักกวีในการที่ทำให้ กามนิกและวาสิฏฐีของพลักรากจากกัน กลับมาพบวาสิฏฐีอีก จึงให้สัญญาแก่นางว่า

เธอของพรากจากกามนิทรรัก ก็เพราะฉันเป็นผู้หาผิดไว้ให้เธอเข้าใจว่า กามนิทรรัก
เสียแล้ว จึงจำใจยอมตนเป็นภริยาสาทาเคียบราชหทยศ เทาด้วยคุณงามไรทรวนไว้
ไรทรวนนี้แหละ ฉันประสงค์จะปลดปล่อยลูกจากเธอ เพื่อจะได้สมสู่อยู่กับกัฏฐัก

(กามนิก. หน้า 335.)

ข้อความที่ชักเสนอให้ที่ความโดยอิงแนวเหิมว่า "ไร" เป็นเครื่องฉันทนิกหนึ่งทำด้วยโลหะเกี่ยวกันเป็นขอ ๆ "ทรวน" เป็นห่วงเหล็กใช้สวมขานักโทษมีโซ่ฉวนถึงกัน² การฉวนไรทรวน มักเป็น

¹ วรรณ จิตรจำนง. สุนทรียภาพภาษาไทย. หน้า 172.

² ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. หน้า 316.

การจงจักษ์โทษที่มีความผิดคุณกรรจ ผู้ประพันธ์นำข้อความว่า "ถูกถามไขทรวน" มาใช้เปรียบเทียบกับ การที่วาลัญญูจำใจต้องแต่งงานกับสาตาเคียบ ข้อความดังกล่าว ทำให้เกิดความทุกข์โศกเศร้า หันใจใคร่กับ ถูกถามไขทรวน จึงมีความโศก ความทุกข์โศกอย่างแสนสาหัส หรือการไร้อิสราภาพของ วาลัญญูที่จำใจต้องแต่งงานกับชายที่มิใคร่รัก

3.4 ประโยคทวีความ

ประโยคทวีความ เป็นประโยคที่ค่อย ๆ ทวีความสำคัญขึ้นเป็นลำดับ ข้อความสำคัญที่สุดจะอยู่ในตอนจบประโยค เช่น บทที่ 20 "แก้ก้อ" กามนิทเล่าให้พระพุทธรูปเจ้าฟังถึงเรื่อง ความสุขตามความเชื่อของพราหมณ์ว่า

- 1 ความบันเทิงสุขของมนุษย์ร่ายเภา เป็นความบันเทิงสุขของบุพเพเปตะบุรุษบนสวรรค์ /
- 2 ความบันเทิงสุขของบุพเพเปตะบุรุษในสวรรค์ร่ายเภา เป็นความบันเทิงสุขของเทวดาสวรรค์ /
- 3 ความบันเทิงสุขของเทวดาสวรรค์ร่ายเภาเป็นความบันเทิงสุขของพระอินทร์ / 4 ความบันเทิงสุขของพระอินทร์ร่ายเภา เป็นความบันเทิงสุขของพรหม นี่คือการบันเทิงสุขอันเลิศ /

(กามนิท. หน้า 227 - 229.)

จากตัวอย่างจะเห็นว่า การกล่าวถึงความบันเทิงสุข จะทวีขึ้นตามลำดับดังใส่หมายเลขไว้ ซึ่งข้อความส่วนที่ 1 แสดงปริมาณความสุขน้อยที่สุด และข้อความส่วนที่ 4 แสดงปริมาณความสุขมากที่สุด และเป็นข้อความส่วนที่สำคัญที่สุดของประโยคอีกด้วย

และอีกตัวอย่างหนึ่ง จากบทที่ 26 "สร้อยแก้วตาเสือ" วาลัญญูได้เล่าให้กามนิทฟังถึง เรื่องพฤติกรรมของสาตาเคียบ เมื่อคราวพยายามเข้ามาทำความสนิทสนมกับนางว่า

- 1 ทอมาโมชาสาตาเคียบเปลี่ยนทาง ไปเข้าหาบิดาฉัน / 2 ขึ้นแรกเลียบเคียงประจบประแจง /
- 3 แล้วคอยฉวยขึ้นทุกที / 4 ถึงที่สุดก็ขอตอบคำฉัน / 5 บิดาทนทกลดยินยอม /

(กามนิท. หน้า 281.)

ข้อความส่วนที่ 1 กล่าวถึงพฤติกรรมของสาทาเคียรเมื่อเริ่มแรก ข้อความส่วนที่ 2 - 4 ทำให้เห็นว่าสาทาเคียรสนิทสนมคุ้นเคยกับบิดาของวาสิฏฐี ทวนซ้ำ ข้อความที่ 5 เป็นส่วนสำคัญที่สุด คือ "นิกากถลงบินยอมยกวาสิฏฐีให้สาทาเคียร"

ประโยคที่ความทั้ง 2 ท้าย แสดงลักษณะที่ความ 2 แบบ คือกล่าวจากสิ่งสำคัญน้อย ไปสู่สิ่งสำคัญมาก ทั้งท้ายแรก และกล่าวจากกว้างมาสู่แคบ เช่นท้ายทวนมา

3.5 ประโยคคำถามที่รู้คำตอบอยู่แล้ว

ประโยคคำถามที่รู้คำตอบอยู่แล้ว เป็นการใช้ประโยคคำถาม ซึ่งโดยแท้จริงแล้วมิใช่ต้องการคำตอบ แต่ต้องการแสดงความสนใจจากผู้ฟัง เช่น บทที่ 35 "การบูชาอันบริสุทธิ์" พระพุทธเจ้าตรัสกับพระภิกษุที่เฝ้ารับพระโอวาทว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อันใบไม้ที่เราทำไว้ กับใบไม้ที่มีอยู่ในป่าโน้น ข้างไหนจะมากกว่ากัน

(กณนิต. หน้า 381.)

ประโยคลักษณะดังกล่าว มุ่งถามเพื่อให้ผู้ฟังสะดุดใจ หยุดคิด เพื่อบุคคลจะได้เสนอสาระที่ต้องการอธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจได้โดยเร็ว ทั้งนี้เพราะจริงนี้เป็นช่วงที่ผู้ฟังมีความตั้งใจสูง การรับสารจึงน่าจะมีประสิทธิภาพที่สุด

การสร้างประโยคทั้ง 3 ลักษณะ ได้แก่ ประโยคชนากสั้น ประโยคชนากยาว และประโยคชนากยาวแบบโวหาร แม้จะมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป แต่มีลักษณะร่วมกันที่สำคัญคือ ต้องการแสดงความหมายของตอบคำในประโยคให้แจ่มแจ้งชัดเจน โคจรวน ชวนให้อ่านก่อนเรื่องราวต่อไป ตลอดจนเพิ่มความหลากหลายรสชาติให้กับภาษา

กลวิธีเสนอเรื่องและโวหารการเขียน

กามนิทเป็นหนังสือที่ใคร่ถ้อยคำได้เหมาะแก่บุคคล โอกาส และสถานการณ์ ทั้งยังเลือกใช้คำที่มีเสียงสัมผัสคล้องจอง ซึ่งมีส่วนช่วยให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการในทางต่าง ๆ ตลอดจนนำคำที่สรรแล้ว มาเรียบเรียงเป็นประโยคหลายลักษณะ ก่อให้เกิดความไพเราะสละสลวย และสื่อความหมายให้ชัดเจนแจ่มแจ้ง นอกจากนี้ยังเรียบเรียงประโยคเหล่านั้นเป็นข้อความที่สอดคล้องกับเรื่องราว กล่าวคือ ถ้าต้องการเล่าเรื่อง หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก็ใช้โวหารการเขียนแบบบรรยาย ถ้าต้องการจะเยียดต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพและเกิดอารมณ์คล้อยตามจะใช้การพรรณนา ถ้าให้สาระความรู้ก็เขียนเชิงอธิบาย และเมื่อต้องการโน้มน้าวใจให้เห็นคล้อยตามจะเขียนแบบอภิปราย

ทั้งนี้ทั้งนั้นการเขียนในกามนิท แบ่งศึกษาเป็น 2 ลักษณะ คือกลวิธีเสนอเรื่อง และโวหารการเขียน ซึ่งจะกล่าวเป็นลำดับดังนี้

กลวิธีการเสนอเรื่อง นวนิยายโดยทั่วไปจะมีการเล่าเรื่องแบบตัวละครในเรื่องเป็นผู้เล่า ผู้ประพันธ์ตัวเอง และผู้ประพันธ์กำหนดให้ตัวละครตัวใดตัวหนึ่งเป็นผู้เล่า เพียงวิธีใดวิธีหนึ่ง แต่กามนิทใช้กลวิธีเสนอเรื่อง 2 แบบ ทั้ง ๆ ที่กล่าว มลลิกะมาศ กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

วรรณคดีบางเรื่อง ผู้แต่งเลือกผู้เล่าเรื่องหลายแบบประสมกัน เช่น นวนิยายเรื่องกามนิท ซึ่งเสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป แปล จะมีผู้เล่าเรื่องหลายคน คือเริ่มบทนี้เรื่องท้าววิฑูรตเป็นผู้เล่าเอง แต่ภายหลังจะเห็นว่าท้าวละครตัวใดตัวหนึ่งเป็นผู้เล่าเรื่องตนเอง เป็นการไขว้ทวน ตัวละครในเรื่องเป็นผู้เล่า เช่น ตอนกามนิท วาสิฏฐี และองคุลิมาล เล่าเรื่องของตน และในตอนจบก็ทวนกลับไปให้อธิปัติ เป็นผู้เล่าเองอีกครั้งหนึ่ง นับว่าผู้แต่งใช้กลวิธีในการแต่งอย่างเพิ่มมีย่อหลายแบบ และโครงสร้างหลากหลายในแง่การดำเนินเรื่อง²

¹ ภูหลวง มลลิกะมาศ. วรรณคดีวิจารณ์. หน้า 116.

² แหล่งเดิม. หน้า 117.

กลวิธีเสนอเรื่องแบบตัวละครในเรื่องเป็นผู้เล่า กำหนดให้กามนิท และวาสิฏฐี ซึ่งเป็นตัวละครเอกที่มีความสำคัญเท่าเทียมกันเป็นผู้เล่า กามนิทเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนไว้ในภาคพื้นดิน ส่วนภาคสวรรค์นั้น วาสิฏฐีเป็นผู้เล่าเรื่องเป็นส่วนใหญ่

การเล่าเรื่องนี้ ตัวละครทั้ง 2 มีประสบการณ์ต่างกัน ทำให้เห็นต่างกันไปด้วย เช่น การเล่าถึงองค์อุมาล ซึ่งเป็นตัวละครประกอบที่มีความสำคัญตัวหนึ่ง กามนิทเล่าว่าไศภของอุมาลครั้งแรกเมื่อเป็นโจรรายชุมพรवार เขาปล้นขบวนเกวียนสินค้าของตน ทั้งยังฆาตกรรมของชนตายหมด ภาพของอุมาลในความรู้สึกของกามนิทจึงน่าประหลาดพิเรนทร์ยิ่ง ครั้นเมื่อพบอุมาลอีกครั้ง แม้ในสภาพของนักบวช กามนิทก็ยังคงหวาดกลัวอยู่เหมือนเดิม ดังเล่าไว้ว่า

ข้าพเจ้าได้ยืนทางเสียด้านกับบวชผู้นี้ทุก คราวแรกก็สะดุ้งตื่นเต็มไปทั้งตัว... ตกใจแทบจะหงายรู้สึกกระตุกเขมือกเขาไปถึงหัวใจ ดูกอนาราคา เสียด้านนั้น คือเสียด้านของอุมาล มหาโจรนั่นเอง... ถึงว่านักบวชผู้นั้นจะโกนผมและหนวดเคราเสียเกลี้ยง ข้าพเจ้าก็จำไม้นว่าองค์อุมาลยังจำได้เมื่อครั้งกระโน้นว่าหนวดเครารุงรัง จ้องตามองดูข้าพเจ้าด้วยความโกรธแค้นอย่างจะกินเนื้อข้าพเจ้าเสีย มีอหิสมุขาก็จำได้ว่าเป็นเหมือนอันดำสน ซึ่งครั้งหนึ่งเคยจะโคเคนคอข้าพเจ้า

(กามนิท. หน้า 171.)

และเพราะการพบของอุมาลครั้งนี้ เป็นเหตุให้กามนิทออกแสวงบุญ อันเป็นกุศโลบายให้กามนิทได้พบวาสิฏฐีอีกครั้งในแดนสวรรค์

วาสิฏฐีพบของอุมาลครั้งแรกในสภาพนักโทษประหาร ที่สาทาศึกษ ในมหาศาลจักษิยาว่า ไศภพอกขาวเมืองอุชเชนีเสียแล้ว และพบอีกครั้งเมื่อองค์อุมาลมาขอความช่วยเหลือ ข้างนอกขารว่า กามนิทยังมีชีวิตอยู่ ภาพของอุมาลที่วาสิฏฐีเล่าจึงค่อนข้างแตกต่างจากที่กามนิทประสบ ดังว่าวาสิฏฐีเล่าไว้ว่า

เมื่อฉันได้ฟังเรื่องท้องของอุมาลเล่า ในใจให้โกรธแค้นจนเกือบพ้อ เพราะรู้สึกถูกหลอกลวง เอาซึ่งหน้า จะตีเทียบนายโจรก็ไม่ถนัด เพราะเป็นการรักษาชีวิตให้ตนภัย ทั้งองค์อุมาลก็

ไม่ไ้เป็นผู้รักเลย ฉะนั้นถึงการทำเรื่องคลุ้มคลั่งทำแกคนอื่น ๆ มาแล้วมากมาย กลายเป็นรู้สึกไม่เกลียดไม่กลัว เพราะเห็นเป็นผู้นำข่าวสารเรื่องความรักของกวางยัมจิ ชีวิตอยู่

(กามนิต. หน้า 331.)

การที่ตัวละครเอกทั้งสองมองบุคคลอื่นเหมือนกัน แต่เห็นแตกต่างกัน เนื่องจากต่างฝ่ายต่างไม่ทราบว่า ไ้เกิดอะไรขึ้นกับอีกฝ่ายหนึ่งบ้าง หลังจากที่ได้จากกันแล้ว ยิ่งไปกว่านั้น ความไม่รู้ ความไม่เข้าใจ เหล่านี้ทำให้เกิดความขัดแย้ง ช่วยในเรื่องดำเนินต่อไปอย่างสนุกสนาน

กลวิธีการเสนอเรื่องอีกแบบคือ ผู้ประพันธ์เล่าเอง จะปรากฏตอนเริ่มเรื่องเพื่อให้เห็น ผู้อ่านทราบรายละเอียดบางประการก่อนจะเข้าสู่เนื้อเรื่อง อันเป็นตอนที่ตัวละครเล่าเรื่องราวเอง เช่น ภาคพื้นดิน ผู้ประพันธ์ไ้เกริ่นนำให้เห็นบรรยากาศของเบญจคีรีนครในยามเย็น แล้วโยงไปสู่ การพบกันระหว่างพระพุทธรเจ้า และกามนิต ที่นางช่างหมอ ส่วนภาคสวรรค์เริ่มอธิบายทศกัณฐ์ การพรรณนาถึงความงมงายและการตาของสรวงสวรรค์ชั้นสุดาวดี เพื่อให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพว่าเป็น คินแดนที่สวยงามยิ่ง เหมาะจะเป็นอุบิถของเทพบุตรและเทพธิดา และในตอนจบทั้งภาคพื้นดินและ ภาคสวรรค์ ตัวละครเอกต่างก็ ผู้ประพันธ์จึงไ้เล่าเหตุการณ์อีกครั้งเพื่อให้เรื่องราวต่าง ๆ เชื่อมโยงถึงกันและจบลงโดยสมบูรณ์

ส่วนเรื่องโวหารการเขียนนั้นผู้ประพันธ์มีความสามารถที่จะใช้ไ้ได้อย่างสอดคล้องกับเหตุการณ์ ซึ่งจำแนกเพื่อศึกษา 4 ลักษณะ คือ

1. การบรรยาย
2. การพรรณนา
3. การอธิบาย
4. การอุปมา

ทั้งนี้จะกล่าวถึงโวหารการเขียนอย่างละเอียดดังนี้

1. การบรรยาย

กามนิตเป็นนวนิยายที่นำเสนอเรื่องราวด้วยการใช้ตัวละครเล่าเรื่อง การบรรยายจึงมีบทบาทสำคัญในการดำเนินเรื่องทั้งภาคพื้นดินและภาคสวรรค์ เรื่องราวในกามนิตใช้กลวิธีบรรยาย

หลายลักษณะ เช่น เมื่อต้องการแจ้งให้ทราบว่าอะไรเกิดขึ้นบ้างก็ใช้การเล่าแบบตามลำดับเหตุการณ์
 ตอนใดที่ต้องการให้อ่านนึกเห็นภาพอย่างละเอียดก็แทรกด้วยการพรรณนา ตอนใดที่เกี่ยวข้องของควยสาระ
 ความรู้ก็จะแทรกด้วยการอธิบาย เป็นต้น กลวิธีการบรรยายเรื่องกามนิท จำแนกเพื่อศึกษาค้น

- 1.1 การบรรยายตามลำดับเหตุการณ์
- 1.2 การบรรยายโดยแทรกการพรรณนา
- 1.3 การบรรยายโดยแทรกการอธิบาย
- 1.4 การบรรยายโดยการสร้างภาพ
- 1.5 การบรรยายโดยใช้แนวเทียบ

1.1 การบรรยายตามลำดับเหตุการณ์ เป็นการเล่าเรื่องตามลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
 เหตุการณ์ใดเกิดขึ้นก่อนก็เล่าก่อน เกิดขึ้นทีหลังก็เล่าทีหลัง ตามลำดับไป เช่น บทที่ 4 "สาวน้อย
 นูเคาะคลี" กามนิทมีโอกาสนิพนธ์ว่า วาสิฏฐีเคาะคลีบูชาพระลักษมีแห่งเทือกเขาอินชีย กามนิทรู้สึก
 ประทับใจวาสิฏฐีมาก จึงกล่าวอย่างชื่นชมว่า

ครั้นแล้วนางโคแสดงการเล่นอย่างหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็น และทั้งยังไม่เคยได้ยิน
 การเล่นชนิดนี้ด้วย กล่าวคือ โคโยนลูกกลีของหนึ่งคู่ แล้วเคาะให้ชนลงอย่างรวกเร็วจนดู
 เป็นสายทอง ทั้งแก้มแก้มก็ออกขึ้นไปในอากาศ ส่วนขาที่ยาวย่ำเข้าจึงหวั่นจะเสียด
 อาหารที่ประทับกาย ภาวะเปรียบความเร็วของกลีคือ เห็นเป็นสายคล้ายขีกรงทอง และ
 นางก็อนก ซึ่งกระโดดโลดเต้นไปมาอยู่ในกรงทองปานเดียวกัน

(กามนิท. หน้า 31.)

ผู้ประพันธ์บรรยายตามลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น กล่าวคือ "โยนกลีของหนึ่งคู่ แล้วเคาะให้
 ชนลงอย่างรวกเร็วจนดูเป็นสายทอง ทั้งแก้มแก้มก็ออกขึ้นไปในอากาศ...ส่วนขาที่ยาวย่ำเข้า
 จึงหวั่นจะเสียดอาหารที่ประทับกาย" ขณะเล่าก็แทรกการเปรียบเทียบด้วย ทำให้ภาพที่นึกเห็นดู
 สมจริงและมีชีวิตชีวาขึ้น เช่น "โยนลูกกลีของหนึ่งคู่...เคาะให้ชนลงอย่างรวกเร็วจนดูเป็น
 สายทอง" และให้ทักไปว่า วาสิฏฐีต้องเป็นผู้มีความรู้ความชำนาญในการเล่นกลีเป็นอย่างดี ทั้งนี้

สังเกตจากการที่โยนลูกศรทอง ซึ่งทำไครวไครวเร็ว โหมวล สม่่าเสมอ ท่อเนื่องกันไปเป็นสาย โดยเปรียบเทียบให้เห็นความเร็วของศร กับความเนือเนวลของการเกาะค้ำของวาสิฏฐ์ว่า เป็นสายคล้าย ชีกรงทองและ "นางคือ นก ซึ่งกระโดดโลดเต้นไปมาอยู่ในกรงทองปานเดียวกัน" ซึ่งเป็นข้อความที่แนะให้คิดถึง ความงดงาม ความร่าเริง ความสดใสของวาสิฏฐ์

อาภักิริยาของวาสิฏฐ์จึงที่กามนิคเล่าไว้นั้นชวนให้นึกไปว่า วาสิฏฐ์ เป็นผู้หญิงที่มีความมั่งคั่ง ในค่านไหวพริบสติปัญญา และความสามารถขบเย็บมเหมาเทียมกัน

และอีกตัวอย่างหนึ่งจากบทที่ 39 "ความมั่งคั่งแห่งโลกานโลก" เมื่อกามนิคและวาสิฏฐ์ขับ ปรำพัตติจินในแคนสุชาวคี่แล้ว ทั้งคู่มาอุบคิยาที่พรหมโลก ซึ่งเป็นแคนของบุรบรรลฐธรรมชั้นสูง ณ ที่นั้ บุประพันธ์ใช้กลวิธีการบรรยายเปล่งออกไป กล่าวคือ ใช้คำยอกเวลาแทรกอยู่เป็นระยะ ๆ เพื่อให้ ผู้อ่านตระหนักถึงความแตกต่างของช่วงเวลาในเมื่อมนุษย์และสวรรค์ เช่น เมื่อกามนิคและวาสิฏฐ์ สดทนากัน ขณะเฝ้าสังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลงของทวามหาพรหม ถึงความว่า

กามนิคสัง เกศศูทวามหาพรหมเป็นเวลาไคเกาโกฏิ เห็นว่าความเป็นอยู่แห่งทวามหาพรหม จะคงที่กัหาไม่ จึงหันไปจะบอกวาสิฏฐ์ ก็เห็นวาสิฏฐ์ สังเกตเพ่งศูทวามหาพรหมอยู่ท่านองเดียวกัน กามนิคให้หวั่นใจ และเกิดความรู้สึก มีความทริกนึกเป็นวิจิสังขาร แล้วก็เกิดอาการ กล่าววาจาออกมาไค จึงพูดว่า วาสิฏฐ์ หลอนก็สังเกตเห็นควยหรือ นั้ทวามหาพรหมเกิดเป็นอะไรไป ลวงมาสัโกฏิ วาสิฏฐ์ย้อนถามว่า ทวามหาพรหมเกิดเป็นอะไรไป ดูรศมีมัวลงทุกที ทันใดนั้ เป็นเวลาหาโกฏิ กามนิคจึงกล่าวรับว่า ฉันเห็นเป็นเช่นนั้น ครันลวงมาครุหนึ่ง ราวพันล้านโกฏิ กามนิคพูดขึ้นว่า ฉันดูเหมือนรศมีทวามหาพรหมกลับรุ่งเรืองขึ้นอีก ลวงมา เจ็ดโกฏิ วาสิฏฐ์จึงไคตอบว่า รศมีของทวามหาพรหมหาไคขวิขึ้นไม่ กลับจ่มัวลงทุกที กามนิคจึงนิงอันครุหนึ่งเป็นเวลาสองพันล้านโกฏิ แล้วกล่าววา ฉันสนเทห์ใจนั้กว่าที่เป็น อย่างนี้จะหมายควาว่าอย่างไร วาสิฏฐ์ตอบหาใจอยู่เกาแสนโกฏิ ตอบว่า หมายควาว่า รศมีของทวามหาพรหมกำลังทกอยู่ในอันทรายที่จะหมกไปโดยไม่เพิ่มเพิ่ม กามนิคทกทะลึ่งไป เจ็ดแสนโกฏิ ไคสทิดีมาค้ำว่า เป็นไปไม่ไค วาสิฏฐ์เป็นไปไม่ไค ถ้าเช่นนั้น ควาว่า รุ่งเรืองที่มออยู่ในพรหมโลกนั้ทั้งหมด จะเป็นอย่างไรทอไป วาสิฏฐ์หวนนึกถึงความเพำอยู่

แปลพันโกฏิ คอย ๆ เอยคำละหมื่นปีว่า พระองค์คงจะทรงเห็นความจริงข้อนี้จึงตรัสว่า
สูงลิ่วไปจนถึงความสว่างอันล้ำเลิศแห่งสวรรค์มีเกิดแล้วก็มี จงรู้ไว้เถิดว่า ความเป็น
ไปในอนาคตนั่นแล ย่อมคับเสียดจนกระทั่งรัศมีมหาพรหม

(กามนิท. หน้า 417 - 419.)

ตัวอย่างนี้บรรยายโดยชี้ให้เห็นความจริงแน่นอนของบรรดาสรรพสิ่งว่ามีเกิดขึ้น ตั้งอยู่
และดับไปในที่สุด โดยให้พระพรหมซึ่งเป็นเทพชั้นสูงสุดเป็นตัวอย่างของการหนีไม่พ้นความจริง
ดังกล่าว แล้วจึงโยงไปหาคำพูดของพระพุทธเจ้าว่า "สูงลิ่วไปจนถึงความสว่างอันล้ำเลิศแห่งสวรรค์
มีเกิดแล้วก็มี จงรู้ไว้เถิดว่า ความเป็นไปในอนาคตนั่นแล ย่อมคับเสียดจนกระทั่งรัศมีมหาพรหม"

ข้อความในตัวอย่างแสดงการกระทำแต่ละอย่างโดยระบุจำนวนเวลาที่กระทำลงไปชัดเจน
เช่น "กามนิทสังเกต... เกาโกฏิ" "ล่วงมาสี่โกฏิ วาสัฏฐียอนถาว่า..." "ทันใดนั้นเป็นเวลา
หาโกฏิ กามนิทจึงกล่าวรับว่า..." "ครั้นล่วงมาครุหนึ่งราวพันล้านโกฏิ" "ล่วงมาเจ็ดโกฏิ
วาสัฏฐิจึงทอว่า..." "กามนิทนี้จึงครุหนึ่งเป็นเวลาสองพันล้านโกฏิ" "วาสัฏฐิถอนหายใจอยู่
เกาแสนโกฏิ" "กามนิททกตะลึงไปเจ็ดแสนโกฏิ" "วาสัฏฐิหวนนึกถึงความเกาอยู่พันโกฏิ คอย ๆ
เอยคำละหมื่นปีว่า..." ที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ช่วงเวลาแต่ละครั้งของการกระทำนั้น เป็นเวลา
ที่นานแสนนาน เมื่อเปรียบเทียบกับมนุษย์โลก แต่ในแดนสวรรค์แล้วเป็นเวลาสั้นนิดเดียว วิธีเน้นคำ
บอกเวลามากเพื่อให้เห็นเวลาอย่างชัดเจน ซึ่งจะนำไปสู่ข้อสรุปว่าสรรพสิ่งล้วนเป็นอนิจจัง

1.2 การบรรยายโดยแทรกการพรรณนา เป็นการเล่าเรื่องโดยมีบทพรรณนาแทรก
เพื่อให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพตามเรื่องราวที่เกิดขึ้นขณะบรรยายได้แจ่มชัด เช่น บทที่ 9 "ไถทวารโจร"
กามนิทเล่าถึงสถานภรณ์แห่งหนึ่ง ซึ่งสิ่งไหนชวนเกวียนสินค้าบุคคัทกาศัย ว่า

รอบแรมมาไคถึงวันที่ 12 เวลาประมาณเที่ยงวันถึงหุบเขา ซึ่งมีร่มมาก อยู่ในแดนหมู่ไม้แห่ง
แคว้นเทส มีเมฆน้อย น้ำใสกังว ไหลเอื่อยวกเวียวไปในหุบอันเขียวชอุ่มตรงที่ลาคน้อย ๆ
ซึ่งมีไม้ท่อนหักออกทอทุกกิ่งก้านไว ซึ่งกลิ่นหอมฟุ้งกระจายไปทั่วบริเวณ ณ ที่แห่งหนึ่ง อยู่ใน
ราวกลางหุบเขา ไม่ห่างจากเมฆน้อยนั้นนัก มีต้นไม้ใหญ่หนาทึบ เป็นเงาปกคลุมลานหญ้า
ซึ่งเขียวชอุ่มรกดีไหมรับ ส่วนรากที่ขยอลงมาเป็นรากน้อย ๆ มีจำนวนนับไม่ถ้วนทันตา กลาย

เป็นสมุนไพรไม้มะลิมา สามารถให้ทองเกวียนอย่างของข้าพเจ้าทั้งสิบเท่า พักอาศัยได้

อย่างสบาย

(กามนิท. หน้า 87.)

ข้อความที่ชักเส้นใต้ เป็นบทพรรณนาที่แทรกไว้ในขณะที่เล่าเรื่อง อันประกอบด้วยการเปรียบเทียบ เช่น "น้ำใสกังไกร" ซึ่งแสดงให้เห็นว่า น้ำในลำธารนั้นคงใสสะอาด เช่นเดียวกับ แก้วเนื้อดี ห้างยังน่าจะเป็นจำ และจักสืบทอด เมื่อใดก็ตาม หรืออาจหมายความว่า จะช่วยให้รู้สึกสละสลวย กระปรี้กระเปร่าได้เป็นอย่างดีที่เกี่ยว "คนโหรใบใหญ่หนาทึบ... เขียวคังมรกต" และให้เห็นภาพคนโหร ที่มีขนาคงใหญ่ กิ่งก้านแตกออกมากมาย และแต่ละกิ่งก้านล้วนมีใบแตกออกอย่างกึกกั่น ความแน่นหนา ของใบที่ซ้อนทับกันอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้เห็นกันไปว่า ใบไม้เหล่านี้มีสีเขียวเข้มคังมรกต

นอกจากนี้ยังมีคำจินตภาพอีกด้วย เช่น "ไหลเอื่อยวกเวียว" และให้เห็นภาพลำธารที่มี น้ำใสแจ๋วไหลเรื่อย ๆ ตามลักษณะอันคึกคึกของลำธาร "หูกอันเขียวชอุ่ม" และให้เห็นภาพทุ่งหญ้า กว้างใหญ่ที่มีสีเขียวสดใสนั่น บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของดินในบริเวณนั้น "ไม้นกทำคอกออกคอกคูกัง คากไว สงกลิ่นหอมฟุ้งกระจายไปทั่วบริเวณ" ชวนให้นึกถึงไม้คอกหลากหลายสีสนั ที่ต่างพากันแตกคอก ออกขอสระรังพราวอยู่ทุกหนทุกแห่ง ห้างยังส่งกลิ่นหอมหวานหอมอยู่ทั่วบริเวณ "รากโหรที่ขยอลงมาเป็น รากนอย ๆ ... กลายเป็นสมุนไพรไม้มะลิมา" ทำให้เห็นว่า รากโหรจำนวนมากภายใต้ที่ต่างพากันทยอยย่อย จากกิ่งก้านของต้นคนโหร รากโหรเหล่านี้ครั้นเมื่อทองแดงอมก็จะพันระโยงระยางรวมกันเป็นกลุ่มก้อนคล้าย พุ่มไม้ใหญ่ จึงใช่เป็นที่ยูอาศัยของผู้สัญจรไปมาได้เป็นอย่างดี

ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นถึง สถานการณ์สวยงามแห่งหนึ่ง ซึ่งบรรยากาศที่ร่มรื่นเหมาะแก่การพักผ่อน ของชนวนเกวียนสินค้าเนื่องจากทัศนียภาพที่งดงามน่ารื่นรมย์สำหรับมนุษย์ และมีน้ำพุอุดมสมบูรณ์สำหรับ สัตว์

และอีกตอนจาก "โคทาวโจร" เช่นกัน กล่าวว่า เมื่อชนวนเกวียนถูกโจรของคฤมาลปล้น กามนิท ถูกจับเป็นเชลย หลังจากนั้นเมื่อเหตุการณ์เกิดขึ้นกับกามนิทมากมาย ทั้งเล่าไว้ในตอนหนึ่งว่า

ในไม่ช้า มันถลกเครื่องจองจำของข้าพเจ้าออก เพราะรู้ที่อยู่ ข้าพเจ้าคงไม่พาพที่จะ พยายามหนีมันไป ข้าพเจ้าไซ้ประโยชน์ในครั้งแรก เมื่อพ้นจากเครื่องจองจำแล้วคือรีบตรง

ไปยังคอกอโศก ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าทนายไปในที่ตรงนั้น โออินจา แม่แต่เศษของคอกอโศก
ก็ไม่เห็น คุณประหนึ่งคอกอันแบบบาง ถูกกินอันหยาบของพวกมหาโจรเหยียบกระแทบจนเป็น
กัสมฐิ นี่จะเป็นลางว่าความสุขในชีวิตของเราจะขาดละอันอยู่เพียงนี้หรือ

(กามนิท. หน้า 93.)

ข้อความที่ชักเส้นใต้ เป็นการพรรณนาที่แทรกอยู่ในขณะเล่าเรื่อง ซึ่งประกอบด้วยคำจินตภาพ
ด้านความรู้สึกคือ "โออินจา" เป็นคำอุทานที่บ่งบอกถึงความรู้สึกสะเทือนใจของคนที่ต้องสูญเสีย
หรือมีคนหวังอย่างรุนแรง ข้อความในตัวอย่างนี้ ยังใช้คำที่มีความหมายตรงข้ามมาเปรียบเทียบกัน
คือ แบบบาง และหยาบ เหยียบ และกระแทบ คำเหล่านี้แนะนำให้มองเห็นภาพที่เกิดขึ้น ว่าคอกอโศก
ที่มีกลับคอกวางไสมนวล นาสัมผัส นาทะนุถนอม หังยังมีสีแสงฉสมสกละระจางตา หลนอยุบนันท์นงญา
สีเขียวขจี ภาพกึ่งกลาวมีสีตัดกันงดงามมอง แสงที่ถูกรังไรทำลายเสียจนยับเยิน ควบการใช้
"กินอันหยาบ" "เหยียบ" และกระแทบ" คอกอโศกอันแสนแบบบางนั้น ให้เหลือเพียง "กัสมฐิ" คือ
แผ่นรองที่จะเอนเป็นผืนเตียงเท่านั้น นอกจากนั้นผู้ประพันธ์ยังโยงสิ่งที่บรรยายแล้วไปหาความเชื่อว่า
เมื่อของรักถูกทำลาย ชีวิตรักก็อาจจะไม่ยาวนานนัก ถึงข้อความว่า "นี่จะเป็นลางว่า ความสุขในชีวิต
ของเราจะขาดละอันอยู่เพียงนี้หรือ" ความเชื่อก็คงกล่าวทำให้เกิดความรู้สึกหวนไหว แทะกว้าง
ชีวิตอยู่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงที่คอยให้ไว้แก่กันว่า "จะขอสยทอกันตลอดไป"

การบรรยายในตัวอย่างนี้ แสดงให้เห็นถึงความผูกพันอย่างลึกซึ้งที่กามนิทมีต่อवासिणी วาสिणी
โคโศกคอกอโศกแก่กามนิทไว้เป็นที่ระลึก คราวนี้ผู้พบกันบนลานอโศกในคืนสุดท้าย คอกอโศกจึงเป็นตัวแทน
ความรักทั้งหมดที่वासिणीมอบให้กามนิท ครั้นเมื่อต้องสูญเสียคอกอโศกไปทอดนาทอดตา กามนิทจึงรู้สึกเป็น
ทุกข์ยิ่งนัก เพราะตัวแทนของความรักได้ถูกทำลาย จะเห็นได้ว่าของสิ่งหนึ่งจะมีค่าสำหรับคนคนหนึ่ง
และจะคู่ไรความยากกับบุคคลอีกกลุ่มหนึ่ง เช่น คอกอโศก สำหรับกามนิทนั้นถือเป็นของสูงค่า ควบคู่รัก
มอบให้ แต่สำหรับโจรแล้ว คอกอโศกก็คือคอกไม้คอกหนึ่งที่หลนลวงอยู่ตามพื้นดิน หากมิได้ จึงเหยียบ
กระแทบอย่างไม่ยั้ง

1.3 การบรรยายโดยแทรกถ้อยนิยาย เป็นการเล่าเรื่องที่แทรกสาระความรู้
บางประการ เพื่อให้ผู้อ่านได้รายละเอียดบางอย่างเพิ่มขึ้น เช่น บทที่ 6 "บนลานอโศก" กามนิท

และว่าสิทธิพลกรักรักที่ได้ออกโฉนดของไปให้ในตัวเราสูงใหญ่ที่กระหน่ำอยู่ในความมืดเบื้องหน้า
พลันจิตก็ประทัดไปถึงตัวเราเหมือนก้อนเป็นดินอาศัยของสรรพสิ่ง ทั้งเอาไว้ว่า

ครั้นแล้ว เราพูดถึงนายบรรพตทิพพานต์ ซึ่งอยู่ไปทางทิศเหนือ และซึ่งแม่น้ำคงคาไหลลง
มาทางนั้น อัยมหารพตทิพพานต์ มีขอกปลกคลุมควยหิมะเป็นนิกย บ่อมเป็นที่สถิตของ
ทวยเทพ ตามป่าใหญ่และเหวลึกของหิมพานต์ที่เป็นที่บำเพ็ญพรตของเหล่าหนานูน บึงกว่านี้
เราพูดถึงแถวทางที่แม่น้ำมุนา ไหลผ่านมาและสาวไปถึงท่นแห่งแม่น้ำนั้น เมื่อนึกแล้วก็
บังเกิดปิยนิมิต ถึงกับซาพเจ้าเปล่งอุทานวาจาออกมาว่า เออหนอตาเรานี้บ่าวาติพิพทำ
ควยมุกดา มีความปรารถนาเป็นโย มีความอำเภอใจเป็นหางเสือ ไค่แล่นเรือลอยละล่อง
ไปในแม่น้ำนั้นขึ้นไปถึงท่นน้ำ แล้วขอให้เมืองหัตถิณบุรี ที่มณฑลสาบสูญไปแล้วยุคขึ้นมาอีก
ให้ไค่บินเสียงผู้คนในราชวังเฮฮาเล่นสากัน ขอให้ทราบในกรุงเกษมทงใหญ่ บันดาล
วิบุรุษที่ท่ายในสมรภูมิต้นกลับเป็นขึ้นมา ให้ไค่เห็นพระมะ หานผู้เขม้เกศาหางอกขาวสาม
เกราะเงินขึ้นกระหน่ำบนรถรบ กำลังแสดงศรสามปฏิกษ ให้ไค่เห็นพระกฤษณะเป็น
สารีธัมมรตเทียมควยมาขาว 4 ตัว ให้พระอรุณเจ้าอยู่กลางสมรภูมิ...

(กามนิท. หน้า 61.)

ตัวอย่างนี้เล่าเรื่องโดยแทรกความรู้อยู่เกี่ยวกับ คำานของเหือกเราหิมพานต์ "อัยมหารพต
หิมพานต์ มีขอกปลกคลุมควยหิมะเป็นนิกย บ่อมเป็นที่สถิตของทวยเทพ ตามป่าใหญ่และเหวลึกของ
หิมพานต์ที่เป็นที่บำเพ็ญพรตของเหล่าหนานูน" และเล่าถึงที่กำเนิดแห่งแม่น้ำคงคาอันศักดิ์สิทธิ์ว่า
"นหารพตทิพพานต์...ซึ่งแม่น้ำคงคาไหลลงมาทางนั้น" ขณะเล่ากามนิทก็ไค่สอดแทรกจินตนาการ
ของตนลงไปด้วย "เออหนอ ตาเรานี้บ่าวาติพิพทำควยมุกดา มีความปรารถนาเป็นโย มีอำเภอใจ
เป็นหางเสือ ไค่แล่นเรือลอยละล่องไปในแม่น้ำนั้นขึ้นไปถึงท่นน้ำ" จินตนาการของกามนิทที่ว่า มี
เรือทำควยมุกดา มีความปรารถนาเป็นโย มีอำเภอใจเป็นหางเสือ เป็นความเปรียบอิงแนวเทียบ
ซึ่งอาศัยความหมายโดยนัยว่าเรือ คือการเกิดทางอันอาจหมายถึง การดำเนินชีวิต ส่วนประกอบ
สำคัญที่จะทำให้เรือแล่นไปสู่ทิศทางที่ทองการก็คือ โยและหางเสือ เช่นเดียวกับการดำเนินชีวิต
จะประสบความสำเร็จหรือไม่เพียงใดขึ้นอยู่กับความทองการและความตั้งใจมั่นในการกระทำของ

บุคคลนั้น ๆ การเปรียบเทียบเช่นนั้นแสดงให้เห็นว่า กามนิทเป็นผู้ที่เข้าใจชีวิตและรู้หลักในการ
ดำเนินชีวิตเป็นอย่างดี จากนั้นจึงโยงจินตนาการดังกล่าวไปหามหานิทยบุตม์ ซึ่งเป็นบรรณคดีที่
ยิ่งใหญ่ เป็นที่จับใจของชาวอินเดีย "ขอให้เมืองหัตถินบุรี ที่ลุ่มจมสาบสูญไปแล้วลุกขึ้นมาอีก
ให้ได้อีก...ในพระอรชุนเขาสู่กลางสมรภูมิ" การกล่าวถึง ทวีดะคร ฉาก และเหตุการณ์ใน
มหานิทยบุตม์ ก็เลือกกล่าวเฉพาะส่วนสำคัญ ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กามนิทรู้จักวรรณคดีเรื่องนี้
เป็นอย่างดี น่าเสียใจที่เลาชนบอกถึงความรู้สึกที่ภาคภูมิใจเป็นอย่างดี

การบรรยายโดยแพรว ก่อขึ้นมาอีกตัวอย่างเป็นข้อความที่อยู่ในบทที่ 6 เช่นกัน กามนิทก็เล่าว่า

ว่าสิริสุทนต์กอดข้าพเจ้าด้วยความพอใจ และเรียกข้าพเจ้าว่าเป็นวิรูปบุรุษของนางและว่า
ที่จริงข้าพเจ้าอาจได้เกิดเป็นวิรูปบุรุษแล้วคนหนึ่ง ครั้นมหานิทยบุตม์ แท้จะไ้เกิดเป็น
วิรูปบุรุษคนไหนจะระลึกยังไม่ได้ เพราะยังไม่สามารถไ้กลืนหอมแห่งตนประวาลพฤษ
เหตุควกลืนอโศกฟุ้งทลอบกลบเสียหมด ข้าพเจ้าอรธองไ้นางเล่าถึงลักษณะความหอมแห่ง
ตนไม้นั้น เพราะยังไม่เคยไ้ทราบ นางจึงเล่าเรื่องไ้ฟัง ว่าครั้งหนึ่งพระกฤษณะทรงทำ
สงครามกับพระอินทร์ รุกไ้ตามขึ้นไปถึงสวรรค์โลก แล้วไ้ตนประวาลพฤษที่ปลุกไ้วน
สวรรค์ เอาจนางปลุกไ้ในส่วนของพระกฤษณะ ตนประวาลพฤษมีสีแสดเข้ม สดกลืนไปรวม
ปริมาณพลไ้ไกล ถ้าใครไ้กลืนกอดประวาล ก็จะระลึกชาติที่ล่วงไปแล้วเมื่อนานไ้ทุกชาติ

(กามนิท. บทา 63.)

ข้อความที่แพรวจะกล่าวถึงใจความสำคัญที่สุดของข้อความไ้ก่อน คือ "ว่าสิริสุทนต์กอด
ข้าพเจ้าด้วยความพอใจ และเรียกข้าพเจ้าว่าเป็นวิรูปบุรุษของนาง" แล้วจึงไ้รายละเอียดเพื่อขยาย
ใจความสำคัญนั้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้น "ที่จริงข้าพเจ้าอาจไ้เกิดเป็นวิรูปบุรุษแล้วคนหนึ่งครั้นมหานิทยบุตม์
แท้จะไ้เกิดเป็นวิรูปบุรุษคนไหนจะระลึกยังไม่ได้ เพราะยังไม่สามารถไ้กลืนหอมแห่งตนประวาลพฤษ
เหตุควกลืนอโศกฟุ้งทลอบกลบเสียหมด" รายละเอียดดังกล่าวมีข้อความสำคัญบางขย่างแพรวกอบ
ซึ่งผู้ประพันธ์ไ้อธิบายไ้ทราบตามา กล่าวคือ เมื่อแพรวกความรูเกี่ยวกับตนประวาลพฤษแล้วก็อธิบาย
ประวัติความเป็นมาว่า "พระกฤษณะทรงทำสงครามกับพระอินทร์ รุกไ้ตามไปถึงสวรรค์โลก...ใคร
ไ้กลืนกอดประวาลก็จะระลึกชาติที่ล่วงไปแล้วเมื่อนานไ้ทุกชาติ"

กลวิธีการบรรยายแบบวางความสำคัญไว้ก่อน ตามด้วยการแจกแจงรายละเอียด แล้วจึงอธิบายความรู้ ช่วยให้อ่านติดตามเรื่องราวได้เป็นลำดับ และไม่สับสน

การเล่าเรื่องโดยแทรกความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีที่ยิ่งใหญ่ เช่น มหาภารตพุทธตำนานแห่งทวีปชมพูทวีปของแม่น้ำคงคาอันศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนบทประราลพฤษฯ แสดงให้เห็นว่า กานนิกเป็นผู้มีความรู้ทางศิลปศาสตร์อย่างลึกซึ้งจึงนำมาเล่าได้อย่างชัดเจน

นอกจากนี้การแทรกความรู้ต่าง ๆ ดังกล่าว ยังช่วยให้เรื่องที่เล่าดูสมจริง มีน้ำหนัก น่าเชื่อถือยิ่งขึ้นอีกด้วย

1.4 การบรรยายโดยการสร้างภาพ เป็นการเล่าเรื่องควบวิธีสร้างภาพ คือบรรยายส่วนประกอบต่าง ๆ แล้วจึงเปรียบเทียบหรือใช้คำจินตภาพ เพื่อให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพ เช่น บทที่ 6 "บนลานอโศก" กานนิกอธิบายป็นขึ้นไปพบวาสิฏฐียบนลานอโศกเสมอ และโคลงสนทนากันอย่างมีความสุข ครั้นเมื่อวันเวลาผ่านไป กานนิกนำเหตุการณ์นั้น ๆ มาเล่าด้วยความรู้สึกเป็นสุขใจยิ่งว่า

เราเจ้านายอยู่ที่สวนอโศกกับวาสิฏฐีรัก รักออกไปทางหุบเขาซึ่งมีครีมน้ำค้างไม่ เราทั้งสองมองชมภูมิประเทศที่สวยงามออกไปจนสุดสายตา เห็นแม่น้ำทั้งสองไหลคเคียวขนานกันไป ดูก็งามแถมเงินอันอร่ามแม่ไปบนที่ราบ แล้วกลับไปประจบกันตรงที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่ง ชาวบ้านเรียกว่า สุทธาทิฐู เพราะเชื่อว่า แม่น้ำคงคาและสวรรค์ ลงมารวมกับแม่น้ำทั้งสองตรงนี้ อันว่าทางข้างเขื่อนที่เห็นเป็นทางขาว ในท้องฟ้าในเมืองนั้นเราเรียกกันว่า สวรรคคงคา

(กานนิก. หน้า 59.)

ข้อความนี้วางส่วนเด่นที่สุดของภาพไว้ก่อน คือภาพกานนิก และวาสิฏฐีบนอุทยานอโศก จากนั้นจึงจัดวางส่วนประกอบอื่น ๆ เป็นลำดับไป จากใกล้ไปสู่ไกล และไกลออกไปตามลำดับ ได้แก่ "หุบเขาซึ่งมีครีมน้ำค้างไม่" "แม่น้ำสองสายไหลคเคียวขนานกันไป" และ "ทางข้างเขื่อนที่เห็นเป็นทางขาวในท้องฟ้า" เมื่อจัดวางส่วนประกอบย่อย ๆ แล้ว จะบรรยายความคววิธีเปรียบเทียบ เพื่อให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพ ดังเช่นเมื่อกล่าวถึงลำน้ำคงคา และขมุนว่า "ไหลคเคียวขนานกันไปดูก็งามแถมเงินอันอร่ามแม่ไปบนที่ราบ" ซึ่งแนะให้อ่านนึกถึงภาพ ที่ราบที่กว้างไกลมีความอุดมสมบูรณ์ทั่ว

สว่างอยู่เฉพาะบริเวณน้ำคางตาและมูนาเท่านั้น เห็นเป็นแสงสีเงินตากอยู่ 2 แสง ที่เห็นดังนี้ ทำให้นึกไปว่าด้านทั้งสองมีน้ำเออเต็มฝั่ง และไหลไปหา ๆ อย่างสม่ำเสมอ ครั้นเมื่อทองแสงจันทร์ ระลอกคลื่นพลวักอยู่ที่วนน้ำก็จะสะท้อนประกายออกมาเป็นสีเงิน ซึ่งเป็นสีที่ติดกับความมืดในแคบุม อมูบริเวณนั้น ภาพที่เห็นในท้องน้ำจึงเป็นภาพที่มีสีติดกันระหว่างสีค่ากับสีเงิน หรือเป็นภาพ ความมืด กับความสว่างนั่นเอง

ทั้งอย่างนี้สร้างบรรยากาศโคจรร่มเย็น เหมาะจะเป็นฉากที่คู่รักพบกันยิ่ง ด้วยการกล่าวชื่นชมธรรมชาติโดยรอบ คือ ภูเขา ต้นไม้ สายน้ำ ฟากฟากวาง และคู่รักยืนแนบข้าง ทั้งยังแสดงให้เห็นว่า กามนิทเป็นผู้ที่มีความรู้สูง จึงแสดงคติความเชื่อของอินเดียเกี่ยวกับ แม่น้ำคางตา มูนา ตลอดจน ทางช้างเผือก ไว้อย่างชัดเจน และจากการที่กามนิทและวาสิฏฐี ต่างยึดมั่นอยู่ในคำปฏิญาณที่ให้ไว้แก่กัน ท่อนาสวรรค์คงคิดว่า จะขอตัดยอกกันตลอดไป ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า จึงเป็นเหตุให้ทั้งคู่พัวพันอีกใน แดนสวรรค์

และอีกตัวอย่างจากบทที่ 15 "ภิกษุโสน" กามนิทบรรยายถึงรูปร่างลักษณะของนักบวชที่มานับ รอรบนิชฌาต หนาคฤหาสน์อันงามของตน ว่า

ชายผู้นี้คงเป็นภิกษุในลัทธิศาสนาภายในศาสนาหนึ่ง มีรูปร่างสูงใหญ่มีปกติ ยืนนิ่งเอาแขน หึงเสาเฉยอยู่อย่างสบายใจ เครื่องนุ่งห่มของชายคนนั้นเป็นสีเหลืองอย่างสีคอกกรรณิการ์ ไม่มีตะไกรสีเครื่องนุ่งห่มของท่านนี้แหละ คลุมหอยเป็นกลีบ ๆ นาคู ทั้งแต่ไหลชายคลุมแนบ ลงไปถึงขา ทำให้เห็นรูปร่างภายในในคอกความแข็งแรงอย่างยิ่ง ส่วนแขนขวาห้อยลงมาไม่มียาคคลุม มีกลามเนื้อขึ้นเป็นสันขนาดใหญ่ อคัมไม่ไ้ความลักษณะเป็นนักบวชมากกว่าผู้ถือเทศเป็นนักบวช ส่วนเมื่อที่ประคองบาตรหินก็อวบใหญ่ ควรจะถือพลองเหล็กมากกว่า ศิระระณมองดูพื้นอย่าง ส้ารวม ปากมีอาการสงบ ยืนนิ่ง รูปะหนึ่งรูปหินที่นายราชบรรจงสลัก อันซาพเจ้าสั่งให้มา ตั้งไว้ที่หน้าประตูมานั้น

(กามนิท. หน้า 167 - 169.)

ข้อความนี้ บรรยายถึงรูปร่างซึ่งเป็นส่วนที่เห็นเด่นชัดไว้ก่อนว่า "สูงใหญ่มีปกติ" แล้วจึง กล่าวถึงส่วนย่อยเป็นลำดับไป คือเครื่องแต่งกายซึ่ง "เป็นสีเหลืองอย่างสีคอกกรรณิการ์" ตามด้วยการเล่าถึง บุคลิกลักษณะว่า "ส้ารวม"

ขณะเลาถึงส่วนประกอบต่าง ๆ ตั้งแต่ รูปร่าง เครื่องแต่งกายและบุคลิกลักษณะ จะแทรก คำจินตภาพ เพื่อให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพตามไปควบ เช่น "รูปร่าง...แข็งแรงลำใหญ่" "แขนขวา... มีกล้ามเนื้อขึ้นเป็นสันขนาดใหญ่" "มือประคองบาตรก็กว้างใหญ่" คำจินตภาพทั้งกล่าวแนะให้เห็น ภาพรายวิบณกรรจ ผู้มีรูปร่างสูงใหญ่ หาด่างผิวงาย เหมาะจะเป็นนักรบ มากกว่านักวิชา ควบ แขนขวามีกล้ามเนื้อขึ้นเป็นมัด ๆ อันบ่งบอกถึงความสมบูรณ์แข็งแรงของผู้ที่อยู่ในวัยหนุ่ม อีกทั้งมอ กอวใหญ่ ชวนให้คิดไปว่า นิ้วแต่ละนิ้วคงใหญ่โตเทอะทะ ขอนิ้วแตก ฝ่าฝ่ามือคงหยาบกร้าน และใน ความรู้สึกกระคายเคืองเมื่อสัมผัส มีลักษณะนี้เหมาะจะถือพลองเหล็กไว้ฟาดคนที่ทรูเป็นที่สุด แต่เมื่อ ด้งกล่าวกับกำลัง "ประคองบาตร" ประคองเป็นการกระทำที่อ่อนโยน บ่งบอกถึงความรู้สึกรักใคร่ ะบุคุณสมบัติฝ่ามือที่กำลังประคองบาตรอยู่อย่างนุ่มนวลอ่อนโยนของนักบวชผู้นี้ จึงมีลักษณะตรงข้ามกับ รูปร่างกำยำลำสันที่เห็นอยู่ภายนอก ตัวอย่างนี้ยังแทรกการ เปรียบเทียบเพื่อให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพ แจ่มชัดขึ้น เช่น เมื่อถามนักเปรียบเทียบลักษณะของนักบวชที่ยืนอยู่หน้าคฤหาสน์ว่า "เหมือนรูปหิน ที่นายช่างบรรจงสลัก...แล้วนำมาตั้งไว้ที่หน้าประตูบ้าน" ซึ่งชวนให้นึกถึงกิริยาอาการอันสงบ ล้ารวม เป็นอย่างยิ่งของนักบวชท่านนี้

ตัวอย่างดังกล่าว แดงให้เห็นถึงบุคลิกลักษณะอันมั่นคงขององค์อุบาลีผู้สาวของพระพุทธเจ้า ซึ่งแตกต่างจากองค์อุบาลีโจรร้ายเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากได้รับเอาคำสอนของพระพุทธองค์เป็น แนวทางในการดำเนินชีวิต

1.5 การบรรยายโดยวิธีแนวเทียบ เป็นการเล่าเรื่องควบการกล่าวถึงสิ่งหนึ่ง โดยอิงความหมายของสิ่งนั้นโยงไปหาสิ่งที่สองที่การชี้แจง เช่น

บทที่ 5 "รูปวิเศษ" สโมสรที่กล่าวล้อเลียนสภาพของกามนิทระตกหลุมรักวาสีปฏิรูปจนถึงกับ กินไม่ได้นอนไม่หลับว่า

ข้าพเจ้าออกจะเห็นเป็นความจริงแล้วว่า ในบ้านเราเวลานี้ออกจะมีเกียรติยศอยู่ที่ใดเป็น ที่เกิดของอริยมุคค เพราะสุทนต์มิใช่จะบำเพ็ญพระในการออกอาหาร อย่างทรหดที่สุดแล้ว ยังเว้นจากการนอนเขม้นนอนอันอ่อนนุ่มเพิ่มขึ้นควบ จึงทรมอนและทนอนนี้ไม่มีรอยชอกช้ำแม เล็กน้อย นานยังชาวสะอึกไม่ยอมหลับเลย แตร่างกายของสุทนต์ถูกบำเพ็ญพระออกอาหาร

ท้อออกจะขม ๆ ไปแล้ว แต่ยังมีน้ำหนังก้อย เพราะที่เลือกเป็นรอยยิ้มแสดงว่าสุทธานจำศีลอยู่
บนนั้นตลอดคืน สำหรับทานดูแนวแน่ในการภาวนาบุญ ห่องที่อยู่มิคุ้มยังไม่เหมาะ เพราะ
ออกจะเป็นโลก ๆ อยู่น้อย ควบคุมโคะแกงควยมีโกนน้ำมัน แม้จะไม่โคะตะทองก็จริงอยู่
และยังมีโถงไม้จันทร์ โถงน้ำหอม และจานวางเปลือกถนนสมและหมากอบุควย ที่ปากยังมี
พวงมาลาทอกลีลาและพิณแว่น เอ๊ะ ฉากที่เคยแว่นอยู่ที่ชอนนั้นหายไปไหน

(กามนิต. หน้า 39.)

ตัวอย่างนี้ โสมทัตกล่าวถึง อริยบุคคล ซึ่งหมายถึง บุคคลผู้บรรลุนิพพาน¹ ลักษณะของ
บุคคลประเภทนี้ มักจะละแล้วซึ่งโลภี้อยู่ทั้งปวง เจน ไม่นิน ไม่นอน และใช้เวลาทั้งหมดไปกับการ
บำเพ็ญภาวนาเพื่อบรรลุนิพพานสูง โสมทัตกล่าวถึงคุณการถึงความหมายของคำว่า "อริยบุคคล"
ดังกล่าว มาใช้เรียกการกระทำของกามนิต ขณะกำลังหมกมุ่นอยู่ด้วยทกขณสมาธิ² แต่ยังหา
หนทางติดต่อกับสัมพันธ์กับนางไม่ว่าง การกระทำของกามนิต มีลักษณะร่วมกับอริยบุคคลอยู่บ้างคือ
การไม่กิน และไม่นอน แต่ไม่ใช่เพื่อแสวงหาความหลุดพ้น กามนิตไม่กิน ไม่นอน เพราะมีรักกับอก
จนทอวาทภาพาวาสฏีระเคาะคลีเอาไว้มองในหลายทุก

ครั้นเมื่อโสมทัตพรรณนาการที่กามนิตไม่กินไม่นอนนั้น ก็เนื่องจากใช้เวลาทั้งหมดทอวาทภาพาวาสฏีระ
เคาะคลี³ โสมทัตจึงนำมากล่าวไว้ชื่อว่า

ทูล มกถอหมอติไพนี่ ชั่วเตี ๆ มาทอวกเปล้าที่แว่นอยู่ตรงนั้น ให้เกิดมีภาพสลายน้อย
แสนสลายกำลังเลนคือนิดนี้ ไม่นอน คงเฝ้าประสงครายทอดทานุวัณ เป็นกัมมิตานแตกลา
หมอนแ่น ยังมีพันไร้จักการเรียนรูปรเรียนรอยเบ้มาวมากระทำที่เคี้ยว ทอการจะท่าลาย
คืบเสียดแทกมือ หรือไร้เช่นนั้น จะเป็นเทพองค์ใดองค์หนึ่งมานิรมิตรูปไว้ให้ก็ไม่รู้ เพราะ
เราทานยอพรทักกันคือญ วาทวยเทพยดอแก้วเคระขะของมหาทักขณูปาเพทขะอย่างแตกลา
สำหรับสุทธานเมื่อเริ่มทนมรมานกายไถ่ถึงเพียงนี้ ในไมรา เขาวินชัยคงทนไฟออกมานั้น เพราะ
รอนทนะของสุทธานที่แรงกลมิไร้เท่านั้น เสรบารมีที่สะสมไว้ ปานนี้ทวยเทพในเทวโลกจะมี
ทวิสันระวัไปตามกันแล้วหรือ และมีคนซาพเจาญเหมือนจะรูว่าเทพองค์ที่มานิรมิตรูปไว้คือ

¹ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2525. หน้า 862.

เทพองค์ใด ไม่มีอื่นใดแล้ว คงเป็นเทพองค์ที่มีสมญาว่า ไม่แพ้ใคร ทรงคอกไม่เป็น
ลูกขนู และมีขงเป็นรูปปลามังกร ออ นิกออกแล้ว คือกษัตริย์นั่นเอง

(กามนิท. หน้า 41.)

ตัวอย่างนี้โสมทัตต์เปรียบเทียบกามนิทเป็นหญิงกำลังบำเพ็ญบารมีเพื่อไพบรจุธรรมชั้นสูง
ซึ่งเรื่องฤษีบำเพ็ญเพียรนี้ ตามความเชื่อของอินเดียที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น
รามเกียรติ์ พบว่าเมื่อใดก็ตามที่ฤษีบำเพ็ญบารมีจนได้ฌานแตกแล้วบรรดาทวยเทพต่างกลัวอำนาจ
ของทงจะเสด็จลอยจิงโหมางฟ้าปลอมแปลงกายมาทว่าลอบทษะฤษี จากความเชื่อคังกล่าว โสมทัตต์
จึงนำมาเปรียบเทียบกับการกระทำของกามนิท เนื่องจากกามนิทมีอาภัพริยา เช่นเดียวกับฤษี
ทั้งยังมีรูปหญิงสาวแสนสวยอยู่ในเมืออีกทวย

ขณะเดียวกันเพื่อลดเลี่ยนในสนุกยั้งขึ้น โสมทัตต์จึงกล่าวอย่างเกินจริงว่า "สุทธานเมื่อ
เริ่มศกหมานกายไคถึงเพียงนี้ในไมธา เราวินชัยคงทนไฟออกมาแน...ปานนี้ทวยเทพในแหวโลก
จะมีทวิสันระรวไปตามกันแล้วหรือ" เป็นการประชดโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อยั่วลอกกามนิทให้หายเครียด
จากอาการทรมานครุณคิถึงอยู่แควาสิญฐี นอกจากนั้นยังมีคำอุทาน เช่น อูหุ หนอยแน และอ
แหทรกอยู่เป็นระยะ ๆ เพื่อแสดงแสดกความรู้สึก ฉงนใจ แผลกใจ ทันเทน และเราใจ ทำให้
เรื่องราวทุมชวชว้างขึ้นอีกทวย

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ามีการใช้กลวิธีการบรรยายหลายลักษณะ สร้างประโยคขึ้นใช้
หลายรูปแบบ เช่น ประโยคสนาคัน ประโยคสนาขยว และประโยคสนาขยวแบบโวหาร ทั้งยัง
เลือกใช้ถ้อยคำที่แสดงควาหมายชกเจนทรงไปตรงมา ช่วยให้เราใจเรื่องไคง่าย เห็นวามประพันธ์
เลือกใช้คำ ประโยค และกลวิธีการบรรยายไคสอคล้องกับเรื่องราวเป็นอันกั

2. การพรรณนา

การพรรณนา หมายถึง การให้รายละเอียดเกี่ยวกับบุคคล สิ่งของ ขรรวมชาติ
สภาพแวดล้อม ตลอดจนความรู้สึกต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านมีส่วนไคเห็น ไคยิน และมีความรู้สึกเหมือน
กับผูเขียน แต่ไม่มีพฤติกรรมเป็นการคำเนเรื่อง¹

¹ กุหลาบ มลลิกะมาส และวิพุธ โสวางค์. การเขียน 1. หน้า 25.

ในเรื่องกามนิทฺตฺยประพันธ์ใช้กลวิธีการพรรณนาหลายลักษณะ ทั้งขึ้นอยู่กับเรื่องราวที่
ต้องการเสนอ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

2.1 เสนอภาพก่อนแล้วจึงพรรณารายละเอียด

2.2 พรรณารายละเอียดก่อน แล้วจึงสรุปเป็นภาพ

2.1 เสนอภาพก่อนแล้วจึงพรรณารายละเอียด เป็นการกล่าวถึงภาพที่จะพรรณา
ก่อน ว่าเป็นภาพอะไร แล้วจึงแจกแจงรายละเอียดในภาพนั้น ซึ่งการให้รายละเอียดมีหลายลักษณะ

2.1.1 เสนอรายละเอียดโดยแยกพรรณาเป็นส่วน ๆ

2.1.2 เสนอรายละเอียดโดยนำลักษณะเด่น ๆ มากล่าว

2.1.3 เสนอรายละเอียดควบคู่กัน

2.1.1 เสนอรายละเอียดโดยแยกพรรณาเป็นส่วน ๆ เป็นการแยก
ส่วนประกอบของสิ่งที่ต้องการพรรณาออกเป็น ส่วน ๆ แล้วจึงพรรณาสวนประกอบแต่ละส่วนให้
แจ่มแจ้ง เช่น บทที่ 22 "ภูมิสุธาวาทิ" ผู้ประพันธ์ได้พรรณาดังกามนิทฺตฺยอะนุกมฺพภูมิมหาสระปทุม
ทิพยสถาน แคนสุธาวาทิว่า

จึงกามนิทฺตฺยขึ้น ณ สระมโหฬารจุฬาลงกูร บังเกิดมีสระพุดผ่องด้วย รัตตัญญูวิภูษิต
มีเชิงชาบระนาบวิจิตรรุ่งเรืองระยับตา หอยย่อยเป็นระยับระยานอยู่ทั่วสี่ทิศขึ้น เนก
กลีบบัวบานและออนละมุนเป็นอันดี ส่วนอาการวิจิตรแยกจากครกโดยกะลัดว่ กล่าวคือ
กำลังนั่งชกสมาธิลึงกอบนคอกบัวอันสงัดสลับกับผกัมพลนั้น ชูตามลอบเคนเป็นสำคัญ
กลางสระใหญ่กว้างขวาง ก็และคอกบัวอย่างกามนิทฺตฺยสินีสนาการยชมมีอยู่ไสวในสระ
ไพศาลเหลือคณา ทรงสี่ล้นฐานทางกันตามเวลาชานหรือเร็วที่บังเกิดเพราะเป็นผอญ
อันประเสริฐแห่งกัลยาณชนขึ้นไปอุปถัมภ์หาเจ้าของเมื่อถึงคราว บางแคง บางเขียว
บางขาว ที่เพิงยลแก่งขุมอยู่กัมภีร์ ชนิศชยาภกลีบเต็มที่แล้วเหมือนอย่างคอกซึ่งกามนิทฺตฺย
กัมภีร์ไม่ถวน แดะคอกกลวณีสู่ขุมสระวังพิศดารภางคงพอรามตาปรากฏอันทรียไผ่
ออกมาจากกลีบบัวบาน

ข้อความนี้กล่าวถึง อุดมคติของกามนิตในแกนสุรชาติ แสดงภาพใหญ่อ่านเห็นเป็นส่วน ๆ โดยในรายละเอียดของแต่ละส่วนอาจกระຈຈຈ และเชื่อมต่อกันอย่างแนบเนียน เริ่มพรรณนาตั้งแต่เสียดาพรพรรณอันงดงามตระการตาถึง ที่หอมเรือนกายของกามนิต ก็ว่า "...มีสรีรภาพหอมหวาน รัศมีกลิ่นวิญญิต มีเชิงชายระบำวิจิตรรุ่งเรืองระยับตา หอยย่อยเป็น ระยระยับ อยุ่รอบตัวสีสดชื่น เจกกลีบบัวบาน และออนละมุนเป็นอันดี" ทดมาจึงพรรณนาถึงลักษณะ ทาทางของกามนิต อันเป็นส่วนแสดงว่า ภาพเทพบุตรที่เห็นนั้น มีரியาทาทางเจกเจกมนุษย์โดยทั่วไป "ส่วนอาการมิดึกแยกจาก ครรภไตยกะสัตว์ กล่าวคือ กำลังนั่งชดสมาธิอสังกอบบนคอกบัว อันสิ่งดี รัศมีกลิ่นวิญญิต..." และส่วนสุดท้ายของภาพก็คือ สิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวกามนิตขณะนั้น ซึ่งมี "คอกบัวอย่างทีกามนิตสถิตนีสันทนาการยอมน้อยใส ในสระไพศาลเหลือคณา...ปรากฏอินทรีโยธล ออกมาจากกลีบบัวบาน"

อีกตัวอย่างหนึ่งจากภาคสวรรค์ จะพรรณนาให้เห็นความงามบริเวรณสระพุ่มทิพย์สถานที่ว่า

๗ พื้นฐานกลิ้งอันลาคเอนขึ้นไป เป็นลานหญ้านิใหญ่รายวันจีเจียว ระคะคานควยไม้คอก บางกอบางระลือกเรียวสารพัดพรรณ ชูชูปุ่ชาติเป็นชั้น ๆ สลับสีสดชชชชชชช เหมือน รัตนกรทองแถมมี บรรดาสีหลากหลายในมนุษย์โลกทั้งใหญ่ย่อย และมาลอยขึ้นไปรวม สลอน ๗ ลานนั้นแลสด้าง แทพวาคความแซนแจ่งกระทางแห่งคอกไม้คอกลักษณะที่มนุษย์อยู่เห็นที่ มาเป็นของออนละมุนแสนสำลิมันมีนาคมีนาค สกกลิ่นอบอวลหอมจกยิ่งกว่าความหอมแห่ง น้ำหอมวิเศษที่บรรจุไว้ในภาชนะแก้วเจียรไน และทรงความหอมตามธรรมชาติคอกไม้ อันสดชื่นบริบูรณ์ประการ

(กามนิต. หน้า 253.)

ในตัวอย่างที่ 2 แสดงภาพของ บริเวรณพื้นฐานกลิ้งอันลาคเอนขึ้นไป โดยพรรณนาเป็น ส่วน ๆ ทั้งลักษณะของลานหญ้า ทั้งข้อความว่า "ลานหญ้านิใหญ่รายวันจีเจียว" จากนั้นจึง กล่าวอย่างละเอียดถึงส่วนที่เป็น รูปทรง สี สัน และกลิ่น ของมวลคอกไม้ตามลำดับ "...ระคะคาน ควยไม้คอกบางกอบางระลือกเรียวสารพัดพรรณ ชูชูปุ่ชาติเป็นชั้น ๆ สลับสีสดชชชชชชช...

และมาลอยขึ้นไปรวมสลอน ณ ลานนั้นแลสดาง...ส่งกลิ่นอบอวลหอมจกยิ่งกว่าความหอม
แห่งน้ำหอมวิเศษบรรจไว้ในภาชนะแก้วเจียรระโน..."

2.1.2 พรรณนาโดยวิธีนำลักษณะเด่น ๆ ของสิ่งที่จะพรรณนามากล่าว
อย่างละเอียด เช่น บทที่ 1 "พระพุทธเจ้าเสด็จกลับเบญจคีรีนคร" ผู้ประพันธ์ได้พรรณนาถึงความ
งดงามของธรรมชาติในยามเย็นไว้ว่า

ขณะพระองค์เสด็จมาไกลเบญจคีรีนครคือ ราชคฤห์ เป็นเวลาจวนสิ้นทิวารา แดคใน
ยามเย็นกำลังอ่อนลงสู่สมัยใกล้วิกาล ทอแสงแผนไปยังสาละเกษตร แลละลือเห็นเป็นทาง
สว่างไปทั่วประเทศสุทสาชชา ดูประหนึ่งมีหัตถ์พิมายปกแผ่อ่านวยสวัสดิ์ เบื้องบนมีกลุ่มเมฆ
เป็นคลื่นรอนรับสลัดกันเป็นทิวแถว ทอแสงแดจันเป็นสีระยับระยับแววประหนึ่งเอาทรายทอง
ไปโปรยปราย เลือนลอยลือ ๆ เรียบ ๆ ราวลงจกชมพูฟ้า ชาวนาและโคก็เมื่อยล้าควย
ครากคร่ำทำงาน ทางพากันคุ่ม ๆ เกินกลับเคสสถานเห็นไร ๆ เงาหมู่มออันโคกเกี่ยวอยู่
ทอดยาว กียคยาวออกทุกที่ ๆ มีขอบปริมณฑลเป็นรัศมีแห่งสิริรุ่ง อันกำแหงเชิงเทินผอมปรากฏ
ที่ล้นผอง รวมทั้งทวารวตทางเขานครเล่า มองดูในขณะนั้นเห็นรูปโคไคศัตถ์นักแฉงคังว่า
นิรมิตไว้ มีลุ่มพุ่มไม้คอกกอกกโอบอ้อมล้อมแนเป็นชนค ดัดไปเป็นทิวเขาสูงตระหง่าน
มีสีในเวลาที่จะวันยอแสงปานจะฉายเอาไว้เพื่อแข่งกับแสงสีมิวิเศษ มีบุษยราชย์ศวรรพ และ
กองแก้วโกเมน แมรวมกันให้พวยแพะนั้น

(กษนิท. หน้า 3.)

ข้อความที่ยกมาเป็นตัวอย่าง จะเห็นว่า ระบุภาพก่อน คือภาพเบญจคีรีนครในยามเย็น จากนั้น
จึงเริ่มต้นบรรยายการกล่าวถึง แสงแดค่อน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของบรรยากาศยามเย็น ทั้งข้อความว่า
"...เวลาจวนสิ้นทิวารา แดคในยามเย็นกำลังอ่อนลงสู่สมัยใกล้วิกาล...ดูประหนึ่งมีหัตถ์พิมาย
ปกแผ่อ่านวยสวัสดิ์" ลักษณะเด่นถัดมาคือ กลุ่มเมฆบนฟ้าพฟ้า "เบื้องบนมีกลุ่มเมฆเป็นคลื่นรอนรับ
สลัดกันเป็นทิวแถว...เลือนลอยลือ ๆ เรียบ ๆ ราวลงจกชมพูฟ้า" ตามด้วยภาพชีวิตในยามเย็นของคน
และสัตว์ "ชาวนา และโค ก็เมื่อยล้าควยครากคร่ำทำงาน ทางพากันคุ่ม ๆ เกินกลับเคสสถานเห็น
ไร ๆ " สิ่งต่อมาที่กล่าวถึง คือกำแพงเมืองเชิงเทินผอมปรากฏ "อันกำแหงเชิงเทินผอมปรากฏ

หลวมกรง...มีลมพุ่มพุ่มไม้คอกออกคกโอบอ้อมลมนั่น" และลักษณะเด่นสุดท้ายที่ปรากฏในภาพของ เบญจคีรีนครในยามเย็น คือ "ทิวเขาสูงตระหง่าน มีสีในเวลาที่จะวันยอแสง ปานจะฉายเอาไว้ เพื่อแข่งกับแสงสีมณีพิเศษ..."

และอีกภาพหนึ่ง จากบทที่ 11 "วงช้าง" กามนิทโคพรรณนาถึงช้างที่บรรทุกญเจ้าสาว ของสาตาเคียร ไว้ว่า

พอสุกกระบวนทหารมา ก็ถึงตัวเจ้าสาว นั่งอยู่ในขบวนช้างประดับประดาโอฬารนาดูจริง ๆ เบื้องกระโถงประดับด้วยนาง มีมณีรัตนฉายแสงเป็นหลายสิ่งงดงามมาก รวากับช้างบน เมรุบรรพท อันเป็นที่สถิตของท้าวเทพ ช้างตัวนี้เป็นช้างหลายกำลังเปรี้ยว รวากับในขบวน มีมันไหลเย็นแกมและชมพู แฉกหนึ่งจับกลุ่มควยไคกลั่น ที่งาสวมมาลัยเป็นปล้อง ๆ ทำควยทองแพ รัศประคนสวนแล้วควยทอง ประดับด้วยทับทิมเม็ดเชื่อง ๆ มีนางพาราศีคุดมทยอลงมาจากหลัง ใบกระพือพันชาอันล้ำดีเห็นกระพือม ๆ เพียงกิ่งหมอกที่ปกคลุมรอบลำต้นไม่ใหญ่ในแนวป่า

(กามนิท. หน้า 119.)

ภาพช้างและขบวนที่เจ้าสาวของสาตาเคียรนั่งในขบวนแห่ในแต่งงาน แสดงภาพของช้าง ที่ได้รับการตกแต่งอย่างงดงามตระการตา บ่งบอกถึงความร่ำรวยมั่งคั่งอย่างยิ่ง

จากตัวอย่างจะเห็นว่า การพรรณนาจะเลือกเฉพาะลักษณะเด่น ๆ บางส่วนของช้างมากล่าว คือ งามควย กระโถง ซึ่งเป็นส่วนนูนเด่นเป็นรูปใหญ่อยู่ 2 ข้างศีรษะช้าง ดังความว่า "เบื้องกระโถงประดับด้วยนาง มีมณีรัตนฉายแสงเป็นหลายสิ่งงดงามมาก รวากับช้างบนเมรุบรรพท อันเป็นที่สถิตของท้าวเทพ" แล้วจึงกล่าวถึงงาว่า "ที่งาสวมมาลัย เป็นปล้อง ๆ ทำควยทองแพ" ทอจากนั้นจึงพูดถึงชาอันล้ำดีของช้าง "นางพาราศีคุดมทยอลงมาจากหลัง ใบกระพือพันชาอันล้ำดีเห็นกระพือม ๆ เพียงกิ่งหมอกที่ปกคลุมรอบลำต้นไม่ใหญ่ในแนวป่า"

ตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ผู้ประพันธ์เลือกเฉพาะเด่น ๆ ของสิ่งที่จะพรรณนามากล่าวเป็นลำดับไป ดังเมื่อพรรณนาถึงช้างก็จะกล่าวถึงสิ่งอยู่สูงสุด มายังสิ่งที่อยู่ต่ำลงมา เช่น กระโถง งา และลำชา เป็นต้น

2.1.3 เสนอรายละเอียดตามลำดับ เป็นการพรรณนาภาพ โดยภาพกล่าว
จากสิ่งที่อยู่ใกล้ทั่วไปหาสิ่งที่อยู่ไกล หรือจากไกลทั่วไปหาใกล้ จากข้างนอกไปหาข้างใน หรือจาก
ข้างในออกไปหาข้างนอก เป็นคน เช่น บทที่ 3 "ผู้ฝังแม่คงคา" กามนิกได้พรรณนาถึงความงดงาม
ของกรุงโกสัมพโวกว

กรุงโกสัมพโวกว เห็นกำแพงปราการบ้านเรือนสลัปล้างดูเป็นลั่น มีเชิงเนิน
ท่น้ำหาเรือทองแสงแดดในเวลากลางคืน ภูประหนึ่งว่าเป็นเมืองทอง ส่วนยอดปราสาทเป็น
ทองเพ็กส่องแสงดูก็งามมีอาทิอยู่หลายวง ควันสีกำแพงทอง ๆ ขึ้นจากลานเทวดาน
ถัดลงไปข้างล่างริมฝั่งน้ำ เห็นควันสีเขียวอ่อนลอยขึ้นมาจากอสุภที่กำลึงเภา ในลำน้ำ
อันคึกคัก มีนายเงาแห่งสถานต่าง ๆ ลงไปเห็นกระเพื่อม ๆ มีเรือนอยู่ใหญ่โตไม้นวน
มีใบและธงสีต่าง ๆ แดงงามตา ทรงหน้าเห็นอยู่ไกล ประชาชนอนานาอยู่มาชม
นาน ๆ ไคยินเสียงคนพูดกันทั้ง ๆ คล้ายเสียงขึง

(กามนิก. หน้า 25.)

ทัศนียภาพใกล้เมืองโกสัมพ เป็นภาพที่พรรณมาจากสิ่งที่อยู่ใกล้ไปหาไกล โดยเริ่ม
กล่าวถึง กำแพงเชิงเนินปราการ บ้านเรือนและปราสาทราชวัง เทวดาน และภาพวิคของ
ผู้คนริมฝั่งแม่คงคา ตามลำดับ ทำให้เห็นภาพในลักษณะกว้าง

อีกตัวอย่างหนึ่งก็แสดงให้เห็นว่า ผู้ประพันธ์ได้เสนอรายละเอียดเป็นลำดับ ดังข้อความ
ในบทที่ 22 "ภูมิสุชาวดี" กล่าวไว้ว่า

ศิลาขยทองป่านวนมทรไวน และมองแลขึ้นไปทิวความเพือกเพือกเมรุใบเรือ มีป่าไม้เป็นรัศมี
ไปทางเหนือสระพริ้วพริ้วควมพฤษชาติคณา มียอดเขียมน้ำ บางใบหนาเป็นร่มใหญ่ บาง
สูงเรียว มีใบเขียวอย่างมรกตสดสะอาดเย็นเย็นตา บางแตกกอออกหรือตามสาขาทองทั้งควมมี
เริกเคนเป็นขอ ๆ บางหักโงมเขารวมกันเป็นกลุ่มใหญ่แล้วก็แหวกเป็นช่องเป็นแนวทางใน
กลางวนันคร แลเห็นโองโปรงทอลอดทอนไปกระทั่งถึงภูเขอันงามยาวนานตาชวนใจเหลือพรรณนา
กอปรทวยแถมมีศิลาออนขาวสะอาด มีพรรณไม้นกเก็บ ๆ ขึ้นเป็นพิคเพียงว่าอากาศเย็นเย็น

มานเนียงาง มีบุปชาติเป็นทอกลงปกคลุมอยู่ แต่ในที่ทอนหนึ่ง อันเว้นว่างจากกลุ่ม
พุ่มไม้และหินผาปานว่าจะแหวกทางไว้ให้แกกัน ที่ทอนนั้นคือ แม่น้ำมีกระแสน้ำไหลเอื่อย ๆ
เป็นทางไป คลายแสงดาวเคียวคายในท้องฟ้า ทอกล่าลงไปสู่สระมหานมพล

(กามนิท. หน้า 253.)

ภาพทิวทัศน์ที่อยู่ถัดจากหลังรอบสระพุ่มทิพย์สถานในแคนสุชาวดี ก็กล่าวเป็นลำดับไป
โดยเริ่มจาก หมู่แมกไม้ต่าง ๆ หลายรูปทรง และหลากสีสน ภูเขาอันงามยาวนาน ขวนใจ และ
แม่น้ำไหลเอื่อย ๆ ...ลงสู่สระมหานมพล

2.2 พรรณารายละเอียดต่าง ๆ ก่อน แล้วจึงสรุปเป็นภาพ วิธีนี้จะนำรายละเอียด
ต่าง ๆ มาพรรณนาเป็นส่วน ๆ แล้วจึงสรุปเป็นภาพ เช่น ภาพนักโทษประหารที่สาตาเคียบหน้าภาพ
วาลิภุรุ ทั้งข้อความ ในบทที่ 27 "สังกิริยา" วาลิภุรุ ได้กล่าวไว้ว่า

... เห็นคนรูปร่างใหญ่โต ถูกจำโซ่ตรวน ทั้งเท้าและมีมือโซ่ลวไปคิอกอยู่กับห่วงคอเป็น
สองเส้น แล้วมีโซ่ลวออกจากห่วงคออีกสองเส้นสำหรับทหารสองคนถือขุไว้ คิอกมีห่วง
คอกยัดใส่คาง คลองหยอดลงมาถึงอกที่มชนรุงรังบนศีรษะโรยอรุณสีเหลืองแดง ลักษณะ
ทั้งนี้เป็นนักโทษประเภทจะถูกพาตัวไปประหารชีวิต

(กามนิท. หน้า 291.)

จากตัวอย่าง รายละเอียดต่าง ๆ แสดงให้เห็นลักษณะของนักโทษประหาร คือโซ่ตรวนที่ลว
ห่วงคอกยัดใส่คางคอก ตลอดจนอรุณสีเหลืองแดงที่โรยอยู่บนศีรษะแล้วจึงสรุปเป็นภาพ "นักโทษ
ประเภทจะถูกพาตัวไปประหารชีวิต"

ข้อความตอนท้ายพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่พระมณฑปวินิพพาน ก็ใช้วิธีการพรรณนาแบบเดียวกัน
คือแจกแจงรายละเอียดโดยกล่าวถึงความมหัศจรรย์บนฝ่าอันเกิดขึ้นบนพื้นผิวก่อน ตามด้วยคำ
มหัศจรรย์ในทรวงพระมณฑปและในอากาศ แล้วจึงสรุปเป็นภาพ ดังตัวอย่างในบทที่ 43 "มณฑปวินิพพาน"
กล่าวไว้ว่า

อันว่า ปฐวิสัยปนาทังยังเกิดปรากฏพิลึกพิลงทั่วโลกชาตุงปวง อิกทั้งห้วงมหรณพ
ก็กำเริบทีฟองคะนองคลื่นครึ้นครึ้นนฤนาทสนั่นในมหาสมุทรสาคร หึ่งหมู่มัจฉาชาติ มังกร
บุคคาคะระทำให้ศัพทสำนวนณฤโชน ครอบนา คุจเสียงปริเทวกถาแซของ โศภาศูรกำศรค
หึ่งซุนเซาติในรฐาขมรพทกัณธมยอกโชนออน มีอาการปานประหนึ่งว่ายอศหวายถูก
อิกก็คลัน เอนกมหัศจรรย์กันคาลหัวเมทินีกลสถลนาภาศปวงเมื่อพระบรมโลคนาถเข้าสู่
พระมหาปรีนิพพาน นั้นแล

(กามนิท. หน้า 463.)

ท่วงท่าของการ เขียนแบบพรรณนา มักปรากฏโวหารภาพพจน์อยู่ควบเสมอ จำแนกเพื่อ
ศึกษากัน

1. การเปรียบเทียบ
2. การเรียบเรียงข้อความที่มีเสียงสัมผัส มีศูนย์กลางความหมายและนำหนักของเสียง

เท่าเทียมกัน¹

1. การเปรียบเทียบ เป็นการนำสิ่งสองสิ่งมาเปรียบเทียบ จำแนกได้ 2 ลักษณะคือ

1.1 การเปรียบเทียบ

1.2 การเปรียบเทียบ

1.1 การเปรียบเทียบ เป็นการ เปรียบสิ่งหนึ่งว่าเหมือนอีกสิ่งหนึ่ง มักมีคำเชื่อม
แสดงความหมายเหมือนกัน เช่น เปรียบ เปรียบเหมือน เปรียบประดุจ คุจ ประดุจ ดัง รว
รวกับ ฯลฯ การสร้างภาพด้วยวิธีการเปรียบเทียบนี้พบเสมอ เช่น การพรรณนาถึงหญิงสาวสวย
คนหนึ่งว่า

หญิงคนนั้นเป็นธิดาเอื้อยของสังข์ห้อยคำใหญ่...รูปร่างหาทำมิได้ เปรียบราวกับแมลงผึ้ง
หนาปลั่งปลั่งทั้งวงจันทร์ เนตรประหนึ่งตาตาง จมูกแบนคองงา ฟันเทียบไข่มุก ริมฝีปาก
เพียงบลคำลึงสุก เสียงหวานปานนกโกกิลลา ชาติคือลำทวย เอวเหมาะเจาะไม่อวบเกิน

¹ ฤทธาป มัลลิกะมาส. วรรณคดีวิจารณ์. หน้า 131.

เวลาข้างเกินคลองแล้ว มีสง่าเสมอข้างทรง...

(กามนิท. หน้า 149.)

การเปรียบเทียบในข้อความดังกล่าว ใ้เทียบยกเฉพาะลักษณะเด่น ๆ ของสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และเป็นรู้จักคุ้นเคยกันอยู่แล้ว เช่น แมลงยุง กวางจันทร์ ทากวาง คอหงา ไชยุม ผลตำลึงสุก นกโกกิลลา ล่างอวย และข้างทรง มาเทียบกับ นม วงหน้า ตา จมูก หัน ริมฝีปาก เลียง ซา เอว และอาการเกิน เพื่อให้ให้เห็นภาพหญิงสาวสวยได้อย่างแจ่มแจ้ง ทั้งยังทำให้ึกไปว่า หญิงที่กล่าวถึงนี้ มีความสวยงามอมตะ เปรียบได้เช่นความงามของธรรมชาติ

อีกตัวอย่างจากบทที่ 25 "นิพนธ์" กามนิทพรรณนาถึงเหตุการณ์ครั้งว่าดิฐฐีขึ้นมาอุบิณฑในแดนสุชาทิวา

...มีริวคือนทรีย์อย่างหนึ่งเคลื่อนไหวอยู่ไต่พื้นสระ มองดูน้ำใสปานแก้ว เห็นอะไรเป็นเงา ๆ ทยิบเขยื้อน น้ำเคือกพลานพลึงเป็นพองปุกโต ๆ ปรากฏคอกบัวแดงขนาคีใหญ่ พุ่งสูงลอยอยู่ เห็นน้ำ กังวปลาชุกแล้วกระโคกขึ้นว่ายลอยอยู่ ที่วนน้ำเป็นลูกคลื่นขึ้นลงชบายปริมาตร แดกวางออกไปทุกทีแล้วกลับ คงเคลื่อนไหวเพียงริ้ว ๆ เป็นแสงแวววาวราวกับน้ำเพชร ฉายเงาเงาแห่งคอกบัว เลือนลาง และวงหักศอกของยูสาวสุของไปเป็นรูปจำลองเห็นวาว ๆ แวม ๆ

(กามนิท. หน้า 271.)

น้ำใสปานแก้ว คอกบัวแดง...พุ่งสูงลอยอยู่ เห็นน้ำกังวปลาชุกแล้วกระโคกขึ้นว่ายลอยอยู่ และ คลื่น...เคลื่อนไหวเพียงริ้ว ๆ ...เป็นแสงแวววาวราวกับน้ำเพชร เป็นตัวอย่างการเปรียบเทียบ ซึ่งสิ่งที่เปรียบเทียบเพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้งในตัวอย่างนี้คือ น้ำ คอกบัวแดงและริ้วคลื่น ซึ่งนำมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่รู้จักกันอยู่แล้ว เช่น ความใสของน้ำ เปรียบได้กับแก้ว คอกบัวแดงที่โผล่พ้นน้ำดูเหมือนอาการของปลาที่กันมิวน้ำให้แยกเพื่อโผล่มาหายใจ ริ้วคลื่นระลอกน้อยนั้นเมื่อทองแสงแดดก็เกิดประกายระยิบระยับแพรวพราวราวกับดากเพชรไปรอบปราย การเปรียบเทียบดังกล่าวช่วยให้เห็นภาพชัดเจน

1.2 การเปรียบเทียบ เป็นการเปรียบเทียบโดยตรงว่า สิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง
อาจมีค่าเชื่อว่า คือ เป็น และเท่า เช่น การพรรณนาบรรยากาศตอนพระพุทธรเจ้าเสด็จเข้าสู่
พระมหาปรินิพพานว่า

อนิจจา แสงเดือนเพ็ญของกระจ่างจับพระพักตร์อยู่เมื่อกี้กระจ่างซึ้งมุกมัวลง ห่องฟ้าสัว
มัวพยับครึ้ม อากาศเย็นเฉียบจับหัวใจ นาคางหยกเนาะ ๆ เป็นหยาดน้ำตาแห่งสวรรค์
เกสรคอกกรังรวงพริกเป็นสายสหัสธารา สรพระพุทธรเจ้าระจิกจันเร ไรสงัดเงียบดูไม่มีแก่ใจ
จะทำเสียง ธรรมชาติรอบข้างทางสลกนัยความคะนองทุกสิ่งทุกอย่าง

(กามนิต. หน้า 483.)

ลักษณะของนาคางหยกเนาะ ๆ และเกสรคอกกรังรวงพริกในคราวที่พระพุทธรเจ้าเสด็จปรินิพพาน
เป็นสิ่งที่พึงเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นว่าแม้แต่ทวยเทพอยู่แค่มรรณุตม์ยังโศกเศร้าอาลัยอาวรณ์ต่อการจากไป
ของพระพุทธรเจ้า ในที่นี้ กล่าวถึง "นาคางหยกเนาะ ๆ เป็นหยาดน้ำตาแห่งสวรรค์" และ "เกสร
คอกกรังรวงพริกเป็นสายสหัสธารา" เป็นการเปรียบเทียบที่เน้นให้เห็นภาพพจน์ยิ่งใหญ่ มีดอกขาว
สะพรั่งทั้งต้น ดอกพาดกันร่วงหล่นลงพริกเป็นสายยาว อย่างเดียวกับสายน้ำสายเล็ก ๆ นับจำนวน
พัน ๆ สาย ที่พาดกันรินลงเพื่อสรพระพุทธรเจ้าระจิกจันเร ขณะพระองค์เสด็จเข้าสู่พระปรินิพพาน

จากการสังเกตพบว่า การสร้างภาพทวยการเปรียบเทียบจะแทรกอยู่ในการพรรณนา
ทุกกลวิธี

2. การเรียบเรียงข้อความที่มีเสียงสัมผัส เป็นการนำข้อความที่มีเสียงสระทวิสระทั้งกัน
มาเรียบเรียงโดยให้แต่ละวรรคสัมผัสถึงกัน ดังตอน "เบญจคีรีนคร" ผู้ประพันธ์ได้พรรณนาถึง
ความงดงามตระการตาของทัศนียภาพเบญจคีรีนครตามเป็นไฉนว่า

ขณะพระองค์เสด็จมาไกลเบญจคีรีนครเป็นเวลาจวนสิ้นหัวवार แตกในยามเย็นกำลัง
อ่อนลงสู่สมัยใกล้วิกาล หอแสงแผ่ไปยังสาละเกษตร และฉวเห็นเป็นทางสว่างไป
หัวประเทศสุคตาสภา ดูประหนึ่งมีทิศที่พยับปกแผ่อำนวยสวัสดิ์เบื่องบนมีกลุ่มเมฆเป็นคลื่น
ขอขับสลับกันเป็นหัวมฤต คองแสงแตกจับเป็นสี ระยับระยับแววประหนึ่งเอาทรายทองไป

ไปรยปราย เลื่อนลอยลัว ๆ เรียบ ๆ รวยลงจกรอผ้า

(กามนิค. หน้า 3.)

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง จากภาคสวรรค์ ผู้ประพันธ์พรรณนาถึงความงามวิจิตรของทัศนียภาพ
รอบมหาสระปทุมทิพย์สถานว่า

ณ พื้นฐานกลิ้งอันลาคเอนขึ้นไป เป็นลานหญ้าอันใหญ่กว้างร่มรื่นเขียวระคาคายด้วยไม้ดอก
บางกลู บางระลูกลีวสารพัดพรรณ ชูช่อปทุมชาติเป็นชั้น ๆ สลับสีสดชกชออรชร เสมือน
รัตนกร กองแถมนี้ บรรดาดีหลาประหลาดในมนุษย์โลกทั้งใหญ่น้อย และมาลอยขึ้นไขวามสลอน
ณ ลานนั้นแลสร้าง แสงทวาคความแซนแซนกระคางแห่งคอกไม้คู่ลักษณะที่มนุษย์รูดูเฝงที่ มา
เป็นของออนละมุนแผนสำลันมณีนารถมณีสถ์ สงกลิ่นอบอวลหอมจกยิ่งกว่าความหอมแห่ง
น้ำหอมวิเศษที่บรรจุไว้ในภาชนะแก้วเจียรระโน...

(กามนิค. หน้า 253.)

ข้อความทั้ง 2 ตัวอย่าง คำที่ขีดเส้นใต้ในแต่ละวรรคเป็นคำที่เสียงสัมผัสถึงกัน และทุกวรรค
ยังแทรกพยางค์สัมผัสสระและพยัญชนะ เช่น "หอแสงแสดชานไปยงสำลีเกศกร" "สลับสีสดชกชอ
อรชร" มีคำว่า แสง-ชาน-สำลี-เกศกร สลับ-สี-สด ชก-ชอ-ชร ล้วนเป็นคำสัมผัสอักษร หรือ
"ทองแสงแสดจับเป็นสีระยับระยับแววประหนึ่งเอาทรายทองไปไปรยปราย" ...อบอวลหอมจก
ยิ่งกว่าความหอมแห่งน้ำหอมวิเศษที่บรรจุไว้ในภาชนะแก้วเจียรระโน" เป็นข้อความที่ประจบด้วยคำว่า
ระยับ-ระยับ หราย-ปราย แสง-สี-หราย เป็น-ประ-ไป-ไปรย-ปราย ระ-ยับ-แวว อวล-หวน
บรรจุไว้-เจียรระโน หย-อวล หวล-หอม-แห่ง ล้วนเป็นคำสัมผัสสระและพยัญชนะ

จะเห็นได้ว่าการใช้คำที่มีเสียงสัมผัสกันนี้ ช่วยให้อ่านเขียนชวนอ่านชวนฟัง ตลอดจนก่อให้เกิด
จินตภาพตามทาง ๆ โคจรอย่างแจ่มชัด

จากการสังเกตพบว่า การเรียบเรียงข้อความที่มีเสียงกระทบกระทั่งกันนี้ มักจะใช้ใน
การพรรณนาความงามของธรรมชาติมากกว่าจะพรรณนารายละเอียดอื่น ๆ

ถว้วิธีการพรรณนาลักษณะทาง ๆ ดังกล่าว จะเห็นได้ว่าผู้ประพันธ์มีความปราณีในการใช้คำ
เพื่อแสดงความหมายเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งมีส่วนทำให้เกิดจินตภาพหลายด้าน เช่น

จินตภาพทางด้านการเห็นและสัมผัส ทั้งข้อความที่กล่าวถึงเครื่องแต่งกายของกานินทว่า
 "จึงกานินทบุตรขึ้น ณ สรรพโศการจุฬาลักษณ์ บังเกิดมีสิริราชนพหุหุคควย รัชกณพลวิญญิต มีเชิงชาย
 ระบายวิจิตรรุ่งเรืองระยับตา หอยยอยเป็นระยาระยารอบรอบตัวสีสขขึ้นแจกกลับบัวบาน และออนละมุน
 เป็นอันคี่" ข้อความนี้แนะนำให้เห็นภาพเสื้อยาวแพรพรหมที่กานินท สวมใส่อยู่ว่า ที่เชิงของชายผ้าทำเป็น
 ระบายหอยยอยเป็นสายยาวระยาลงมาอยู่รอบเรือนกาย ทั้งยังทำให้นึกไปว่ายามเมื่อเบื้องกราย
 แต่ละครั้งมีารระบายที่หอยยอยระยาลงเหล่านั้นคงจะพลิกล้วนไวนอย ๆ สะท้อนให้เห็นเป็นเงาวูบวาว ๆ
 กองงามมองยิ่ง หังแพรพรหมที่สวมใส่อยู่นั้นก็ "ออนละมุนเป็นอันคี่" ออนละมุนเป็นคำที่แนะนำให้คิดถึง
 ความนุ่มนวลนิ่มเมื่อสัมผัสแพรพรหมทั้งกล่าว

จินตภาพทางด้านการได้ยิน เช่น ข้อความว่า "ลำน่านอันคักคัสหรงฉายเงาแห่งสถานทาง ๆ
 ลงไป... มีเรือนอยใหญ่คับไม้ถวน... ทรงทหน้าเห็นอยู่ไกล ประชาชนอาบนำอญมาฉาย นาน ๆ ไคย
 เสียงคนพูดทั้งนี้ ๆ คล้ายเสียงนี้" ทั้ง ๆ เป็นคำซ้ำ จึงทำให้คิดถึงการกระทำที่ต่อเนื่อง ในที่นี้แนะ
 ให้คิดถึงเสียงที่ไคยเบา ๆ จนจำแนกไม่ไควว่าเป็นเสียงที่พูดคุยกันถึงเรื่องอะไร ทั้งยังทำให้คิดถึงว่า
 คงเป็นเสียงที่ลอยมาเป็นระยะ ๆ

จินตภาพทางด้านการได้กลิ่น ดังเช่น "ลานหญ้านใหญ่... ระคะคากวียไม้คอก... สงกลิ่น
 อยอวลหอมจกบึงกว่าความหอมแห่งน้ำหอมวิเศษที่บรรจุไว้ในภาชนะแก้วเจียรไน..."
 อยอวลหอม เป็นข้อความที่แนะนำให้คิดถึงกลิ่นหอมของดอกไม้มากมาย ที่ทางที่ส่งกลิ่นหอมลอย
 หวั่วริเวณ

จินตภาพทางความรู้สึกเคลื่อนไหว เช่น "...กลุ่มเมฆเป็นคลื่นรอนรนสลับกัน เป็นทิวแถว
 ทองแสงแดดจับ เป็นสิริระยับระยับแวว ประหนึ่งเอาทรายทองไปโปรยปราย เลือนลอยลิว ๆ เรียบ ๆ
 รายลงจกขอบฟ้า" "โปรยปราย" เป็นคำแนะนำให้เห็นภาพสิ่งที่เป็นเม็ดเล็ก ๆ หรือสิ่งที่มีลักษณะ
 บางเบา ปลิวร่วงทูลเป็นสายยาวกระจายอยู่ทั่วฟ้า ซึ่งในที่นี้แนะนำให้ถึงภาพความงามของกลุ่มเมฆ
 เมื่อทองแสงแดดจับ เป็นประกายระยับระยับงามจับตาจับใจ คล้ายกับเอาเม็ดทรายสีทองมา
 โปรยปรายอยู่ทั่วท้องฟ้า

ส่วนเลือนลอยลิว ๆ เรียบ ๆ รายลงจกขอบฟ้า แนะนำให้เห็นภาพการเคลื่อนไหวของกลุ่มเมฆที่
 เคลื่อนตัวอย่างรวดเร็วมาก (ลิว ๆ) จากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ (เรียบ ๆ) และกระจายหายไปหมด เมื่อ
 ถึงขอบฟ้า

จินตภาพด้านความรู้สึก เช่น ข้อความที่ว่า ชวนา และโค ก็เมื่ออาศัยยตราภครำทำงาน ทางพาทันชุม ๆ เกิดกลับเลหสดานเห็นไร ๆ " ทรากครำ เป็นคำที่แนะให้รู้สึกถึงความยากลำบาก ทาง ๆ นานา ที่กองทนต์ทำงานอย่างหนัก อยู่เป็นเวลานาน นอกจากนั้นข้อความส่วนอื่น แม้ไม่มีคำที่แนะให้เกิดจินตภาพทางด้านความรู้สึก แต่ใจความที่กล่าวโดยรวมยังบอกถึงความรู้สึกทาง ๆ เช่น ข้อความที่พรรณนาถึง... บุญจิตวันครยามเย็น ก็เป็นข้อความแสดงถึงความรู้สึกดีใจ เป็นสุขใจ ที่ได้กลับมาชื่นชมทัศนียภาพเช่นนี้อีกครั้ง หรือในภูมิสุชาวดี ก็ยังบอกถึงความรู้สึกภาคภูมิใจ ที่ได้เห็นแผน อังคางมกระการท่ายิ่ง

ในการพรรณานี้ นอกจากจะใช้กลวิธีต่าง ๆ หลายลักษณะ และเลือกเพิ่มถ้อยคำนำมาใช้อย่างพิถีพิถัน เพื่อช่วยให้อ่านนึกเห็นภาพใคอย่างแจ่มชัดแล้ว ผู้ประพันธ์ยังสร้างประโยคใช้โค สอดคล้องกับเรื่องราวที่เสนออีกด้วย เช่น

การพรรณนาโดยวิธีเสนอภาพก่อนแล้วจึงให้รายละเอียด จะใช้ประโยคนานยาวแบบ ไหวหาร ประเภท รวมเนื้อความ กล่าวคือ เป็นประโยคที่มีใจความย่อย ๆ หลายใจความรวมกัน และแต่ละใจความย่อยมีความสัมพันธ์แก่กัน เมื่อจบประโยคแล้ว จะโคใจความสมบูรณ์ เช่น ประโยคว่า

(1) อันกำแหงเชิงเพ็ญประภากร ทั่วผองกรุงรวมทั้งทวารมณฑลทางเข้านครเสา / มองดูใน
ขณะนั้นเห็นรูปเล่าโคกคึกคักแจ่มจิ่งว่า นิรมิตไร / มีสุ่มพุ่มพุ่มไม คอกกอกกอก โอบอ้อมล้อม
แน่นเป็นชนค / (2)
(3)

หรืออีกประโยคหนึ่ง จากข้อความในตอนเดียวกันนี้ กล่าวไว้ว่า

(1) ถัดไปเป็นทิวเขาสูงตระหง่าน / มีสีในเวลาคะวันยอแสงปานจะฉายเอาไวเพื่อแข่งกับแสงสี
มณีวิเศษ / มีพระยาราชมณฑลวรรม และกองแถวโกเมน แปรรวมกันให้พ่ายแพะนั้น / (2)
(3)

จากตัวอย่างดังกล่าว ข้อความที่มีหมายเลข 1 กำกับอยู่ คือข้อความที่เป็นใจความหลักของประโยค และข้อความที่มีหมายเลข 2 และ 3 กำกับอยู่ เป็นใจความย่อยที่มาขยายใจความหลักของประโยคให้แจ่มชัดยิ่งขึ้น

ส่วนการพรรณนาความโดยวิธี พรรณนารายละเอียดอย่างต่าง ๆ ก่อนแล้วจึงสรุปเป็นภาพจะเลือกใช้ประโยชน์คนตายแบบโวหาร ประเภทจำแนกแล้วสรุปเนื้อความ กล่าวคือ เป็นประโยคที่มีการแยกแยะขอความเป็นส่วน ๆ แล้วจึงสรุปความ เช่น ประโยคที่ว่า

- (1) เห็นคนที่รูปร่างใหญ่โตถูกจำโซ่ตรวนทั้งเท้าและมีมือโซ่ลวไปติดอยู่กับพวงคอเป็นสองเส้น แล้วมีโซ่ลวออกจากพวงคออีกสองเส้นสำหรับพารสองคนถือเอาไว้ (3)
 (2) สีแดงคล่องหอยลงมาถึงอกหมีขนรุงรัง (4) บนศีรษะโรยอัญมณีเหลืองแดง (5) ลักษณะทั้งนี้ เป็นนักโทษประเภทที่ถูกพาตัวไปประหารชีวิต /

ตัวอย่างดังกล่าวขอความที่มีหมายเลข 1 - 4 กำกับไว้ คือใจความย่อย ๆ ที่ให้รายละเอียดต่าง ๆ อันจะนำมาซึ่งข้อสรุปที่อยู่ส่วนท้ายของประโยค ที่มีหมายเลข 5 กำกับอยู่ ซึ่งเป็นข้อสรุปที่เน้นให้เห็นภาพนักโทษประหาร

3. การอธิบาย

การอธิบาย หมายถึง การทำให้บุคคลอื่นเข้าใจในความจริง ความสัมพันธ์หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และปรากฏการณ์ทางสังคม กลวิธีในการอธิบายมีหลายอย่าง เช่น การอธิบายตามลำดับชั้น การใช้ตัวอย่าง การชี้สาเหตุและผลลัพธ์สัมพันธ์กัน การนิยาม การกล่าวซ้ำ ควบคู่คำที่แปลกออกไป และการเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างกัน ผู้ประพันธ์อาจอธิบายด้วยกลวิธีเพียงแบบเดียว หรืออาจใช้กลวิธีต่าง ๆ ในลักษณะผสมผสานกันได้

ในกามนิพนธ์ข้อความหลายตอนเป็นการอธิบายซึ่งประกอบด้วยการบรรยายเรื่องหรือพรรณนาทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้สดับตารู้เข้าใจเรื่องราวที่เล่ามาน้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง เรื่องกามนิพนธ์ใช้วิธีอธิบายอย่างแนบเนียนเหมาะสม อาจแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะกว้าง ๆ คือลักษณะแรกใช้กลวิธีแบบใดแบบหนึ่งเพียงแบบเดียว เช่น อธิบายตามลำดับชั้น การยกตัวอย่าง การชี้สาเหตุและผลลัพธ์สัมพันธ์กัน อีกลักษณะหนึ่งใช้กลวิธีอธิบายหลายแบบผสมผสานกัน เช่น ใช้กลวิธีการให้นิยามผสมกับการยกตัวอย่าง ใช้กลวิธีเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างกัน ผสมกับการยกตัวอย่าง กลวิธีการอธิบายนั้น ๆ กำเนินไปอย่างสอดคล้องกับเนื้อหาของเรื่อง จำแนกได้ดังนี้

3.1 การอธิบายทฤษฎีแบบโคแบบหนึ่งเพียงอย่างเดียว เป็นกลวิธีการอธิบายที่ปรากฏในกามนิทคอนชางมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งตอนที่ว่าด้วย หลักธรรมคำสอนต่าง ๆ

3.1.1 การอธิบายแบบสาเหตุและผลสัมพันธ์กัน เป็นกลวิธีการอธิบายเพื่อทำให้ผู้อ่านเข้าใจเกี่ยวกับ สิ่งของการอธิบายว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร ในกามนิทมีลักษณะภาษาที่แสดงเหตุและผล สอดคล้องกัน โดยกล่าวถึงสาเหตุประการหนึ่ง อาจมีผลเพียงประการหนึ่ง หรือหลายประการก็ได้ หรือหลายสาเหตุอาจส่งผลเพียงหนึ่งประการ หรือหลายประการก็ได้

ตัวอย่างการอธิบายโดยกล่าวถึงสาเหตุไปสู่ผลลัพธ์

ข้อความในบทที่ 34 "นรกนรก" พระพุทธเจ้าอธิบายถึงความโหดร้ายของอภิมุขที่โอกาส เขาเข้าวังพระเจ้าอานนท์ จึงเกิดความซาบซึ้งและขอถือพระพุทธองค์เป็นสรณะว่า

1 | ถึงกระนั้น มนุษย์เกิดมา ได้เห็นพระพุทธเจ้า ยังน้อยคนอยู่แล้ว แต่ที่ โคฟังธรรม ของพระองค์นั้นน้อยกว่า และยิ่งกว่านี้ ผู้เข้าใจในธรรมก็ยิ่งน้อยลงไปอีก / แต่ข้าพเจ้ามาพบ
เราแล้ว ทั้งโคฟังและรับรสพระธรรมนี้ มาเกิดของอุลุมาสบุตรสาว / 2

(กามนิท. หน้า 371.)

ข้อความในตอนที่ 1 แสดงสาเหตุถึง 3 ประการ คือได้เห็นพระพุทธเจ้า โคฟังธรรม และเข้าใจในธรรมของพระพุทธองค์ สาเหตุทั้งสามประการ ส่งผลให้หนึ่งประการ คือพระพุทธองค์ทรงรับอุลุมาสไว้เป็นพระสาวก ดังข้อความในส่วนที่ 2

การอธิบายในตัวอย่างนี้ ใช้ประโยคขนาดยาวแบบโวหาร ลักษณะหวัความ ซึ่งจะย้าใจความสำคัญด้วยการกล่าวหวัความเข้มข้นขึ้นเป็นลำดับจนถึงสูงสุด คือ ได้เห็นพระพุทธเจ้า ยังน้อยคนอยู่แล้ว ผู้ที่โคฟังธรรม...มีน้อยกว่า และ... ผู้เข้าใจในธรรมก็ยิ่งน้อยลงไปอีก ประโยคลักษณะดังกล่าวจึงเหมาะสมที่จะอธิบายเรื่องราวอันมีลักษณะพิเศษจริง ๆ

ตัวอย่างแสดงกลวิธีการอธิบายด้วยการใช้สาเหตุไปสู่ผลลัพธ์ ประเภทกล่าวถึงสาเหตุเพียงหนึ่งประการที่ส่งผลหลายประการ ดังตอนที่ว่าถึงเจ้าเวียงยอนหลังในกามนิทฟังถึงพระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์แสดงแก่เวียงยอนเมื่อโคเข้าพระพุทธเจ้าครั้งแรก ๗ เทวาลัยร้างนอกกรุงโกสัมพีนคร ในบทที่ 36 "พระพุทธและพระภิกษุ" ความว่า

1 พระพุทธเจ้าทรงสาธกเรื่องพระกษณะอวตารจากสวรรค์เสวยชาติเป็นมนุษย์มาด้วยความสวัสดิ-
 แก่โลก ควบความยากแค้นซึ่งบรรพบุรุษเคยมีท่วงเป็นอนุสรณ์สำหรับกระตุ้นใจให้มีความ
 ออกทนความลำบากต่าง ๆ จะโคตงหนาทำความดีนั้น ก็เพื่อพุทธเวไนยบุตรหลานบรรพบุรุษ
 นั้น ๆ ใครรู้สึกรู้สึกความยากแค้นเห็นท่วงแบบพระธรรมอันอุดมสมบูรณ์ภาพ แล้วและจะโคเกิด 2
 ผลอันหริยทานทานความอ่อนแอจากอำนาจกิเลสต่าง ๆ พยายามบากบั่นขยันขันแข็งระหัดระเหิ
 โหระ ให้กับมอกประสพแต่ความเย็นใจ คือพระนิพพาน ควบวิโมกษธรรม

(กามนิต. หน้า 397.)

ตัวอย่างนี้อธิบายถึงสาเหตุประการเดียวคือ พระพุทธเจ้ายกตัวอย่างการเสียสละของ
 พระกษณะ เมื่อเสวยชาติเป็นมนุษย์ ถึงข้อความตอนที่ 1 เหตุจึงกล่าวถึงผลถึง 3 ประการคือ
 ประการแรก สาธกนำไปเป็นแนวทางเพียรทำความดีเนื่องด้วยพระกษณะ ประการที่ 2 เกิดกำลัง
 อินทรีย์แก่กล้าในการกำจัดกิเลส และประการที่ 3 หลุดพ้นจากทุกข์ และเข้าสู่พระนิพพานในที่สุด
 ถึงข้อความตอน 2

ตัวอย่างการอธิบายชี้ให้เห็นว่าเหตุประการหนึ่งซึ่งส่งผลเพียงประการหนึ่ง คัมภีร์ที่ 19
 "พระศาสดา" พระพุทธเจ้าอธิบายถึงการหลุดพ้นว่า

อันภิกษุ ผู้พ้นจากความเกาะเกี่ยวยึดถือทั้งในอารมณ์ใด ๆ แล้ว ยังยังเกิดญาณ
 ความรู้แจ้งญาณในจิตอันสงบแจ่มใสปราศจากอวิชชาความมืดมน ว่าวิมุตติความหลุดพ้น
 บัดนี้เป็นผลประจักษ์แล้ว นั่นคือ ความเกิดเป็นครั้งสุดท้าย สิ้นความเกิดใหม่ในภพโน้นแล้ว 2

(กามนิต. หน้า 217.)

ตัวอย่างนี้จะกล่าวถึงสาเหตุประการเดียวคือ ถ้าใครพ้นจากความเกาะเกี่ยวยึดถือทั้งใน
 ในอารมณ์ใด ๆ ใด ถึงข้อความที่ 1 ส่งผลเพียงประการเดียวเช่นกัน คือการไม่กลับมาเกิดอีก
 ถึงรายละเอียดในตอนที่ 2

ตัวอย่างทั้ง 3 นี้ เป็นการอธิบายโดยแสดงสาเหตุไปสู่ผลลัพธ์ ตัวอย่างต่อไปจะเป็นภาษ กล่าว
 จากผลลัพธ์ไปหาสาเหตุ ถึงข้อความในบทที่ 35 "การบูชาอันบริสุทธิ์" พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับพระสาวก
 ที่เฝ้ารับพระพุทธโอวาทที่ลานกว้างบริเวณเขาล้อมบารุงนอกกรุงโกธัมปาวา

ทุกอนิกะทั้งหลาย...สิ่งที่เราทลาคโคเห็นแจ้งแล้ว แต่มิได้แสดงแก่ท่านยังมีมากกว่าที่
 1 | โคแสดงแล้ว...เป็นไฉนเราจึงไม่แสดงให้ฟังทั้งหมด ก็เพราะไม่เป็นสาระประโยชน์เพื่อ
 ความหลุดพ้น ไม่เป็นเบื่องทนของพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อน่ายในโลภีย ไม่เป็น
 ไปเพื่อความจิกจางรักใคร่ยินดี ไม่เป็นไปเพื่อความสิ้นเต็มที่ และในที่สุดก็ไม่เป็นไปเพื่อ
 นิพพาน

(กามนิต. หน้า 38.)

ตัวอย่างนี้กล่าวถึงผลลัพธ์ไว้มาก่อนคือ การที่พระพุทธเจ้าไม่นำเอาสิ่งที่เห็นแจ้งแล้วทั้งหมดมา
 อธิบายให้พระสาวกฟัง ดังข้อความตอน 1 ซึ่งผลลัพธ์ดังกล่าวเกิดขึ้นจากสาเหตุหลายประการ
 ควบกันกล่าวคือ สิ่งที่ไม่นำมาเล่าให้ฟังนั้นไม่ทำให้หลุดพ้น ไม่เป็นพรหมจรรย์ ไม่ทำให้เบื่อน่ายในโลภีย
 ไม่ทำให้จิกจางรักใคร่ยินดี ไม่ทำให้สิ้นศรัทธาอยู่เสมอ และไม่ทำให้ถึงซึ่งพระนิพพาน ซึ่งรายละเอียด
 ต่าง ๆ จะอยู่ในข้อความตอน 2

การอธิบายแบบสาเหตุและผลลัพธ์สัมพันธ์กันนี้ มักใช้ประกอบการเล่าเรื่อง ซึ่งผู้เล่าจะให้
 รายละเอียดบางอย่างโดยเจตนาเพื่อโน้มน้าวใจให้ผู้ฟัง เห็นคล้อยตามด้วยการแสดงเหตุผลอย่าง
 ชัดเจน โดยบอกถึงประโยชน์ หรือผลดีที่จะได้รับเมื่อผู้ฟังประพฤติหรือปฏิบัติตามคำของผู้เล่า

3.1.2 การอธิบายแบบใช้ตัวอย่าง เป็นการชี้แจงรายละเอียดบางประการ
 ให้เข้าใจง่ายขึ้นด้วยการยกตัวอย่าง ซึ่งก็เป็นอีกกลวิธีหนึ่งที่ปรากฏบ่อยโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อ
 ตัวละครอธิบายถึงสาระความรู้อย่าง อัมมิโชหลักธรรมคำสอน เช่น บทที่ 14 "ผู้เป็นสามี" นิกาย
 ของกามนิกได้อธิบายถึงลักษณะภักยามีของหญิงที่เลือกไว้เป็นภริยาที่สองของกามนิกว่า

1 | บัดนี้พอนึกหาผู้หญิงไว้ใครคนหนึ่งแล้ว ก็ว่าจะไม่ใช่เป็นคนอยู่ในตระกูลมั่งมีอะไรนัก...แต่
 ก็มีลักษณะภักยามีอื่น ๆ มาขอรับ คือมีสละคืออภัยโทษไปทางขวา ฝ่ามือปาเท้ามีลายดอกแก้ว
 ลายโกศ และมีไผ่เป็นรูปกงจักร เส้นผมละเอียดคดตรง เว้นเสียแต่ที่ท่อนคอหนีบไปทางขวา
 2 | เสียสองปอย หญิงลักษณะอย่างนี้ปรากฏบอกว่าจะมีลูกเป็นชายที่แก่กล้าสามารถถึงหาคน

(กามนิต. หน้า 155.)

การอธิบายในตัวอย่างนี้ จะวางประโยคใจความสำคัญไว้ก่อนคือ "พ่อนักหาญหญิงไว้โคนหนึ่งแล้ว"
คือข้อความส่วนที่ 1 ต่อมาจึงขยายประโยคใจความสำคัญให้ชัดเจนตามประโยคขนาดยาวลักษณะ
ขนานความ "ถึงว่าจะไม่ใช่เป็นคนอยู่ในตระกูลมั่งมี แต่ก็มีลักษณะก๊อปปี้กัน ๆ" ทั้งข้อความตอนที่ 2
จากนั้นจึงชี้ให้เห็นลักษณะก๊อปปี้ของหญิงนั้น ทั้งข้อความในส่วนที่ 3 โดยใช้ประโยคขนาดยาวแบบ
โวหาร ลักษณะ จำแนกแล้วสรุป

การวางประโยคใจความสำคัญไว้ก่อน แล้วจึงอธิบายรายละเอียดด้วยการยกตัวอย่าง เป็น
การอธิบายที่ตรงไปตรงมา ทำให้เข้าใจเรื่องราวได้ชัดเจน และรวดเร็วอีกด้วย

การอธิบายแบบยกตัวอย่างอีกตอนหนึ่งจากบทที่ 17 "สู่ความเป็นผู้ละบานเรือน" กามนิค
เล่าให้พระพุทธรเจ้าฟังถึงความคิดใคร่ครวญที่เกิดขึ้น ก่อนตัดสินใจออกแสวงบุญว่า

ครั้นมาในปัจจุบันนี้ อะไรบ้างที่ข้าพเจ้าไม่มี บุตรภริยาเอย ช่างม้าวัวควายเอย ข้าทาส
บริวาร แก้วแหวนเงินทอง สวนสำหรับเที่ยวเล่น บ้านคงามมโหฬารซึ่งใครเห็นก็อิจฉา
อยากได้เอย สิ่งเหล่านี้ ข้าพเจ้ามีอยู่บริบูรณ์แล้ว แท้จริงข้าพเจ้าเป็นข้าพเจ้าอยู่ที่ไหน

(กามนิค. หน้า 193.)

การอธิบายในตัวอย่างนี้ วางใจความสำคัญที่สุดไว้ก่อน คือข้อความส่วนที่ 1 ต่อมาจึง
ขยายข้อความตามประโยคจำแนกแล้วสรุป ทั้งข้อความหมายเลข 2 ซึ่งรายละเอียดในประโยค
จำแนกแล้วสรุปเป็นตัวอย่างที่ขยายข้อความสำคัญที่วางไว้ในตอนต้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

การอธิบายแบบยกตัวอย่าง โดยการวางประโยคใจความสำคัญไว้ก่อนแล้วจึงขยายความ
ตามประโยคจำแนกแล้วสรุป นั้นเหมาะสมอย่างยิ่งในการอธิบายความ เพราะผู้รับสารสามารถติดตาม
เรื่องราวได้โดยไม่สับสน กล่าวคือ มีข้อความสำคัญของการอธิบายวางไว้ก่อน แล้วจึงตามด้วย
ตัวอย่างชี้ให้เห็นจริง และมีการสรุปความย่อไว้ในตอนท้าย

การอธิบายด้วยกลวิธีแบบใดแบบหนึ่งเพียงแบบเดียว นอกจากจะใช้แบบซ้ำๆ เดิมๆ และผลลัพธ์
สัมพันธ์กัน และการยกตัวอย่าง ซึ่งเหมาะสมกว่าวิธีอื่น ๆ แล้ว ยังมีการอธิบายแบบตามลำดับขั้นและ
การกล่าวซ้ำด้วยถ้อยคำที่แปลกออกไป แม้จะปรากฏไม่บ่อยนัก แต่ก็เป็กลวิธีในการอธิบายที่น่าสนใจ
จึงจะกล่าวตามลำดับ

3.1.3 กลวิธีการอธิบายตามลำดับชั้น เป็นการให้รายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการ หรือกรรมวิธี โดยชี้แจงขั้นตอนเป็นระยะ ๆ เช่น บทที่ 9 "ไถ่ลาวโจร" กามนิกเล่าให้พระพุทของค์ฟังถึง พิณูชาพระแม่เจ้ากาสิ ขององคุลิมาลมาโจร และพรรคพวกไว้ว่า

1 | ตกถึงแรมสิบห้าค่ำ เป็นคืนสมโภชบูชาพระแม่เจ้ากาสิ มีพิธีแสนน่าเกลียดน่ากลัว ไม่ใช่
จะฆ่าแค่โคและแพะสี่ตัว แม้จำนวนไม่ถ้วนเอาบูชาเทวรูป ยังฆ่าสัตว์ที่จับมาได้บูชาด้วย
อีกด้วย เอาตัวผู้จะถูกฆาตกรรมบนแท่นบูชา แล้วแหะเส้นโลหิตให้โลหิตพุ่งไปเข้าปากเทวรูป
ร่างรายนาเกลียดน่ากลัว มีหัวกระโหลกคนเป็นลังจาลสองคอ / ถัดจากนั้นก็มีการรำเรง | 2
ร้องรำทำเพลงอย่างอลาหมกนาศดิ์ | 3

(กามนิก. หน้า 95.)

เมื่อกามนิกเล่าถึงพิธีบูชาพระแม่เจ้ากาสิ ก็อธิบายวิธีการตามลำดับชั้น เริ่มด้วยการกล่าวถึงบุญบูชาผู้ก่อนในข้อความส่วนที่ 1 แล้วกล่าวถึงการบูชาผู้แต่ละตอนไปตามลำดับดังในข้อความส่วนที่ 2 และส่วนที่ 3

เมื่อเล่าถึงพิธีบูชาผู้อันแสนน่าเกลียดน่ากลัวนี้ ผู้ประพันธ์ข้อความนาชนพองสยองเกล้าของพิธีกรรมควยการไซ่ประโยชน์คนตายแบบโหดร้ายลักษณะหวิความ คือ "พิธีแสนน่าเกลียดน่ากลัวไม่ใช่จะฆ่าแค่โคและแพะสี่ตัว แม้จำนวนไม่ถ้วนเอาบูชาเทวรูป ยังฆ่าสัตว์ที่จับมาได้บูชาด้วยอีกด้วย" ประโยคดังกล่าวใช้สันฐานคำว่า "ไม่ใช่...ยัง...อีกด้วย" เพื่อแสดงความหมายครอบคลุมและมีลักษณะหวิความเพื่อทำให้เห็นถึงความน่าเกลียดน่ากลัวของพิธีบูชานี้ด้วย

การอธิบายตามลำดับชั้นที่น่าสนใจอีกตอนคือ บทที่ 13 "เพ็ญบุญ" กามนิกเล่าให้คำฟังถึงการเล่นที่กำลังนิมอยู่ในสมัยนั้นว่า

...นิมแนะนำให้เล่นกีฬาสามน้ำ คือผู้เล่นเอาไม้ข้างไสน้ำ, หนรคกัน, ถ้าใครเป็ยนน้ำมากกว่าเพื่อน เป็นคนแพ้, เป็นการเล่นที่สนุกมาก แต่ใกล้เคียงแนะนำให้เล่นกระทุ่ม เป็นการเล่นที่เขากำลังนิมอยู่เหมือนกัน คือผู้เล่นในชั้นบนแบ่งกันเป็นสองพวก, เอาถังกะทุ่มที่มีคอกระดี่เหลืองอร่ามทั้งทองเป็นอาวุธต่อสู้กัน, ถ้างาญักถูกกระทุ่มตอกกระทุ่มติดตัวมากจนเหลืองพร่าไป ก็ถูกตัดสินเป็นฝ่ายแพ้ /

(กามนิก. หน้า 147.)

การอธิบายตามลำดับชั้นในตัวอย่างนี้แทรกอยู่กับพหุพจน์ระหว่างกามนิตกับนิคา ซึ่งกล่าวถึงการเล่นไว 2 อย่าง คือ กีฬาสำคน้ำ และกระห่ม การเล่นทั้ง 2 อย่างนี้ ใช้กลวิธีอธิบายอย่างเดียวกัน คือ กล่าวถึงวิธีการเล่นก่อน แล้วจึงพูดถึงการตัดสินแพ้ชนะ เมื่อกล่าวถึงวิธีการเล่นก็จะแจกแจงรายละเอียดเป็นลำดับไป เช่น การเล่นสำคน้ำจะตั้งแต เอาไม้วางใส่บ่า เมื่อเสร็จแล้วจึงพนรทกัน จบลงด้วยการตัดสินแพ้ชนะ ทั้งขั้นตอน 1, 2 และ 3

ส่วนการเล่นกระห่มก็อธิบายไปเป็นลำดับคือ 1 ตามควย 2 และจบลงด้วย 3

จากการอธิบายในตัวอย่างนี้ ทำให้เห็นว่าวิธีการเล่นดังกล่าวเป็นไปอย่างเรียบง่าย อุปกรณ์ที่ใช้ก็หาได้ไม่ยากนัก ขั้นตอนการเล่นก็ไม่สลับซับซ้อน ผู้เล่นจึงน่าจะสนุกได้โดยง่าย นอกจากนั้นการเล่นทั้งสองอย่างยังแสดงให้เห็นถึงอุปนิสัยใจคอของผู้เล่นว่าคงเป็นคนที่สุภาพอ่อนโยน แยกแยะควยลักษณะของชายชาตรี กล่าวคือ ยังเลือกเล่นกีฬาที่เป็นการแข่งขันต่อสู้ แม้จะเป็นเพียงการต่อสู้ควยกับกระห่มที่มีคอกสีเหลืองพรวอันสวยงามก็ตาม

กลวิธีอธิบายตามลำดับชั้นจะแทรกอยู่ในพหุพจน์ของตัวละคร ซึ่งช่วยให้ผู้สนทนาติดตามเรื่องราวได้เป็นลำดับไม่สับสน ทำให้เข้าใจเรื่องราวได้ง่าย ช่วยให้การสนทนามีรสชาติยิ่งขึ้น

3.1.4 การอธิบายโดยกล่าวซ้ำควยตอบคำที่แปลออกไป เป็นการอธิบายถึงสิ่งหนึ่ง แล้วกล่าวซ้ำอีกครั้งควยตอบคำที่แตกทางกันออกไป เช่น บทที่ 44 "พินัยกรรมวาลสิฏฐี" วาลสิฏฐีก็อธิบาย

พรหมโลกนี้ กำลังจะสิ้นไปเชือกเห็นอยู่ แต่มิแห่งหนึ่ง ไม่มีความสิ้นไป ไม่มีเบื้องตน และเชือก ซึ่งพระบรมศาสดาเคยตรัสว่ามีอายชนะ (ตน) อันหนึ่ง ไม่ใช่ กิน น้ำ ไฟ ลม ไม่ใช่ชนชรรณมีอารมณ์ ไม่ใช่โลกนี้ โลกหน้า ไม่ทั้งอยู่ในทิศไหน ท้ายไร ไม่ใช่ เมืองแก้ววิเศษรุ่งเรืองไพศาล ไม่ใช่ ที่ไป ที่มา ที่เคลื่อน ที่หยุด ไม่มีที่ยึดเกาะเกี่ยว ไม่มีเกิด ไม่มีตาย แต่เป็นที่สุดแห่งทุกข เรียกว่า พระนิพพาน เป็นของลึกซึ้ง นึกเห็นเองควยยาก นึกตามควยยาก คาคะเนเอาไม่ไ้ เป็นของประณีตละเอียดอ่อน เพราะระงับสังขารทั้งปวง เพราะสลัดคณิกเลสทั้งปวง เพราะสิ้นความส่ายยาก จึงเป็นที่สงบเยือกเย็น เป็นที่เกษมสันติ มัชฌิมาทั้งทราวยได้เอง/

การอธิบายในตัวอย่างนี้ ปรากฏร่วมกับทศนพาระหว่างวาสิฏฐีกับกนิท ซึ่งวาสิฏฐีกล่าวแก่กนิทว่า "พรหมโลกนี้ กำลังจะสิ้นไปเชอ็กเห็นอยู่" จากนั้นวาสิฏฐีจึงอธิบายถึง พระนิพพาน ทั้งข้อความส่วนที่ 1 แล้ววาสิฏฐีจึงกล่าวเรื่องพระนิพพานซ้ำอีกครั้งด้วยถ้อยคำที่แปลออกไปในข้อความส่วนที่ 2

ถ้อยคำภาษาที่ใช้อธิบายถึง พระนิพพานในส่วนที่ 1 และส่วนที่ 2 มีลักษณะแตกต่างกันมาก กล่าวคือ

ส่วนแรกใช้ภาษาลักษณะปฏิเสธ เช่น ไม่มีความสิ้นไป ไม่มีเบื้องตนและเชตส ไม่ใช่ดิน น้ำ ไฟ ลม แต่ภาษาในส่วนที่สองมีลักษณะตอบรับว่าพระนิพพานเป็นอย่างไร เช่น เป็นของดี ซึ่งเป็นของปราณี ละเอียดอ่อน เป็นที่รัก เป็นสนิท

การใช้ภาษาในตัวอย่างนี้ จึงมีลักษณะขนานความระหว่างการปฏิเสธและตอบรับ ทั้งยังวางน้ำหนักของความใคอย่างสมดุล กล่าวคือ ใช้ประโยคจำแนกแล้วสรุป ทั้งในข้อความส่วนที่ 1 และ 2 ข้อความในส่วนที่ 1 จะให้รายละเอียดต่าง ๆ แล้วจึงโยงไปหาสรุปว่า ทั้งสิ้นทั้งปวงที่กล่าวแล้วเรียกว่า "พระนิพพาน" ข้อความส่วนที่ 2 จะให้รายละเอียดเพื่อขยายสิ่งที่เรียกว่า "พระนิพพาน" ให้แจ่มชัดยิ่งขึ้น แล้วจึงนำไปสู่สรุปว่าพระนิพพานนี้ "นัตติทังทราหิโคเอง"

การอธิบายด้วยการกล่าวซ้ำด้วยถ้อยคำที่แปลออกไป ดังในตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ประพันธ์เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการใช้ภาษาเป็นอย่างดี จึงนำภาษามาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการให้ตอบคำตอบรับ และปฏิเสธเข้าคู่ขนานกัน การใช้ประโยคจำแนกแล้วสรุป และการวางฐานน้ำหนักของเนื้อหาอย่างสมดุล กลวิธีดังกล่าวช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวที่อธิบายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

3.2 การอธิบายด้วยกลวิธีหลายลักษณะผสมผสานกัน เป็นการอธิบายเรื่องหนึ่งเรื่องใดเพียงเรื่องเดียว แต่ใช้กลวิธีเสนอเรื่องตั้งแต่ 2 แบบขึ้นไป การใช้กลวิธีอธิบายแบบใดผสมผสานกับแบบใดนั้น ขึ้นอยู่กับเนื้อหาของ การอธิบาย เช่น เมื่อต้องการอธิบายเกี่ยวกับหลักธรรม คำสอนที่เข้าใจยากให้เข้าใจง่ายขึ้น จะใช้กลวิธีอธิบายหลายลักษณะ ดังนี้

3.2.1 การอธิบายแบบเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างกัน ผสมผสานกับการอธิบายตามลำดับขั้น

การเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างกันนี้ จะเป็นการอธิบายถึงสิ่งที่แปลกใหม่ หรือ
ยังไม่มีใครรู้จักกันเคยมาก่อน ขณะอธิบายจึงพยายามหาสิ่งที่มีพื้นฐานเคย หรือรู้จักแล้วมาเทียบเคียง
เพื่อให้เห็นว่าสิ่งใหม่ที่กำลังอธิบายให้เข้าใจนั้น มีอะไรที่คล้ายคลึงกันบ้าง ดังตัวอย่างในบทที่ 9
"พระศาสดา" ผู้ประพันธ์อธิบายถึงวิธีการแสดงพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าไว้ว่า

เมื่อพระศาสดา มีพระพุทธรูปทรงพระอริยสัจเป็นเบื้องต้น ปาณาไต่ประเด็นฐานหลักศิลา
ชั้นสี่มุมควายประการทั้งแล้ว / ก็ทรงยกพระธรรมทั้งมวลขึ้นทั้งประกอบ โดยอธิบายให้เป็น
กิ่งเรือนยอด สำหรับเป็นที่อาศัยแห่งดวงจิตผู้สาวก / ทรงจำแนกแยกวรรคออกเป็นตอน
เนื้อความ แล้วทรงชี้แจงกำกับการไป เสมือนทั้งบุคคลที่แต่งศิลาออกเป็นชั้น ๆ แล้ว
และชักเกล้านั้น / ทรงเชื่อมตอนเนื้อความท่อนเนื้อความ เสมือนบุคคลไต่ลัดขึ้นบนแท่งศิลา
เหล่านั้น ยงจักษุจเป็นรากไทรกับตนเองแนบหนา มีสัมพันธ์เนื่องถึงกันตลอดไว้เบรียว /
ทรงนำหลักความเห็นแจ้งว่า สิ่งทั้งปวงย่อมแปรปรวนเขาประกอบกับหลักความเห็นแจ้งว่า
สิ่งทั้งปวงเป็นทุกข์แล้ว ⁵ เชื่อมหลักทั้งสองนี้เป็นกิ่งชุมพवार ควบเครื่องประสาน คือมนสิการ
อันแนบแน่นทว่า สภาวธรรมทั้งปวงล้วนเป็นอนัตตาเลือกเอาไม่ไ้ / ทรงนำสาวกเข้าสู่ทวาร
อันมั่นคงนี้ คราวละชั้นเป็นลำดับไป แล้วยอนลงยอนขึ้นหลายครั้งหลายครา โดยชนันโค
อันสร้างไว้มั่นคงแล้ว คือปัจจุสมุปบาท / ⁷ หลักธรรมอันมีเหตุผลอาศัยกันเองเกิดขึ้นเป็นชั้น ๆ
สืบเนื่องถึงลูกโซ่ ซึ่งมั่นคงเต็มที่อยู่ไป /

(กามนิต. หน้า 215.)

ตัวอย่างนี้ แบ่งเนื้อหาธรรมที่สอนออกเป็นส่วน ๆ แล้วจึงอธิบายธรรมแต่ละส่วนด้วย
การเปรียบเทียบสิ่งที่เป็นรูปธรรม เพื่อให้พระสาวกเข้าใจได้ง่ายขึ้น จะเห็นได้จากข้อความที่
ชี้ให้เห็นได้ เช่น เปรียบหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์เป็นเรือนยอด ในข้อความที่ 2 อริยสัจ
เป็นกิ่งเสาหลักสี่มุมของเรือนยอด คือข้อความที่ 1 ไตรลักษณ์เปรียบเหมือนชุมพवारของเรือนยอด
ไ้แก่ข้อความที่ 3 ปัจจุสมุปบาทเปรียบไ้กับ ชันโคเรือนยอด ดังข้อความที่ 6 เป็นต้น

วิธีการสอนจะอธิบายไปตามลำดับจากง่ายไปสู่ยากขึ้น โดยเริ่มชี้แจงตั้งแต่เรื่องอริยสัจ
อันเป็นความจริงพื้นฐาน 4 ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งเปรียบเคียงเสาสี่มุมที่จะทำให

เรือนยอดมันคงแข็งแรง ต่อมาจึงอธิบายถึงไทรลักษณ์อันประกอบด้วย อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของพุทธศาสนา โดยชี้แจงให้เราใจในความจริงว่า สรรพสิ่งในโลกล้วนเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปในที่สุด ไทรลักษณ์จึงเปรียบเหมือนประตูที่ก้าวเข้าสู่เรือนยอดมันคง ลำดับสุดท้ายพระโคตมพุทธเจ้าทรงนำถึงเรื่องปัจจุสมุปบาท ไคณท รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันเป็นอาการของสิ่งต่าง ๆ ที่อาศัยสิ่งหนึ่งปรุงอีกสิ่งหนึ่งขึ้นมา แล้วอาศัยสิ่งนั้นปรุงอีกสิ่งหนึ่งขึ้น อริยสัจสี่ ไทรลักษณ์ และปัจจุสมุปบาท จึงเป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งที่จะพาพระสาวกก้าวเข้าถึงพระนิพพานเช่นเดียวกับเสาประตูและบันได เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของการปลูกเรือน

3.2.2 การอธิบายแบบสืบสาเหตุและผลลัพธ์สัมพันธ์กัน สมกับการอธิบาย

แบบเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างกัน

ตัวอย่างการอธิบายด้วยกลวิธีดังกล่าว จากข้อความในบทที่ 36 "พระพุทธและพระภิกษุ"
ว่าปฏิริยัคค่ออธิบายเกี่ยวกับพระนิพพานตามที่โคฟังจากพระพุทธเจ้ามาเล่าในกามนิกฟังว่า

พระพุทธเจ้า ทรงชี้แจงทางมรรคทุกขจากสังสารวัฏด้วยวิธีกำจัดภาพ คือความเกิด กำจัด
1 ความคืนรนแล้อยาก และความหลงผิดในมายา ให้สิ้นแล้วกับบรรลุความคัมภยขาง คือ
พระนิพพาน เป็นคำชี้แจงอันอัศจรรย์ นิพพานเปรียบเหมือนเป็นการโคตเดียว อยู่ท่ามกลาง
มหาสมุทรอันเถือกรอน ด้วยความเกิดมา มีหนามาแห่งศิลา ชายเกาะนี้ คือมฤตยูฆัคคาสก
ไม่เือกเือกไหว กลับกระจายที่ฟองคลื่นสู่ทะเลหลวงสงสารวัฏทวนเคียวในมหาสมุทรนี้มีเรือ คือ
พระธรรม แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า แลนตักไปสู่เกาะนั้นโดยปลอดค่อนทราย แดคองผ่านรสุม
คือกัณฑา มานะทิฐิ และที่ทรงกล่าวถึงสถานบรมสุขนั้น มิใช่คริสตามปรมปราหรือจากกัณ
รอยกร องตามความนึก ความฝันของตน แพรทรงแสดงตามที่โคทรงประสบศรีสุมาแล้วด้วย
พระองค์เอง

(กามนิก. หน้า 401.)

ข้อความตอนที่ 1 เป็นการอธิบายแบบชี้สาเหตุและผลลัพธ์สัมพันธ์กัน โดยกล่าวถึงสาเหตุไว้ก่อน ได้แก่ "การกำจักภพให้สิ้น" ผลลัพธ์ที่ตามมาคือ "โคเชาสุพระนิพพาน" และเพื่อให้เข้าใจเรื่อง "พระนิพพาน" อันเป็นสาระสำคัญของข้อความตอน 1 ให้แจ่มแจ้ง ผู้ประพันธ์จึงอธิบายถึงพระนิพพานควบคู่วิธีเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างกัน ดังข้อความตอน 2 ซึ่งเปรียบเทียบพระนิพพาน เป็นเหมือนเกาะโคคเคียวอยู่กลางมหาสมุทร พระธรรมเปรียบดังเรือที่จะพาไปยังเกาะโคคเคียวกลางมหาสมุทร และกำหนดมานะหิริเปรียบเทียบโคกขัณณมรสุมที่จะทำให้เรืออัปปาง

การอธิบายแบบชี้สาเหตุและผลลัพธ์สัมพันธ์กัน สอดคล้องกับการอธิบายแบบเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างกัน ในตัวอย่างนี้ชัดเจนดีมาก เนื่องจากสิ่งที่น่ามาเปรียบเทียบ เช่น เกาะโคคเคียวกลางมหาสมุทร เรือและลมมรสุม ล้วนเป็นรูปธรรมที่คนรู้จักคุ้นเคยกันอยู่แล้ว การโยงสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น พระนิพพาน พระธรรมคำสอน และกำหนดมานะหิริ ไปหาสิ่งที่เป็นรูปธรรมซึ่งเคยมีประสบการณ์มาก่อน ช่วยให้ผู้รับสารสามารถเข้าใจเรื่องราวที่ยากนั้นได้ง่ายขึ้น และแจ่มแจ้งในที่สุด

3.2.3 การอธิบายแบบนิยามผสมผสานกับการยกตัวอย่าง

การนิยาม เป็นการกำหนดความหมายของสิ่งที่ต้องการอธิบาย เพื่อจะได้เข้าใจตรงกัน ภาษาที่ใช้นิยามมักจะสั้น ๆ กระชับรัดกุม ซึ่งอาจทำให้ผู้รับสารเข้าใจความหมายได้ไม่ชัดเจน ฉะนั้นในบางครั้งการนิยามจึงจำเป็นต้องใส่รายละเอียดเพิ่มขึ้น เช่น บทที่ 10 "รหัสยลัทธิ" กามนิคเล่าถึงพระสุตรอันเป็นลัทธิความเชื่อของมหาโจร เช่น องค์อุมาล และพรรคพวกว่า

พระสุตรมีความดังนี้ ดูเจ้าคิดถึงเหาะควายถา หามิได้ ไม่แนก เพราะคัมภีร์ และเพราะตำนาน อธิษาส คำอรรถข้างตน วาชรพญูรรถถาจชายแก้ว คำว่า เหาะนั่นคือ หัณฑ์ เพราะว่าในพระสุตรก่อนนั้น หัณฑ์ซึ่งกล่าวถึงมักกล่าวกันว่า เป็นของพระเจ้าแผ่นดิน หรือเจาหน้าที่กำหนดไว้เพื่อให้แก่โจร เป็นทนาย ทักแซนชาและจุก เอาลงหมอนำเคือก เอาน้ำมันยางเคือกครากคอก ปากมังกรเห็นจะเอาอะไรบักไฟปากอา ทอกเลียบ รังแซนชาในคราก ฯลฯ เพราะฉะนั้น จึงเป็นการสมควรพอที่ผู้เป็นโจรจะทงหลบหลีกอย่าให้เขาจับได้ ถ้าถูกจับได้ฉันใด จะพยายามหาทางหนี

(กามนิค. หน้า 101.)

วาทะที่ให้นิยามว่า เทวะ นั้นคือ ทิณท์ ทั้งข้อความที่ 1 จากนั้นจึงอธิบายความเป็นมาของทัฬหะการยกตัวอย่างแสดงให้เห็นจริงในข้อความตอน 2

การลงโทษด้วยวิธีการโศรยาหารจนกระทั่งกล่าว สร้างความน่าประหลาดหรือพิสดารให้แก่วกโจรเป็นอย่างมาก ดังนั้นเมื่อถูกจับได้พวกโจรจึงพยายามหาวิถีทางที่จะหนีไปให้พ้น

3.2.4 การอธิบายแบบสืบสาเหตุและผลลัพธ์สัมพันธ์กัน ไขรวมกับการอธิบายแบบกล่าวซ้ำด้วยถ้อยคำที่เปลือกออกไป ดังตัวอย่างในบทที่ 44 "พินัยกรรมวาสิฏฐี" พระพุทธเจ้าอธิบายให้วาสิฏฐีฟังถึงเรื่องคุณสมบัติของผู้ที่จะเข้าสู่พระปริณิพพานว่า

1 | ก็แล้ว เมื่อไม่เกาะเกี่ยวในสิ่งใด ปราศจากความพัวพันในสิ่งใด ๆ มีสติรู้ตัวอยู่เสมอ
| 2 | ว่ามีแถมโนชายุ นั้นเป็นเพียงเป็นคู่สำหรับญาณคือ ความรู้อันแจ่มใส และสำหรับสติโดยเฉพาะ
| | หังไม่อาศัยเกาะเกี่ยวอะไร ๆ ในภพเลย / ทั้งนี้ท่านก็จะขึ้นไปสู่ที่อันเป็นแดนสถานทีอย่าง
| | ตถาคตใด /

(กามนิต. หน้า 493.)

ข้อความตอน 1 เป็นการอธิบายจากสาเหตุไปสู่ผลลัพธ์ โดยกล่าวถึงสาเหตุไว้ก่อน คือ การไม่เกี่ยวข้องของภวังคจิต และเป็นผู้มีสติรู้ตัวอยู่เสมอ ผลลัพธ์ที่ได้ออกมาเป็นคือโคเข้าสู่พระนิพพาน ทั้งข้อความในตอน 2

ข้อความตอน 1 ที่กล่าวว่า "ไม่เกาะเกี่ยวในสิ่งใดและปราศจากความพัวพันในสิ่งใด ๆ" เป็นการอธิบายแบบการกล่าวซ้ำด้วยถ้อยคำที่เปลือกออกไป เนื่องจากข้อความทั้งสองแสดงความหมายอย่างเดียวกัน

การอธิบายแบบสืบสาเหตุและผลลัพธ์สัมพันธ์กันโดยแทรกการอธิบายแบบการกล่าวซ้ำด้วยถ้อยคำที่เปลือกออกไป เป็นกลวิธีการอธิบายที่ของการทำให้เห็นความสำคัญของรายละเอียดบางประการที่เสนอไว้แล้ว เพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจได้ยิ่งขึ้น กลวิธีดังกล่าวจึงเหมาะจะใช้อธิบายเรื่องราวที่เป็นข้อคิดทาง ๆ

กลวิธีการอธิบายแบบผสมผสานที่กล่าวมาและนั่นคือการเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างกัน ไขรวมกับการอธิบายตามลำดับชั้น การเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างกัน ไขรวมกับการสืบสาเหตุและผลลัพธ์สัมพันธ์กัน การอธิบายแบบให้นิยามผสมผสานกับการยกตัวอย่าง

ตลอดจนการอธิบายแบบชีสาเหตุและผลสัมพันธ์กัน อธิบายรวมกับการกล่าวซ้ำด้วยคำที่แปลก
ออกไป กลวิธีทั้งกล่าวล้วนใช้อธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอน ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม
เข้าใจยากให้เข้าใจง่ายขึ้นด้วยการเปรียบเทียบให้ความเหมือนและความต่างจากสิ่งที่เป็นรูปธรรมซึ่ง
ผู้อ่านรู้จักคุ้นเคยอยู่แล้ว หรือการยกตัวอย่างให้เห็นจริง กลวิธีการอธิบายแบบผสมผสานจึงทำให้
ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวทาง ๆ ที่เป็นสัจธรรมได้ขึ้น

4. การอุปปราย

การอุปปราย เป็นการแสดงความรู้อย่างลึกซึ้งที่ประกอบด้วยเหตุผลเพื่อชักจูง ปลุกใจ
ให้ผู้อ่านเห็นด้วย ทั้งยังเชิญชวนให้ปฏิบัติตามคำสอน หรือคำแนะนำนั้น ๆ อีกด้วย¹ การเรียบเรียง
ข้อความเชิงอุปปรายจึงมักปรากฏอยู่ในงานเขียนประเภทบทความ หรือคำสอนทาง ๆ

เรื่องราวในกามนิคมคำสอนตามหลักพุทธศาสนา และพราหมณ์ แทบทุกหลายตอน ทั้งยังใช้
กลวิธีการอุปปรายได้อย่างน่าสนใจ กล่าวคือ จูงใจให้เห็นคล้อยตามด้วยการอ้างเหตุผล และยก
อุทาหรณ์ประกอบ ดังตัวอย่างบทที่ 36 "พระพุทธและพระกฤษณะ" วาสิฐฐีไถน้าพระพุทธโฆษาที่
พระพุทธองค์ตรัสแก่สาวกที่เหวออ้างนอกรเมืองโกสัมพี มาเล่าในกามนิคมทั้ง ดังความว่า

สิ่งทั้งปวงย่อมมาแต่เหตุ เมื่อถึงกำหนดสิ้นเหตุก็ล่วงไป ๆ อันความแปรผันไม่คงที่นี้คือมายา
1 | แต่ความหลงผิดยังไม่ไปบุคคลเห็นเลยเป็นเหตุก่อทุกข์เดือดร้อนใจ / ทรพโคความกินรณเพื่อ
ความอยากได้ใคร เป็นอยู่ยังมีไฉนทั้งตอนกระหังรท ทรพนั้นทุกข์ยอมอดทนไปทุกขณะ
บุคคลจะหนีทุกข์ไม่พ้น / ทรพโคยังปล่อยให้ความกินรณนี้องงมอยู่เสมอ ชวนให้เกิดความ
ปรารถนาพอ หรืออีกใหม่เรื่อยไป ทรพนั้นทุกข์ก็ยังคงทนทนหนาแน่นอยู่ เมื่อบุคคล
3 | ยังติดใจในความเป็นโนนเป็นนืออย่างไม่จักจาง เขามชธวาทเป็นเครื่องมือ เขมกำลัง
ความรักถึงทนในกระชั้นแนในสงสารมัยังจกิงในความทุกข์ลงทุกข์ไม่มีทางโยลพ้นขึ้นไป
เมื่ออันเห็นแจ้งดังนี้ เลยไม่ทนครวญความทุกข์กับอยู่ และเมื่อโคฟังพระพุทธโฆษา
แล้ว ก็เกิดความสว่างขึ้นในใจว่า แท้ไปสรรพสิ่งจะไม่จำเป็นของเสวยทุกข์อยู่เรื่อยไป

¹ ทูลาษ มัลลิกมาต และวิพุธ โสวางศ์. การเขียน 1. หน้า 27.

3 | เพราะถ้าใครระจิดใหนองแนวจากมูลเหวามองพนความคั่นรอนันเป็นตัวการแล้ว ก็ยอม |
| บรรลุณสินทุกขทั้งหมด /

(กามนิต. หน้า 399 - 401.)

ตัวอย่างนี้จึงใจให้คล้อยตามทวยการแสดงเหตุผลแบบนิรนัย กล่าวคือ ให้เหตุผลโดยกล่าว
จากส่วนรวมไปหาส่วนย่อย คือ "สิ่งทั้งปวงล้วนเกิดแก่เหตุ" ทั้งข้อความตอนที่ 1 จากนั้นจึงให้เหตุผล
ย่อย ๆ สนับสนุนคือ "ถ้ามนุษย์เรายังมีความอยากอยู่กันทุกขไม่พ้น และยิ่งเพิ่มความอยากมากขึ้น
เท่าใดทุกขก็จะมีมากตามไปด้วย ทั้งข้อความตอน 2 ส่วนข้อความตอนที่ 3 นั้นเป็นการแสดงทัศนะว่า
เห็นด้วยและพร้อมจะปฏิบัติตามคำสอนนั้น เนื่องจากชาวซึ่งในพระพุทธโฆสาวาเป็นอย่างยิ่ง

หรืออีกตัวอย่างจากบทที่ 41 "มหาปริณิพพาน" พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงเรื่องไตรลักษณ์ว่า

3 | สำแดงอาณนฺท เราได้บอกแก่ท่านแล้วมิใช่หรือว่า บรรดาสิ่งที่ยึดถือรักใคร่ ย่อมมีอันต้อง
| จากไป ธรรมกายย่อมเป็นธรรมดาของมันกระนั้น สิ่งทั้งปวงเกิดขึ้นเองโดยสภาพธรรม เรา
| ไม่ได้จัดการให้เกิดขึ้น แท้จริงออกมารับว่าเป็นของเรา สิ่งนั้น ๆ ย่อมมีอาการแปรไปตาม
| ธรรมกายเสีย เราจะคั่นรอนให้เป็นอย่างไรเราคิดไม่ได้ นอกจากออกมารับเอาเป็นของเหลว ๆ
| และในที่สุดมันก็ต้องล่วงลับไปด้วยอำนาจแห่งธรรมดา เราจะเฝ้าให้คงอยู่ไม่สำเร็จเลย จะได้ 2
| ก็แต่ความคลั่งเพ้อออกมารับเอาเสียเต็มแปล นัยประสาอะไร ตัวท่านเองก็อย่าทรมนขมตกอยู่
| ในอำนาจ ธรรมดาที่จะบันดาลให้เป็นไปอย่างไรได้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้นธรรมดาทั้งหลายจึง
3 | เป็นอนัตตา คือเลือกไม่ได้ ไม่สำเร็จด้วยเราสักอย่างเดียว มันเกิดขึ้นแล้วยอมตัวไป มันรวม
| กันแล้วยอมจากไป ปฏุมันขึ้น มันก็แตกสลายไป /

(กามนิต. หน้า 479.)

พระพุทธเจ้าอธิบายให้พระอานนทกลายทุกขโสภณวิสัฏฐ์แสดงเหตุผลแบบนิรนัย ซึ่งกล่าวถึง
หลักความจริงโดยรวมก่อนคือ "ทุกสิ่งล้วนเป็นอนิจจัง" ทั้งข้อความตอนที่ 1 ทอมาจึงให้ขอสนับสนุนย่อย
คือ "ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนก่อให้เกิดทุกข์" ทั้งรายละเอียดในตอนที่ 2 ส่วนข้อความตอน 3 เป็นการกล่าว
สรุปว่า "ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นอนัตตา คือเลือกไม่ได้"

ทั้งสองตัวอย่างที่กล่าวมาจริงใจให้คล้อยตามด้วยการอ้างถึงหลักความจริงแล้วจึงให้เหตุผลสนับสนุนเพื่อให้ตระหนักในความจริงดังกล่าว กลวิธีการอธิบายแบบนี้ช่วยให้เรื่องที่อธิบายดูสมจริงและน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

กลวิธีการอธิบายนี้ นอกจากจะอ้างเหตุผลสนับสนุนให้เชื่อได้แล้ว การยกอุทาหรณ์ประกอบก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ช่วยให้เข้าใจเรื่องราวได้โดยง่าย เช่น บทที่ 20 "เด็กถือ" พระพุทธเจ้ากล่าวจริงใจให้กามนิทเห็นคล้อยตามเกี่ยวกับเรื่องการคบทุกข์ไว้ว่า

สหาย ท่านคิดเช่นนั้นหรือ ถ้าหากว่าพระพุทธเจ้ามิได้มีความคับทุกข์ว่าเป็นสุขทางปฏิบัติ หรือมิได้สอนให้กำหนดรู้ความทุกข์ เป็นไปตามปฏิบัติก่อน เอาแต่พร่ำท้าววิชัยสมบัติในชาติหนามาชม เพื่อล่อใจว่าเมื่อตายแล้วจะไปเกิดใหม่ในสภะชั้นฟ้า ได้เสวยศฤงคารสมบัติ สวรรค์ในชาติหน้านั้น มีแต่ความสุขใจอย่างใจทุกประการ เพียงเท่านั้นจะมีผลเป็นอย่างไร จะมีสาวกเอนกอนันต์ที่มีความเชื่อถ้อยนี้กับรับรองคำสอนไว้โดยเร็ว และคงเพียรพยายามเพื่อความหลุดพ้นจากโลภะมัจฉะความเต็มใจ แต่หารู้สึกไม่ว่าความเพียรเพื่อหลุดพ้น แต่เป็นไปในอาการเช่นนี้ ย่อมเป็นการรังเอากันหา คือความรันทกระหายก็ไปควบกันกับทนอย่างแน่นหนา ต้องวนไปเวียนมาในเหตุแห่งความทุกข์ แล้วก็ได้รับผล คือความทุกข์ จะหลุดทุกข์ไปไม่พ้นเลย เปรียบเหมือนสุนัขเฝ้าบ้าน บุกลาไว้กับเสา พยายามจะเหินหลุดพ้นเครื่องลวนไป แต่ทั้งรังเอาเครื่องลวนนั้นไปควบรอบ ๆ เสา ก็หาหลุดไปไม่ได้ วนมาวนไป ก็ปัญญายังความเพียรเพียงไรก็ตาม แต่เมื่อรังเอากันหาทนเหตุทุกข์มาเพลินใจไว้ด้วย ก็ต้องวนเวียนรับทุกข์แล้วทุกข์เอา ไม่ออกจากทนทนพาไปไม่ได้ มีอุปไมยอย่างเดียวกัน

(กามนิท. หน้า 225.)

ตัวอย่างดังกล่าว พระพุทธองค์จริงใจให้กามนิทเห็นทุกข์ด้วยการคบทุกข์ กามนิททั้งแล้วเห็นว่า การตายไปแล้วสูญไม่เกิดในสภามรรณสุข เป็นการทำให้ลำบากเพียรหอดอย เพราะไม่มีความหวังว่าเมื่อปฏิบัติปฏิบัติชอบแล้วจะได้อะไร เป็นผลตอบแทน พระพุทธองค์จึงชี้แจงให้ฟังโดยยกเรื่องราวเทียบเคียง ถึงขอความที่ชักเสียดใจไว้

อุทาหรณ์ดังกล่าวนี้นี้ เป็นการเปรียบเทียบอย่างตรงไปตรงมา กล่าวคือ ยกอุปมาจากสิ่งที่
 ผู้อ่านรู้จักคุ้นเคยอยู่แล้ว เช่น สุนัข เครื่องสำอาง ฯลฯ จากนั้นจึงเทียบเคียงกับสิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบ
 คือ ภิกษุผู้ถึงความเพียร ทักขนา และความทุกข์

การอธิบายแบบยกเหตุผลประกอบอุทาหรณ์มีอีกหลายตอน ดังจะยกตัวอย่างในบทที่ 20
 อีกตอนหนึ่งคือ

1 | คุกอนอาศัยทุกะ หังนิกะเชนเค็กไม่เคียงสาคนหนึ่งกำลังยืนอยู่ เค็กคนนั้นเจ็บปวดครวญไปหมด
 พอเห็นแพทย์ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญจึงไปหา และบอกถึงความทุกข์ให้ฟังว่า ข้าพเจ้าขอ
 ความกรุณาให้โชความรูของท่านช่วยทำให้รู้สึกเกิดปิติสุข แทนความเจ็บปวดที่มิอยู่ในขณะนี้
 แพทย์ตอบว่า ความรู้ที่มีอยู่ก็ลดตอนเหตุเจ็บปวดนั้นเสีย ที่จะทำให้เกิดความสุขทั้ง ๆ ไม่ตอน
 เหตุเจ็บปวดเสียก่อนยอมไม่ได้ แต่เค็กคนนั้นไม่พอใจคร่ำครวญว่า ไทไหนความเจ็บปวดครวญรา
 ที่พันมานานแล้ว จึงควรไกรภรรตแห่งความมันเหิงสุขแทน และก็ไทรบว่ามิแต่ยวิเศษที่สามารถ
 2 | ทำให้เกิดความสุขได้ โดยไม่ต้องตอนพ้นที่เจ็บออก เขาใจว่าท่านคือแพทย์วิเศษที่อาจทำได้
 เมื่อท่านไม่สามารถจะทำไคก็ทงไปหาแพทย์อื่น ว่าแล้วเค็กคนนั้นก็ไป มีแพทย์เถื่อนทำปาฏิหาริย์
 เล่นกลไคมาจากแควนคันชชะ ก็กลองร้องโชนบว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง ความ
 ไม่มีโรคเป็นที่มั่งของมนุษย์ ผู้ไคมีความเจ็บป่วยทนทุกข์เวทนาร้ายแรงเพียงไร ก็อาจรักษาให้
 กลับเป็นผูมิแควความสุขความมันเหิงหัวทั้งสรรพางคกายไค โดยเสียคารัษณ์อันยอมเภา เค็ก
 3 | เจ็บนั้นวิ่งไปหาแพทย์เล่นกล และขอให้ช่วยเปลี่ยนความทุกข์ให้เป็นความมันเหิงสุขด้วย แพทย์
 เล่นกลก็อวดคาง และรับรองว่าทมิความรู้ความชำนาญในทางนี้ ว่าแล้วเรียกเงินคารัษณ์
 เสียก่อน เอนัวแะที่พัน เสกคาถาอาคมตามพิธิ เค็กนั้นรู้สึกหายเจ็บปวด วิ่งกลับมานโดย
 ความแะมชื่น รินเริงมันเหิงสุข/ ทอมาไมชา ครันความรู้สึกเป็นความสุขนั้นค่อยจิกจางลงไป
 ความเจ็บปวดก็มาเด่นชัด หังนี้เพราะอะไร ก็เพราะไม่ตอนเอาตนเหตุแห่งความปวดนั้นออก
 4 | เสียก่อน/ คุกอนอาศัยทุกะ แะคางว่า ราชคนหนึ่งเจ็บปวดพันสาหัส แต่เป็นผูมีความคิไคได้
 ไปหาแพทย์ผู้มีความรู้ชำนาญ แพทย์บอกว่าจะทงจิกการที่ทงพ้นปวดจึงจะไค ราชคนนั้นบอกว
 ้มีความทงการอย่างนั้น แพทย์จึงทรวจูกุพันเห็นตนเหตุว่าที่ปวดเป็นเพราะเหิงอกก็เสบ

4 | ได้แนะนำให้อาปริงเกาะคุกเลือกรายออกฉายเสียก่อน แล้วเอาภาพออกฉายบนหน้าความ
แนะนำ ความเจ็บปวดทรมานขาด ไม่กลับมาอีก หันนี้เพราะอะไร ก็เพราะถอนเอาตนเหตุ
แห่งความเจ็บปวดออกเสีย

(กามนิท. หน้า 229 - 231.)

เมื่อกามนิทยังยืนยันทวยเหตุผลเดิม พระพุทธองค์จึงยกอุทาหรณ์เรื่องใหม่ทีละคนข้างยาว
แต่ก็แข็งแรงด้วยเหตุผลเป็นลำดับไป เริ่มด้วยกล่าวถึงเด็กพวกหนึ่ง ไปหาหมอ เมื่อหมอวินิจฉัยว่า
ในหายปวดฟันทองถอนเหตุที่เจ็บปวดออก ถึงขอความตอนที่ 1 เด็กไม่พอใจ จึงไปหาหมอคนใหม่
ซึ่งเป็นนักเลงกล ใดแก ขอความตอนที่ 2 ทอมกลับปวดฟันอีก คือขอความตอนที่ 3 ส่วนขอความ
ตอนที่ 4 เป็นการยกอุทาหรณ์อีกเรื่องหนึ่ง โดยกล่าวถึงชายปวดฟันไปหาหมอแล้วหายปวดเพราะ
ถอนเอาตนเหตุแห่งความเจ็บปวดออกเสีย

การอธิบายตามตัวอย่างนี้ แสดงให้เห็นถึงการใช้เหตุผลในอุทาหรณ์หลาย ๆ ตัวอย่าง
เมื่อผู้ฟังไม่คล้อยตามผู้เล่าก็อธิบายเพิ่มเติมโดยเปลี่ยนตัวอย่างต่อไปเรื่อย ๆ เพื่อเทียบเคียง
โดยประสงค์ให้ผู้ฟังเข้าใจเรื่องราวที่เล่า

กลวิธีการเขียนที่กล่าวมาแล้ว ได้แก่ การบรรยาย การพรรณนา การอธิบาย และ
การอธิบาย ส่วนมากมักไม่ปรากฏตามลำดับอย่างทั่วเพราะมาแล้ว แต่จะปรากฏรวมกันเสมอ
เช่น

การบรรยายและการพรรณนา

การบรรยายใช้เมื่อเล่าเรื่องหรือเหตุการณ์ ซึ่งถ้าขณะเล่าต้องการให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพ
ตามไปด้วย ก็จะใช้การพรรณนาประกอบ ดังเช่น บทที่ 23 "การทอนรับแหงชาดสวรรค์" ผู้ประพันธ์
กล่าวถึงบรรยายกาศยามค่ำในแดนสุชาวดีไว้ว่า

...พอเวลาสามพันปีในคืนฤดู เปลี่ยนเป็นค่ำคืนทองแล้ว เหล่าสิ่งหอยมื่นวับ ๆ แวม ๆ อยู่
โถกนไม่โถม บ้างบินรอบ ๆ ตามขุมไม้แลหราวทา ณ บริเวณเหล่านี้ ผู้สวดยสุทธเทร
แต่ลำพังข้าง จันทรหรือรวมกันเป็นหมู่บาง ไปตามขุมขุมขุมไม้หรือรอบไหล่เขา ใน

ขณะเดียวกันนี้ สามารถงูฏิกิริยาหน้าตาของพวกเหล่านั้นว่ากำลังสนทนารำเริงกันโดย
มีทองออกเสียง

(กามนิท. หน้า 259.)

ข้อความนี้จะพรรณาดังบรรยายกาศอันน่ารื่นรมย์ในยามค่ำของคิมหลุก ฃ แคนสุชาวดี อัน
งคงมพระการต้ายิ่ง "พอเวาสาขันธ์ในคิมหลุก เปลี่ยนเป็นค่ำคลงแล้ว เหล่าหิงหอยบินวับ ๆ
แวม ๆ อยู่ใต้นไม้ใหญ่ บางบินรอบ ๆ ตามลมไม้แลกราวทา" แล้วจึงบรรยายถึงชีวิตความเป็นอยู่
ของบรรดาทวยเทพในแดนนั้นว่า "ฃ บริเวณเหล่านี้ ผู้เลวยสุขเตรีศเตรีแต่ลำพังบาง จัณฐหรือ
รวมกัน เป็นหมู่บาง... ฏิกิริยาหน้าตาของพวกเหล่านั้นว่ากำลังสนทนารำเริงกันโดยมีทองออกเสียง"

ตัวอย่างคณานิเทศ 13 "เพอญญ" นิคาของกามนิทกล่าวถึงหญิงที่เลือกไว้เป็นคู่ครอง
ของกามนิทว่า

...พอเลือกหาหญิงตระกูลมาเป็นภริยาเจ้า ส้ารองไว้แล้ว หญิงคนนั้นเป็นธิดาเอื้อยของ
สัฏฐีพอคค่าใหญ่ เพ็งจะแตกเนื้อสาวในเร็ว ๆ นี้ คังนี้เจ้าจะเห็นไควว่า เมียที่พอจักหาให้
มีตระกูลสมชาติสมเชือกักนี้... รูปร่างงามหาทำหิมีไค ฃมคำร่ากัยแมลงบึง หน้าแปลงปลั่ง
คังควงจันทร์ เนตรประหนึ่งตากวาง จมูกแมนคองกา หันเทียมไข่มุก ริมฝีปากเพียงผลตำลึงสุก
เสียงหวานปานนกโกกิดา ชาติอล่ากลวย เอวเหมาะเจาะไมอวยเกิน เวลาข้างเกิน
คองแคว มีสง่าเสมอชาวทรง

(กามนิท. หน้า 149.)

ตัวอย่างคังกล่าวจะบรรยายถึงประวัติความเป็นมาของภริยาแรกของกามนิทก่อน
"...พอไคเลือกหาหญิงตระกูลมาเป็นภริยาเจ้า ส้ารองไว้แล้ว หญิงคนนั้นเป็นธิดาเอื้อยของสัฏฐี
พอคค่าใหญ่... มีตระกูลสมชาติสมเชือกักนี้" แล้วจึงพรรณาคำงามของหญิงนั้นอย่างละเอียดควย
การไช้ไหวหารภาพจนประเทเปรี๊ญเหมือน เช่น ฃมคำร่ากัยแมลงบึง หน้าแปลงปลั่งคังควงจันทร์...
เวลาข้างเกินคองแคว มีสง่าเสมอ ชาวทรง การไช้ไหวหารภาพจนควยใหญ่อานักเห็นภาพ
หญิงสาวแสนสวยผู้นี้ไคอย่างแจ่มชัดบึงจัน

ตัวอย่างสุดท้าย บทที่ 13 "เพื่อนบุญ" ถาปนิกเล่าถึงเส้นทางการงานของกรุงอุเซิน
ให้พระพุทธรองค์หนึ่งความว่า

...แต่บรรดาสิ่งที่มีขึ้นชือลือชาในกรุงอุเซิน ไม่มีอะไรจะวิเศษไปกว่าหญิงนางคึกกา มี
ทั้งแต่เป็นนางงานชั้นสูงอยู่ประสาธ ซึ่งเป็นผู้สร้างเทวสถาน สร้างวโนทยาน สำหรับ
ไว้เที่ยวเตร่ ที่ในท้องรับแขกจะมีเงินทกรับกละคร แรกเมืองคนสำคัญ ๆ บางทีก็พาเจ้านาย
ไปเยี่ยมเยือน นางเหล่านี้ตลอดจนชั้นเลวลงมา ล้วนสวยงามสมชดทรวง มีกิริยาทาง
อ่อนช้อยยวนใจหาที่เปรียบมิได้ ถึงคราวมีงานสมโภชครั้งใหญ่ ในคราวแห่แห่นหรือ
การประกวด นางคึกกาเหล่านี้จะเป็นอาหารสำคัญประสมอยู่ในวิถับรรดา ซึ่งประทับควย
ขงหัวเคียบคานควยบุปผาพิกลอนเกลอนถนน ล้วนสวมพัศทราภรณ์สีแดง ถือบงมาลัย
รำเพยกลิ่นหอมทะลอบอบอวล แพรพราวควมมณีรัตนเครื่องประดับ ถูกอุณาภรตา ถาพาน
โคเห็นแล้วจึงนางเหล่านี้ ในขณะที่นั่งอยู่หรือเคลื่อนคล้อยไปตามถนนระมอยชายตา ทำกิริยา
หัวร่อทอกระซิก แสนจะนารัก นั่นคือโหมเพลิงความหึงไกรของบุปผาคักรักให้เร้งแรงยิ่งขึ้น

(ถาปนิก. หน้า 137.)

ข้อความดังกล่าวจะเริ่มด้วยการบรรยายก่อนว่า "แต่บรรดาสิ่งที่มีขึ้นชือลือชาในกรุงอุเซิน...
ในคราวแห่แห่นหรือการประกวด" ต่อมาจึงเป็นการพรรณนา "นางคึกกาเหล่านี้จะเป็นอาหารสำคัญ...
ถือบงมาลัยรำเพยกลิ่นหอมทะลอบอบอวล แพรพราวควมมณีรัตนเครื่องประดับ" ในการพรรณนานี้
บุประพันธ์ยังแทรกคำจินตภาพลงไปควย เช่น จินตภาพคานการโคกลืน ดังกล่าวว่า "ถือบงมาลัย
รำเพยกลิ่นหอมทะลอบอบอวล" ซึ่งเป็นข้อความที่แนบให้ถึงถวบมาลัยที่ร้อยควยไม่หมดหลายชนิด
ซึ่งทางกลืนกลืนหอมอ่อน ๆ (รำเพย) แต่เนื่องมาจากถวบมาลัยนั้นร้อยจากดอกไม้หลากหลายกลิ่น
ห้วงบริเวณจึงอบอวลไปควยกลืนดอกไม้ ตัวอย่างนี้จบด้วยการบรรยายถึงเส้นอันรอนแรงของนางคึกกา
แห่งกรุงอุเซินว่า "ถูกอุณาภรตา ถาพานโคเห็นแล้วจึงนางเหล่านี้...ทำกิริยาหัวร่อทอกระซิก แสนจะ
นารักนั่นคือโหมเพลิงความหึงไกรของบุปผาคักรักให้เร้งแรงยิ่งขึ้น"

การบรรยายและอธิบาย

ขณะเล่าเรื่องอยู่นั้น ถัดจากการแทรกสาระความรู้บางประการลงในเนื้อเรื่อง ก็จะใช้วิธีเขียนเชิงอธิบาย เช่น เมื่อเล่าถึงการเข้ามาอุปถัมภ์ของบรรดาทวยเทพ และอัปสร ในแดนสวรรค์ บทที่ 25 "นิมมาน"

ลึกลงไปข้างล่าง ในมนุษย์โลกอันมืดมิด มีมนุษย์หนึ่งทั้งจิตปรารถนาจะมาเกิดในแดนสุราวตีที่นั่น เราควรคอยดูว่าคอกขั้วนั้นจะงมที่อยู่จนกระทั่งบานประตูหรือไม เพราะมีมนุษย์หลายคนทั้งแควมรมสุขอันบริสุทธิ์ แต่ไม่สามารถจะอยู่ได้ทั้งปรารถนา ซึ่งตรงข้าม เขาไป พักอยู่ในบ่วงศกหาความรันทกระหาย ซึ่งตอนไม่ออกตกเป็นเหยื่อในกามคุณ มีกิเลสมลทิน เครื่องเศร้าหมองในโลกครอบไว้ เป็นเช่นนี้แล้วคอกขั้วนั้นยอมเหี่ยวแห้งไป ในที่สุดก็อันตรธาน ครั้นที่ตามหาเห็นอยู่ เป็นวิญญูชาย จะถือปฏิสนธิ แต่วิญญูของเพศนี้ มักจะมาปฏิสนธิในทางสวรรค์ไฉน เพราะ เมื่อมีชีวิตอยู่ในโลก มักประพฤติกัมในทาง อบายมุขทุจริตลงเบญจเวรเป็นอาทิ เหตุผลในข้อนี้ มีอยู่จำนวนยี่สิบเครื่องชั่วและแกงซึ่งตามสังเกตเห็นได้ว่า แม้จำนวนไล่เลี่ยกัน แต่ในหมู่บุตรเครื่องสำเริงสำราญนั้น จำนวนผู้หญิงมากกว่าจำนวนผู้ชายหลายเท่า

(กามนิค. หน้า 271.)

ข้อความดังกล่าวใช้การเขียนบรรยาย และอธิบายได้อย่างสอดคล้องกัน กล่าวคือ เริ่มเรื่องด้วยการบรรยายว่า "ลึกลงไปข้างล่างในมนุษย์โลกอันมืดมิด มีมนุษย์หนึ่งทั้งจิตปรารถนา... แต่ไม่สามารถจะอยู่ได้ทั้งปรารถนา" ต่อมาจึงใช้การอธิบายแบบชี้สาเหตุและผลลัพธ์สัมพันธ์กันคือ "มนุษย์... เขาไปพักอยู่ในบ่วงศกหาความรันทกระหาย ซึ่งตอนไม่ออกตกเป็นเหยื่อในกามคุณ มีกิเลสมลทินเครื่องเศร้าหมองในโลกครอบไว้ เป็นเช่นนี้แล้วคอกขั้วนั้นยอมเหี่ยวแห้งไป ในที่สุดก็อันตรธาน" เป็นการบอกเหตุผลว่าทำไมมนุษย์ไม่ไปเกิดในแดนสวรรค์อย่างที่หวังเป็นเพราะอะไร จากนั้นจึงบรรยายอีกครั้งว่า "ครั้นที่ตามหาเห็นอยู่ เป็นวิญญูชายจะถือปฏิสนธิ แต่วิญญูของเพศนี้ มักจะมาปฏิสนธิในทางสวรรค์ไฉน" แล้วจึงเป็นการอธิบายแบบยกตัวอย่าง ดังข้อความว่า "...เมื่อมีชีวิตอยู่ในโลก มักประพฤติกัมในทางอบายมุขทุจริต ลงเบญจเวรเป็นอาทิ" ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้ชายเข้ามาอุปถัมภ์ในแดนสวรรค์ไฉน เนื่องจากประพฤติกัมในทางอบายมุขทุจริต เช่น

ลวงเบญจเวร คือการนิเทศให้ ในตอนจบได้ใช้การบรรยายอีกครั้งว่า "เหตุผลในข้อนี้ มีอยู่ที่
จำนวนบุญมากกว่าจำนวนผู้ชายหลายเท่านี้"

การบรรยาย การพรรณนา และการอธิบาย

การเขียนข้อความยาว ๆ บางครั้งใช้วิธีการเขียนมากกว่าสองลักษณะ กล่าวคือ เมื่อ
เล่าเรื่องใช้การบรรยาย ขณะเล่าเหตุการณ์การแจ้งรายละเอียดให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพ หรือเกิดอารมณ์
คล้อยตามก็จะใช้การพรรณนา และเพื่อให้เรื่องราวคลุมเครือเชื่อต่อจะใช้การอธิบายประกอบ เช่น
บทที่ 17 "ดูความเป็นผู้ละอายเรื้อน" ในคืนที่กานนิท เฝ้ามรมมือของกุติมาธ กานนิทมีโอกาสอยู่
ตามลำพังจึงนึกถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมา

ข้าพเจ้าก็ขอให้พวกโจรเอาคานมาพันร่างกายนี้เสีย ทั่วทุกขจะไคแตกขาดไป แต่
ร่างกายนี้สลายเป็นธุลีไปแล้ว ก็จะมีเหตุรุ่งแสงให้ป็นรูปขึ้นใหม่ จากร่างเก่าเกิด
เป็นร่างใหม่ สืบชีวิตติดต่อกันไป ที่ก็จะออกจากข้าพเจ้าไป จะเป็นชีวิตชนิดไรหนอ
จริงอยู่ ข้าพเจ้าและวาสิฏฐ์ได้กระทำสัตย์ปฏิญาณไว้ เหวะแม่คงคาในสวรรค์ซึ่งมีน้ำ
กึ่งเงินยวงไหลลงสู่สระบัวในเขตสวรรค์ทางทิศตะวันตก ว่าเราทั้งสองจะโคพบกันใน
แกนสุทธาติโนน และควบคุมปฏิญาณนี้ วาสิฏฐ์บอกว่าเราต่างมีคอกไม้หทัยคุมแห่งชีวิตอยู่
ในน้ำอันใสปานแก้ว ณ ทะเลวนสวรรค์อันศักดิ์สิทธิ์ ตามกถาจะบรรลุเป็นเจ้าของมีใจ
บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว มีกุศลกรรมอันไคใหญ่ไคแล้วทุกคราวไป คอกไม้หทัยคุมนั้นก็จะเจริญ
งามขึ้นเสมอ ถ้าหากมีความเป็นอยู่ไม่บริสุทธิ์ เลือกถั่วถั่วขมปมถั่วคอกไม้ นั้นจะ
เหี่ยวเศร้าประหนึ่งว่ามีพิษชาติอันใสละนั้น อนิจจา ป่านะนี้คอกไม้หทัยของข้าพเจ้า
จะมีถูกยอนใส่ไปนานแล้วหรือ เพราะข้าพเจ้าไคตรวจดูความเป็นไปในชีวิตที่ล่วงแล้ว
พบแต่สิ่งซึ่งเจริญในความชั่วของทวีเป็นสำคัญมา...

(กานนิท. หน้า 197 - 199.)

ข้อความนี้สนับสนุนและลงท้ายด้วยการบรรยาย "ข้าพเจ้าก็ขอให้พวกโจรเอาคานมาพัน
ร่างกายนี้เสีย... ข้าพเจ้าและวาสิฏฐ์ได้กระทำสัตย์ปฏิญาณกันไว้" และ "เพราะข้าพเจ้าไคตรวจดู
ความเป็นไป... พบแต่สิ่งซึ่งเจริญในความชั่วของทวีเป็นสำคัญมา" การพรรณนาในท่อนข้างถึงกล่าว
จะปรากฏรวมกับการบรรยาย คือ ข้อความที่หมายเลข 1 และ 3 กำกับอยู่

"นำอันใส่พานแก้ว ณ ทะเลบนสวรรค์อันศักดิ์สิทธิ์" และ "อันจจา ป่านฉะนี้ ดอกไม้ทิพย์ของ
 ข้าพเจ้าจะมีบุญอันใส่พานแก้วหรือ" ส่วนข้อความหมายเลข 2 "ถ้าบุคคลผู้จะบรรลุเป็นเจ้าของมิจิตใจ
 บริสุทธิ์ของแนว มีคุณกรรม อันไพบาเพญไว้แล้ว ทุกคราวไป ดอกไม้ทิพย์เช่นนั้น ก็จะเจริญงามขึ้น
 เสมอ ถ้าหากว่ามีความเป็นอยู่ ไม่บริสุทธิ์ เกลือกกล้วยบานผลิทันดอกไม้นั้นจะเหี่ยวเหรา
 ประหนึ่งว่า มีกิมชาติอันใส่นั่น" เป็นการอธิบายด้วยกลวิธีสาเหตุและแสดงผลลัพธ์สัมพันธ์กัน

จากการศึกษากลวิธีการเขียนทั้ง 4 ลักษณะ ปรากฏว่า ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีบรรยายมากที่สุด
 กลวิธีการเขียนอื่น ๆ จะปรากฏเมื่อใดนั้นขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายที่ต้องการเสนอ กล่าวคือ ถ้าต้องการให้
 รายละเอียดเพื่อทำให้เกิดจินตภาพ หรืออารมณ์คล้อยตามก็จะใช้การพรรณนา ถ้ามุ่งจะให้สาระความรู้
 ก็จะใช้การอธิบาย ส่วนการโน้มน้าวใจในผู้อ่านคล้อยตามก็จะใช้การอุปมา

สรุป อภิปรายผล และขอเสนอแนะ

การศึกษาอัตราแห่งกระบวนการรวมความร้อยแก้วในหนังสือกามนิท ของเสฐียรโกเศศ และ
นาคะประทีป สรุปผลการศึกษาค้นคว้าได้ดังนี้

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

ศึกษาอัตราแห่งกระบวนการรวมความร้อยแก้วในหนังสือกามนิท

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้ทราบอัตราแห่งกระบวนการรวมความร้อยแก้วในหนังสือกามนิท
2. เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าด้านการใช้ภาษาร้อยแก้วในวรรณคดี

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ศึกษาหนังสือกามนิทภาคพื้นดินและภาคสวรรค์ ฉบับภาษาไทยที่แปลและเรียบเรียงโดย
เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป ซึ่งมูลนิธิเสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป จัดพิมพ์เมื่อวันที่ 14
ธันวาคม 2520

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาของหนังสือกามนิทและประวัติผู้แปล
2. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอัตราแห่งกระบวนการรวมความร้อยแก้ว
3. ศึกษาวิเคราะห์การสรรคำใช้และการสร้างประโยค
4. ศึกษาวิเคราะห์กลวิธีเสนอเรื่องและโวหารการเขียน
5. สรุปผลการศึกษาค้นคว้าและเสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์

สรุปผลการศึกษาค้นคว้าและอภิปรายผล

เมื่อได้ศึกษาลัทธิแห่งกระบวนการความรอบแกว่า ซึ่งเป็นวิธีการเรียบเรียงความรอบแกว่า อันประกอบด้วยการเลือกเฟ้นคำมาใช้ การนำคำเหล่านั้นมาผูกเป็นประโยค และลำดับประโยค เขาเป็นเรื่องราว ปรากฏผลดังนี้

การสรรคำใช้

วรรณคดีเรื่องกามนิคมมีการสรรคำใช้ 3 ลักษณะ คือสรรคำเพื่อแสดงระดับคำ สรรคำใช้เพื่อการหลอกล่อ และสรรคำใช้เพื่อแสดงจินตภาพ จะกล่าวตามลำดับดังนี้

1. การสรรคำใช้เพื่อแสดงระดับคำ เป็นการเลือกคำใช้ให้เหมาะสมกับบุคคล โอกาส และสถานการณ์

การสรรคำใช้ให้เหมาะสมกับบุคคล ในเรื่องนี้นักกำหนดให้พระพุทธเจ้าเป็นตัวละครที่มีฐานะ เลอเลิศกว่าบุคคลทั้งปวง เมื่อจะกล่าวถึงพระองค์ ผู้ประพันธ์จึงเลือกเฟ้นคำที่ใช้เฉพาะกับ พระพุทธเจ้า ดังเช่น คำเรียกสิ่งของเครื่องใช้ของพระพุทธองค์ เช่น อาสนะรองนั่งของ พระพุทธองค์ชื่อว่า "พระนิสีทนสันตติ" เรียกจิวรที่ใช้นุ่งห่มว่า "พระอุตราสงค์" นอกจากนี้ เมื่อกล่าวถึงกิริยาอาการของพระพุทธองค์มีคำใช้เฉพาะ เช่น ศิริวิมุตติ หมายถึง อาการพยับหน้า สมามิธลังก์ คือท่านั่งขัดสมาธิ และพระมหาปรีนิพพาน ใช้เรียกอาการขยับขึ้นของพระพุทธองค์

การสรรคำใช้ให้เหมาะสมกับโอกาส จะเห็นได้จากการใช้คำอาลปะนะหรือคำเรียก ซึ่ง เป็นคำใช้เรียกผู้จะพูดด้วย เช่น "ดูก่อนอาคันตุกะ" เป็นคำเรียกที่ใช้ในกลุ่มบุคคลที่ไม่เคยรู้จักกัน มาก่อนเลย หรือ "ดูก่อนพระ" เป็นคำเรียกของกลุ่มบุคคลที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน แต่ทว่าผู้สนทนา มีสถานภาพอย่างไร "ส่ำแดง..." เป็นคำเรียกที่พระพุทธเจ้าใช้เรียกภิกษุที่คุ้นเคย เช่น เรียก พระสารีบุตรและพระอานนทว่า ส่ำแดงสารีบุตร ส่ำแดงอานนท

การใช้คำให้เหมาะสมกับสถานการณ์ เป็นการเลือกใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ตอนนั้น ๆ เช่น เมื่อกริยาทั้งสองของกามนิคมออกมาพบของคูมิลกำลังรอมับนิมิตตาอยู่หน้าคฤหาสน์ ของตน ก็ให้รู้สึกโกรธขบขัน จึงร้องคำทวนคำหมายคยา รุนแรง เช่น คนถอยไม่มียางอาย" "เจ้าหวัชโหมยหน้าคนไม่มียาง" ซึ่งเป็นคำคำที่บ่งบอกอารมณ์ความรู้สึกของผู้พูดได้เป็นอย่างดีว่า กำลังโกรธขบขัน คำคำทั้งกล่าวจึงสอดคล้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวละครขณะนั้น

จินตภาพด้านการไถน มักใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ เช่น กระฉิก ๆ โธ เมาะ ๆ หิง ๆ อู๋ ถอยคำดังกล่าวช่วยให้ภาพที่ผู้อ่านนึกเห็นคลุมเครือยิ่งขึ้น

จินตภาพด้านการไถกลืน ปรากฏเฉพาะกลืนหอม เช่น หอมฟุ้ง หอมชื่น ทยอยลวดลอม

จินตภาพด้านการสัมผัส ผู้ประพันธ์ใช้คำที่มืมนำที่ขยาย มาขยายคำนาม ซึ่งคำขยายเหล่านั้น จะให้ภาพที่ชัดเจน เช่น หยาดกระด้าง แขนแข็งกระด้าง อ่อนละมุน และนุ่มนิ่ม

จินตภาพด้านการเคลื่อนไหว มีทั้งการใช้คำซ้ำ เช่น ลิว ๆ เว้า ๆ วับ ๆ และคำซ้อน เช่น โปรบปรอย ชยับเขยื้อน แพรวพราว ระยิบระยับ มาขยายคำนาม เพื่อเน้นให้ภาพที่นึกเห็นแจ่มชัดยิ่งขึ้น

จินตภาพด้านความรู้สึก ปรากฏ 2 ลักษณะด้วยกัน ลักษณะแรกเกิดจากการใช้ถ้อยคำที่บ่งบอกอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ เช่น ปิติอิ่มเอิบใจ พึงพิทพวน อักอันทันอก ลักษณะที่ 2 เกิดจากข้อความที่มุ่งนำเสนอถึงความรู้สึกต่าง ๆ เช่น คีใจ เสียใจ ภูมิใจ ถึงแม้ว่านิพนธ์กล่าวถึงแกนสู่ชาวกี๋ด้วยความรู้สึกภูมิใจยิ่งที่ตนได้มาเกิดในแดนนั้น

จินตภาพทั้งด้านการเห็น การไถน การไถกลืน การสัมผัส การเคลื่อนไหว และความรู้สึกส่วนใหญ่จะไม่ปรากฏตามลำพัง แต่จะปรากฏรวมกันอย่างน้อย 2 ด้านขึ้นไป เช่น ตอนพรรณนาถึงเบญจคีรีนครยามเย็น ประกอบด้วยจินตภาพด้านการเห็น การเคลื่อนไหว การไถกลืน และเมื่อพรรณนาถึงความงังงานตระการตาของแดนสุชาวก็ ใช้จินตภาพประกอบกันถึง 5 ด้าน คือ จินตภาพด้านการเห็น การสัมผัส การไถกลืน การเคลื่อนไหว และการไถน ส่วนตอนพระพุทธรูปองค์เสด็จเข้าสู่พระมหาปรีนิพพานเป็นตอนที่ประกอบด้วยจินตภาพหลากหลายที่สุด คือครบ 6 ด้าน ได้แก่ จินตภาพด้านความรู้สึก การสัมผัส การเห็น การเคลื่อนไหว การไถกลืน และการไถน การใช้จินตภาพลักษณะผสมผสานดังกล่าว มีส่วนช่วยให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพที่ชัดเจน ทั้งภาพที่นึกเห็นนั้นก็มีชีวิตชีวาสมจริงอย่างยิ่ง

การสรรคำใช้ทั้ง 3 ลักษณะดังกล่าว ผู้ประพันธ์มักเลือกใช้นำคำที่มีเสียงไพเราะ ความหมายชัดเจนตรงไปตรงมา อธิบายส่วนช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้ง่าย และนึกเห็นภาพที่เกิดขึ้นได้อย่างแจ่มชัด

การสร้างประโยค

ผู้ประพันธ์สร้างประโยคขึ้นใช้ 3 แบบ คือประโยคชนากสั้น ประโยคชนากยาว และประโยคชนากยาวแบบโวหาร ซึ่งประโยคแต่ละแบบจะใช้แตกต่างกันดังนี้

ประโยคชนากสั้น จะปรากฏแทรกอยู่ในบทสนทนา มีความสั้นหลายลักษณะ ลักษณะแรกเป็นประโยคคำถาม เช่น อะไรคือโลก ลักษณะต่อมาเป็นประโยคคำสั่ง เช่น จงหันหน้ากลับ ลักษณะสุดท้ายแสดงการทอรับหรือปฏิเสธ เช่น เห็นแล้วผู้เจริญ นอกจากนี้ประโยคชนากสั้น ยังใช้เล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เช่น เห็นพวกโจร เห็นบาบิกา เห็นทองลูก หรือใช้กล่าวถึงการกระทำที่เกิดขึ้นและจบลงอย่างรวดเร็ว เช่น ฉันทรงศีรษะ

เป็นที่น่าสังเกตว่า ประโยคชนากสั้นจะไม่ปรากฏตามลำพัง แต่จะปรากฏร่วมกับประโยคชนากยาว และประโยคชนากยาวแบบโวหารเสมอ ซึ่งจะพบในบทสนทนามากกว่าการพรรณนาให้เห็นภาพ

ประโยคชนากยาว ปรากฏใช้ 3 ลักษณะ คือลักษณะชนานความ ซึ่งมีสันฐานคู่เชื่อมแสดงความคล้อยตามกัน เช่น "อันว่าพระอาทิตย์จะอัสดงลงฉันใด สำหรับพระทศกถาในขณะนี้ก็ฉันนั้น" ประโยคชนากยาวลักษณะต่อมาคือ สมมูลในเนื้อหา เช่น "ศาสตราจารย์ไม่กระหายอยากได้ศิษย์แต่ศิษย์ย่อมกระหายอยากได้ศาสตราจารย์" และประโยคชนากยาวลักษณะสุดท้ายคือ ชักชวน เช่น "ข้าพเจ้ากระโดดหวดออกไประว่างเสา เพื่อคุกอากาศกลางคืนที่สดใสให้โล่งออก"

ประโยคชนากยาวทั้ง 3 แบบ มีลักษณะรวมคือ แสดงความเป็นเหตุผล

ประโยคชนากยาวแบบโวหาร ปรากฏใช้ 5 ลักษณะ คือ

1. รวมเนื้อหา ซึ่งมีรายละเอียดในประโยคสัมพันธ์กันหลายลักษณะ เช่น สัมพันธ์กันทางเวลา เหตุผล มีความหมายทำนองเดียวกัน ชักแย้งทางเป็นตัวเลือก และขยายความ
2. จำแนกแล้วสรุปความ เมื่อกล่าวถึงรายละเอียดจะมีการสรุปความตอนท้ายประโยคหลายลักษณะคือ ให้เหตุผล ขอบคืบ ขอสั่งเกต คำจำกัดความ คำถาม คำสั่ง การชักชวนใจ การคาดคะเน และขอเสนอแนะ

ประโยคชนากยาวแบบโวหาร ประเภทจำแนกแล้วสรุปความ มักจะปรากฏในการเล่าเรื่องหรือสนทนา การสรุปความจะเป็นแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้พูดเป็นสำคัญ

3. การหุ้ให้ตีความ ปรากฏ 2 ลักษณะ คือ การตีความโดยแสดงแนวเทียบ และ
อิงแนวเทียบ

4 - 5 ทวีความ และประโยคคำถามที่รู้คำตอบอยู่แล้ว เป็นประโยคที่ปรากฏน้อย
แต่ช่วยเราความสนใจจากผู้อ่านได้เป็นอย่างดี

จากการสังเกตพบว่าประโยคขนาดยาวแบบโวหารลักษณะรวมความและจำแนกแล้ว
สรุปความนิยมใช้มากที่สุด และมักปรากฏอยู่ในโวหารการเขียนทั้ง 4 แบบ คือการบรรยาย
การพรรณนา การอธิบาย และการอภิปราย ส่วนประโยคที่ใช้น้อยที่สุด คือประโยคคำถามที่รู้
คำตอบอยู่แล้ว

กลวิธีเสนอเรื่อง

กานนิคม์กลวิธีเสนอเรื่อง 2 แบบ คือผู้ประพันธ์เล่าเรื่องเอง และตัวละครในเรื่อง
เป็นผู้เล่า ซึ่งทั้ง 2 วิธีนี้ นำมาใช้โคกลมกลืนสอดคล้องประสานกันเป็นอย่างดี กล่าวคือ ผู้ประพันธ์
เล่าเรื่องเองในตอนเชื่อมตอนเหตุการณ์ และตอนจบซึ่งตัวละครเอกตามทั้งคู่ ตอนดำเนินเรื่อง
ทั้งหมด ไร่กลวิธีเสนอเรื่องแบบให้ตัวละครในเรื่องเป็นผู้เล่า คือกานนิคม์เล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้น
กับตนในภาคพื้นดิน ส่วนในภาคสวรรค์ วาสิฐฐีเป็นผู้เล่าประสบการณ์ของตน นับตั้งแต่ไคร้รำลา
จากกานนิคม์แล้ว

โวหารการเขียน

กามนิตใช้กลวิธีเรียบเรียงข้อความให้สอดคล้องกับเรื่องราว 4 แบบ คือ

การบรรยาย กามนิตดำเนินเรื่องด้วยการเล่า การบรรยาย จึงเป็นโวหารที่ใช้มากที่สุด

ทั้งยังมีกลวิธีการบรรยายหลายลักษณะ เช่น บรรยายตามลำดับเหตุการณ์ บรรยายโดยแทรกพรรณนา หรืออธิบาย บรรยายโดยการสร้างภาพ และบรรยายโดยโวหารเปรียบเทียบ ผู้ประพันธ์จะใช้กลวิธีการบรรยายแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับเรื่องราวที่ต้องการเสนอ เช่น ถ้าต้องการเล่าเรื่องและให้เห็นภาพประกอบ หรือเกิดอารมณ์ร่วมตามไป จะใช้กลวิธีการบรรยายแบบแทรกพรรณนา เมื่อต้องการเล่าเรื่องที่ยาก ให้เข้าใจง่ายขึ้นก็จะใช้กลวิธีบรรยายแบบโวหารเปรียบเทียบ ถ้อยคำที่ใช้ในการบรรยายจะเป็นคำที่แสดง ความหมายชัดเจนตรงไปตรงมา ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้แจ่มแจ้งที่สุด ส่วนประโยคที่ใช้ในการบรรยายจะมีทั้ง 3 ลักษณะ คือ ประโยคสนทนา ประโยคสนทนา และประโยคสนทนา แบบโวหาร แท้ที่จริงมากคือ ประโยคสนทนาแบบโวหารประเภทรวมเนื้อความ และจำแนกแล้วสรุปความ ทั้งนี้เพราะลักษณะของประโยคดังกล่าวสามารถให้รายละเอียดได้มาก

การพรรณนา เป็นโวหารที่ใช้ที่สุดในกามนิต เนื่องจากผู้ประพันธ์มักใช้เป็นพิเศษในการเลือกเสนอคำที่มีเสียงไพเราะ ความหมายชัดเจน เพื่อให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพ หรือเกิดอารมณ์คล้อยตามได้ง่าย ทั้งยังแทรกโวหารภาพพจน์ประเภท อุปมา และอุปไมย อันมีส่วนช่วยให้เห็นภาพต่าง ๆ ได้แจ่มชัดยิ่งขึ้น เช่น ในภาคพื้นดิน เมื่อพรรณนาถึงบรรยากาศของเบญจกัณทรในยามเย็น ผู้ประพันธ์จะเลือกใช้คำง่าย ๆ แฉะให้เห็นภาพด้วยการเปรียบเทียบเชิงอุปมา ซึ่งทำให้รู้สึกว่าการสัมผัสกับบรรยากาศเหล่านั้นได้ชัดเจน ส่วนในภาคสวรรค์นั้น เมื่อพรรณนาถึงความงดงามตระการตาของสุชาวศุภิมุกต์เลือกใช้คำที่มีเสียงไพเราะ รูปคำหรูหรา ศัพท์ศรีของคำโอ้อ่า นับว่าเลือกใช้คำได้เหมาะสมกับภาวะแห่งและบุคคล ครั้นเมื่อพรรณนาถึงธรรมชาติในกาลที่พระบรมศาสดาเสด็จเข้าสู่พระมหาปรินิพพาน ก็เลือกใช้คำที่ทำให้ผู้อ่านสัมผัสได้ถึงบรรยากาศอันเศร้าสลด และเกิดอารมณ์ร่วมตามไปด้วย

กลวิธีการพรรณนาที่ปรากฏมี 2 ลักษณะ คือ เสนอภาพก่อนแล้วจึงให้รายละเอียด และให้รายละเอียดก่อนแล้วจึงสรุปเป็นภาพ ซึ่งกลวิธีดังกล่าวมีการให้รายละเอียดที่ต่างกัน กล่าวคือให้รายละเอียดโดยแทรกพรรณนาเป็นส่วน ๆ นำลักษณะเด่น ๆ ของสิ่งที่จะพรรณนามากล่าว ไว้ที่ปรากฏ

ติดตามไปทุกขณะ... ทรายไคยังปล่อยให้ความสิ้นเปลืองงาอยู่เสมอ ทรายไคยังคงกับดก
หนาแน่นอยู่" หรือ "บรรดาสิ่งที่ยึดถือรักใคร่ ย่อมมีอันต้องจากไป ชรรณกายย่อมเป็นชรรณคานะนั้น"

โวหารการเขียนที่กล่าวนั้นแล้ว ไคแก่ การบรรยาย การพรรณนา การอธิบาย และ
การอุปมา มักไม่ปรากฏตามลำพัง แต่จะปรากฏรวมกันเสมอ เช่น ในการเล่าเรื่อง ฉากของการ
แทรกสลับบางประการประกอบ จะใช้การบรรยายรวมกับการอธิบาย ขณะเดียวกันฉากของการให้
ผู้ฟังเข้าใจเรื่องราวไคแจ่มแจ้ง ทั้งยังมักเห็นภาพที่เกิดขึ้นไคอย่างแจ่มชัด หรือเกิดอารมณ์คล้อยตาม
ก็ใช้การพรรณนาผสมผสานรวมไปทุก จะเห็นไควาโวหารการเขียนชนิดไคไร้รวมกับชนิดไคนั้น
ขึ้นอยู่กับเรื่องราวที่ของการเสนอเป็นสำคัญ

กลาไคโดยสรุปกานิตเป็นวรรณคดีที่มีการสรรคำที่มั่งเสียงไพเราะ ความหมายชัดเจน ไคทั้ง
รสคำและรสความ นามุกเป็นประโยคหลายแบบ เช่น ประโยคชนาสนัน ประโยคชนาขยาว ประโยค
ชนาขยาวแบบโวหาร และนำประโยคเหล่านั้นมาเรียบเรียงให้สัมพันธ์กับเรื่องราวที่ของการเสนอ
เช่น ในการพรรณนา ผู้ประพันธ์มักใช้ประโยคชนาขยาวแบบโวหาร ประเท รวมนื้อความ หรือ
จำแนกแล้วสรุปความ ทั้งนี้เพราะลักษณะของประโยคดังกล่าวสามารถให้รายละเอียดไคมาก และ
ถ้อยคำที่สรรมานามุกประโยคนี้มักแพรวพราวควยเสียงสัมผัสและความเปรียบ อีกทั้งแสดงความหมาย
ชัดเจน จึงเหมาะจะใช้ในการเขียนเชิงพรรณนา

จากที่กล่าวนั้นจะเห็นไควา การสรรคำใช้ การสร้างประโยค และโวหารการเขียนใน
กานิต มีความสัมพันธ์สอดคล้องกันโดยตลอด ควยเหตุดังกล่าวจึงทำให้กานิตเป็นที่ประทับใจผู้อ่าน
และเป็นวรรณคดีร้อยแก้วที่ยกเป็นแม่เรื่องหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาชิ้นงานกระบวนควยร้อยแก้วในกานิตของ เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป
ทำให้เห็นว่าไคไคศึกษาควยควยเพิ่มเติมทั้งทอไคนี้

1. ควยศึกษาเกี่ยวกับกลวิธีการสรรคำเพื่อเสียงในกานิต เนื่องจากกานิตเป็นวรรณคดี
ร้อยแก้วที่ผู้ประพันธ์พิถีพิถันในการเลือกเพ้นถ้อยคำที่เหมาะสมทั้งเสียงและความหมาย
2. ควยศึกษาวรรณคดีเรื่องกานิตในลักษณะของนวนิยายอิงธรรมะ

מחזורי

บรรณานุกรม

กาญจนา นาคสกุล และคนอื่น ๆ. การใช้ภาษาไทย. กรุงเทพฯ : เติบโตไทย, 2521.
กุหลาบ มลลิกะมาส. วรรณกรรมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
2528.

_____. วรรณคดีวิจารณ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2528.
กุหลาบ มลลิกะมาส และวิฑูร โสภวงศ์. การเขียน 1. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์,
2525.

คำพูน บุญทวี. อุกฉิสา. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2520.
เจริญ อินทรเกษตร. "อภิธานศัพท์กามนิท," กามนิท. หน้า 479 - 602. กรุงเทพฯ :
รุ่งธรรมการพิมพ์, 2511. /

เจือ สตะเวสิน. คำขวัญร้อยแก้ว. กรุงเทพฯ : รุทิสการการพิมพ์, 2517.

_____. คำขวัญเรียงความ. กรุงเทพฯ : พานิชยเจริญ, 2508.

ชนะ เวชกุล. การเขียนสร้างสรรค์. กรุงเทพฯ : โอเคียนสโตร์, 2524.

ชอคา กิริวิทย์เจริญ. การศึกษาอิทธิพลของพยางค์ในแนวสุนทรียศาสตร์. วิทยานิพนธ์ อ.ม.
กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519. อักษรสำเนา.

ทองมณ จิตรจำนงค์. สุนทรียภาพในภาษาไทย. กรุงเทพฯ : แสงรุ่งการพิมพ์, 2527.

ทองมณ ปรีพูนะ. ความงามในทวาทศมาส. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516. อักษรสำเนา.

นราธิปพงศ์ประพันธ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่น. วิทยาวรรณกรรม. กรุงเทพฯ :
แพรวศึกษา, 2506.

นาวรรณ หันธูเมธา. ไวยากรณ์ไทย. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2527.

นิตยา กาญจนาวรรณ และเสาวลักษณ์ อนันตยานันต์. ลักษณะการใช้ภาษาไทย.
กรุงเทพฯ : กิ่งจันทร์การพิมพ์, 2527.

นาวรรณ หันธูเมธา. ลักษณะการใช้ภาษาไทย. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, 2527.

บุญร่วม ทิพทศรี. บาลี - สันสกฤตที่เกี่ยวกับภาษาไทย. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์,
2527.

บุษบา กระตุตสังจาวัตถ. การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องราชาธิราช ฉบับเจ้าพระยา
พระคลัง (หน). วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

ประกิจ จันตะเคียน. วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องสั้นของอาจินต์ ปัญจพรค์.
ปริญฐานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2524. อักษรสำเนา.

ประสิทธิ์ กรวีรวงศ์. ชีวิตและผลงานของเสฐียรโกเศศ. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา,
2504.

✓ ประสิทธิ์ ภาพยนตร์กลอน. การเขียนภาคปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518.

ปรีชา ช่างขวัญอิน. คือประการเขียน. กรุงเทพฯ : ภาพประทานพร, 2525.

เป็ลื่อง ฃ นกร. คำบรรยายวิชาการประพันธ์และหนังสือพิมพ์. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช,
2507.

_____. คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูง. กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2511.

✓ _____. คำบรรยายความชั้นสูง. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2520.

ท. นววรรณ (นามแฝง). การใช้ภาษาไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สตรีสาร, 2520.

_____. การใช้ภาษาไทย 2. กรุงเทพฯ : มลทินการพิมพ์, 2527.

พรพรวณ ชาราบุณาส. จำนวนการเขียน. กรุงเทพฯ : มรรณกิจ, 2518.

พุทธทาสภักขุ. แก่นพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : สมชายการพิมพ์, 2529.

พิทยา เจริญสุวรรณ. คือประการใช้ภาษาในกวีนิพนธ์ของ อังคาร กัลยาณพงศ์. ปริญฐานิพนธ์
กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2520.
อักษรสำเนา.

มัทนา นาคะบุตร. คือประการแต่งหุ่นละลิขของยาขอบในบ้านทรงพำนักแห่งและกลวิธี
เสนอเรื่อง. ปริญฐานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, 2523. อักษรสำเนา.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ 2525. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2523.

ร่ำเพย ไชยสินธุ์. กระบวนการจิตภาพในวรรณกรรมร้อยกรองอีสาน. ปริญญาโท กศ.ม.
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2527. อักษรสำเนา.

✓ เวียน สุขบาง. การศึกษาปฐมสมโพธิกถาแนวสุนทรียะ. ปริญญาโท กศ.ม.

กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2524. อักษรสำเนา.

ศึกษาศิลป์, กระทรวง กรมวิชาการ. ภาษาวิจารณ์. เล่ม 1. กรุงเทพฯ : ศุภสภา,
2524.

ศึกษาศิลป์, กระทรวง กรมศิลปากร. บรรณานุกรมงานนิพนธ์พระยาอนุমানราชชน และ
พระสารประเสริฐ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2515.

_____. รวมคำนำของศาสตราจารย์พระยาอนุमानราชชน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรม
การศาสนา, 2521. ✓

สหัส กาญจนหังละ. ขออนุญาตพิมพ์หนังสือกามนิเทศสวรรค์. ลงวันที่ 13 มกราคม 2492
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศุภสภา.

✓ สิทธา พิณภูวกล และคนอื่น ๆ. การเขียน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2516.

สุธีไวภิกขุ (นามแฝง). ไกรภมรสาวพัสตร์. กรุงเทพฯ : มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2495.

สุทิววงศ์ พงศ์ไพฑูย์. การเขียน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2522.

สุนนชาติ สวัสดิ์กุล, ม.ร.ว. กามนิเทศมาแต่พระสุทรโสน. กรุงเทพฯ : เชียงเชียงใหม่
เจริญ, 2513. ✓

เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป (นามแฝง). กามนิเทศ. กรุงเทพฯ : ไทยเชม, 2481.

_____. วาสิฏฐี. กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2508.

_____. กามนิเทศ. กรุงเทพฯ : บรรณาคม, 2511.

_____. วาสิฏฐี (ภาคสวรรค์). กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2516. ✓

★ _____ กามนิเทศ. กรุงเทพฯ : ศึกนิเทศนาม, 2520.

_____. วาสิฏฐี. กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2522.

เสรีบุรโกเศศ และนาคะประทีป (นามแฝง). กามนิท (ภาคพื้นดิน). กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช, 2524.

_____. กามนิท. กรุงเทพฯ : มติชน, 2528.

เสรีบุรโกเศศ นาคะประทีป (นามแฝง) และเจริญ อินทรเกษม. กามนิทฉบับสมบูรณ์และอภิธานศัพท์. กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2511. ✓

เสรีบุรโกเศศ (นามแฝง) และคนอื่น ๆ. สมญาภิธานรามเกียรติ์ และผลงานของพระสารประเสริฐ. กรุงเทพฯ : แพรทิทยา, 2510.

เสาวภา เจริญขวัญ. "เสรีบุรโกเศศกับงานแปลวรรณกรรมต่างประเทศ," ภาษาและหนังสือ.
1 - 2 : 115 - 119 ; เมษายน 2531 - มีนาคม 2532. ✓

สำนักพิมพ์สมาคมสังคมาศกรแห่งประเทศไทย และคณะบรรณาธิการนิตยสารสังคมาศกร
ปริทัศน์. พระยาอนุมานราชชนกตามทัศนะคนรู้จัก. กรุงเทพฯ : ศิวพรการพิมพ์,
2512.

อนุมานราชชนก, พระยา. อัตชีวประวัติพระยาอนุมานราชชนก. โดยเสรีบุรโกเศศ (นามแฝง)
กรุงเทพฯ : ศิวพรการพิมพ์, 2512.

อุปกิตศิลปสาร, พระยา. หลักภาษาไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2511.

James Mc Crimmon M. Writing with a Purpose. Houghton Mifflin Company, 1984.

Perrine Laurence. Sound and Sense, an introduction to poetry. New York :
Harcourt, Brace, 1956

ประวัติของผู้นับ

ชื่อ นางสาวสุชาดา นามสกุล ลาวัลย์กุล

เกิดวันที่ 12 เดือน กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2496

สถานที่เกิด อ. พนมสารคาม จ. ฉะเชิงเทรา

สถานที่อยู่ปัจจุบัน บ้านพักครู โรงเรียนระยองวิทยาคม อ. เมือง
จ. ระยอง 21000

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2514 มัธยมศึกษาตอนปลาย จากโรงเรียนสตรีศรี อ. สัตหีบ
จ. ชลบุรี

พ.ศ. 2518 กศ.บ. (ภาษาไทย) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
บางแสน

พ.ศ. 2532 กศ.ม. (ภาษาไทย) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร